

Kriminalističke teme

RIJEČ UREDNIKA

Eldan MUJANOVIĆ

Poštovani čitaoci,

zadovoljstvo mi je predstaviti novo izdanje časopisa *Kriminalističke teme* koje donosi nekoliko radova u kojima su na inovativan način obrađene iznimno zanimljive teme iz oblasti kriminalistike, kriminologije, krivičnog procesnog i materijalnog prava, sigurnosnih studija i sociologije. Riječ je o kritički utemeljenim te naučno i stručno relevantnim radovima koji svojim karakterom značajno doprinose raznovrsnosti i kvaliteti akademskih, naučnih i stručnih diskusija. U ovom dvobroju objavljujemo sedam radova od kojih su dva kategorizirana kao izvorni naučni radovi, dva kao pregledni naučni radovi, dok preostala tri rada predstavljaju stručni prikazi knjiga koje potpisuju studenti doktorskih studija na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

Prvi prvi segment ovog izdanja predstavlja izvorni naučni rad pod naslovom *Kretanje stope samoubistava u Republici Srpskoj* u kojem je predstavljena stopa samoubistava u periodu od 2007. do 2011. godine, uz prateću komparaciju detektovanog stanja sa stanjem prisutnim u Federaciji Bosne i Hercegovine, Brčko Distriktu te na ukupnom državnom nivou. Sljedeći izvorni naučni rad nosi naslov *Obiteljska ubojstva: obilježja počinitelja i žrtava s obzirom na spol počinitelja* u okviru kojeg su autori elaboriraju najbitnije karakteristike počinitelja i žrtava ovih ubistava te njihov značaj u kontekstu kriminalističke i kriminološke nauke. Nadalje, ovo izdanje obuhvata iznimno kvalitetan i sadržajan pregledni naučni rad pod naslovom *Normativni i neki drugi faktori koji utječu na vjerodostojnost iskaza vještaka* kojim se ističe značaj normativnog određenja pitanja od važnosti za angažman vještaka, primarno pitanja obrazovnog profila vještaka i kriterija vezanih za mogućnost angažmana istih. Pregledni naučni rad pod naslovom *Simultano ili sekvencijalno prepoznavanje? Postoji li ispravan odgovor?* utemeljen je na intenciji autora da objedini rezultate širokog opusa naučnih istraživanja i revitalizira sporna teorijska i praktična pitanja koja karakteriziraju naučni diskurs u pogledu dileme koja je oslovljena naslovom rada.

Sadržaj ovog izdanja časopisa je upotpunjen opažanjima i utiscima studenata dokorskog studija Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu koja referiraju na sadržaj relevantnih naučnih publikacija. Stoga, u ovom izdanju objavljujemo stručne prikaze sljedećih knjiga: *Kriminal bijelog okovratnika: perspektiva mogućnosti; Unaprijeđeno kriminalističko istraživanje i obavještajne operacije* te *Seksting i mladi*.

Na kraju želim iskazati zahvalnost svim članovima Redakcije i recenzentima koji su svojim radom i sugestijama izravno doprinijeli kvalitetu, pripremi i objavljivanju ovog izdanja *Kriminalističkih tema*

Glavni i odgovorni urednik,
Dr sc. Eldan Mujanović

KRETANJE STOPE SAMOUBISTAVA U REPUBLICI SRPSKOJ SUICIDE RATE IN REPUBLIC OF SRPSKA	1
<i>NEBOJŠA BOJANIĆ</i> <i>MARKO SRDANOVIĆ</i> <i>DARKO MARINKOVIĆ</i>	
OBITELJSKA UBOJSTVA: OBILJEŽJA POČINITELJA I ŽRTAVA S OBZIROM NA SPOL POČINITELJA	21
MURDERS OF FAMILY MEMBERS: FEATURES OF OFFENDERS IN REGARD TO THE OFFENDER'S GENDER	
<i>MIRJANA KONDOR LANGER</i>	
NORMATIVNI I NEKI DRUGI FAKTORI KOJI UTJEČU NA VJERODOSTOJNOST ISKAZA VJEŠTAKA	41
SOME FACTORS WHICH INFLUENCE THE CREDIBILITY OF EXPERT'S TESTIMONY	
<i>PETAR VEIĆ</i>	
SIMULTANO ILI SEKVENCIJALNO PREPOZNAVANJE? POSTOJI LI ISPRAVAN ODGOVOR	57
SIMULTANEOUS OR SEQUENTIAL EYEWITNESS LINEUP? IS THERE THE RIGHT ANSWER	
<i>ADNAN FAZLIĆ</i>	
„KRIMINAL BIJELOG OVRATNIKA: PERSPEKTIVA MOGUĆNOSTI“, AUTORI MICHAEL L. BENSON I SALLY S. SIMPSON	75
„WHITE-COLLAR CRIME; AN OPPORTUNITY PERSPECTIVE“, BY MICHAEL L. BENSON I SALLY S. SIMPSON	
<i>MIRSAD HAMIDIĆ</i>	
„UNAPRIJEĐENO KRIMINALISTIČKO ISTRAŽIVANJE I OBAVJEŠTAJNE OPERACIJE“, AUTOR ROBERT GIROD	81
„ADVANCED CRIMINAL INVESTIGATIONS AND INTELLIGENCE OPERATIONS“ BY ROBWERT GIROD	
<i>IVAN DŽEPINA</i>	
“SEKSTING I MLADI” AUTORI THOMAS CROFT, MURRAY LEE, ALYCE MCGOVERN I SANJA MILIVOJEVIĆ	87
“SEXTING AND YOUNG PEOPLE” - BY THOMAS CROFT, MURRAY LEE, ALYCE MCGOVERN I SANJA MILIVOJEVIĆ	
<i>SANDRA KOBAJICA</i>	

KRETANJE STOPE SAMOUBISTAVA U REPUBLICI SRPSKOJ

Izvorni naučni rad

Nebojša BOJANIĆ
Marko SRDANOVIĆ
Darko MARINKOVIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Stopa samoubistva je svojevrsan „alat“ kojim se mjeri koliko je pojava samoubistava ozbiljan fenomen na određenom prostoru, u određenom vremenu. Samoubistvo je vrlo kompleksan čin utkan u kompleksnost samog života i javlja se i kao posljedica i kao izvor različitih procesa. Predmet rada je stopa samoubistava u Republici Srpskoj, sa komparativnim osvrtom na stanje u Federaciji BiH, Brčko Distriktu i na nivou cijele BiH.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj rada je naučna deskripcija i objašnjenje kretanja stope izvršenja samoubistava u periodu 2007. – 2011. godina u Republici Srpskoj, te nastojanje da se iz toga izvuku određeni naučni zaključci.

Metodologija/Dizajn: U radu su primjenjene statističke metode u obradi zvaničnih podataka Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, Federalnog Zavoda za statistiku, Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, ministarstava unutrašnjih poslova Republike Srpske i Federacije BiH, Policije Brčko Distrikta i izvještaja drugih agencija (npr. Svjetske zdravstvene organizacije – WHO i sl.). U istraživanju su korišćene metode prikupljanja podataka kroz prilagođeni tabelarni upitnik, dok je analiza i obrada podatka izvršena metodama deskriptivne i inferencijalne statistike i klasifikacije. Za testiranje određenih hipoteza, a da bi se utvrdio značaj promjene stope samoubistava, u radu je korišćen i hi kvadrat test.

Ograničenja istraživanja/rada: Istraživanje predstavlja integralni dio šireg istraživanja na temu „Samoubistva u Bosni i Hercegovini“, u sklopu koga su obrađena samoubistva izvršena na području Bosne i Hercegovine u periodu 2007. – 2011. godine.

Rezultati/Nalazi: Na osnovu procjene broja stanovnika, kako na nivou Bosne i Hercegovine, tako i na entitetskim nivoima, te sprovedenog istraživanja, došlo se do podataka da je stopa samoubistava u Republici Srpskoj srednje visoka, sa alarmantnim pokazateljima porasta.

Generalni zaključak: Stopa samoubistava u Republici Srpskoj viša je u odnosu na stopu samoubistava u Federaciji BiH.

Opravedanost istraživanja/rada: U odnosu na okolnosti izvršenja samoubistva, država donekle može da utiče na planu smanjenja njegove stope, čije poznavanje je značajno i iz razloga što samo samoubistvo nije izolovan čin – ono može biti posljedica krivičnog djela, ali i psihosomatskog oboljenja, tuge, patnje i sl., dok, sa druge strane, kao posljedicu ostavlja tugu, gubitak dragih ljudi, samohranu djecu itd.

Ključne riječi

samoubistvo, stopa samoubistava, Republika Srpska

UVOD

Čin samoubistva različito se tretira u odnosu na određene zemlje, religije, socio-ekonomske, rasne i etičke grupe, na šta utiču brojni faktori, poput socijalnih, kulturalnih, vjerskih ili genetskih (Shrivastava, 2012., s. 158).¹ Tako se, naprimjer u tradicionalnoj kulturi Maja, samoubistvo vješanjem smatralo časnim načinom smrti - *Ixtab* je bila boginja samoubistva i opisivana je kao leš sa užetom oko vrata, sa zadatkom da otprati one koji počine samoubistvo do njihovog vječitog pokojišta (*Ixtab: The Mayan Suicide Goddess*, 2008). Suprotno tome, u jevrejskoj kulturi, onaj koji počini samoubistvo, definisano kao vlastito oduzimanje života pri čistoj svijesti i ispoljenoj namjeri, nije mogao biti sahranjen u jevrejskom groblju, niti je povodom njegove smrti sproveden obred žalosti.

Durkheim (2005) je 1897. godine, u svojoj sociološkoj studiji o samoubistvu, uočio da u svakom momentu istorije, svako društvo ima određenu naklonost ka samoubistvima. Kada pojedinac izvrši samoubistvo, dešava se oluja u njihovim umovima koja okružuje njihove kulturološke vrijednost (Shrivastava, 2012, s. 158). Cutright i Fernquist (2000) su iznijeli snažan argument da kulturni faktori igraju veliku ulogu u određenju samoubistva, te da oni vremenom vrlo malo variraju (Cutright i Fernquist, 2000., s. 61). Stoga bi, prema njihovom stavu, stopa samoubistva trebala da se razlikuje u odnosu na „kulturu“ samoubistva. Analiza sprovedena u dvadeset razvijenih zemalja je pokazala korelaciju između procenta neodobravanja samoubistva u populaciji i niske stope samoubistva.

Svakako da je sam čin samoubistva svojevrsna tajna. Prema nekim autorima, samoubistvo predstavlja najzagonetniji problem javnog zdravstva (Hanson, Davis i Altevogt, 2010, s. 61). Nauka ne može da odredi dimenzije fenomena samoubistva u potpunosti, već ga uglavnom djelimično objašnjava, najčešće u sferi njegovog manifestovanja. Moguće ga je, dakle, objašnjavati i pratiti sa stanovišta objektivnih pokazatelja, kao što su vrijeme i mjesto samoubistva, izvršilac, broj izvršenih samoubistava, pol izvršilaca, godine, socio-ekonomski status, eventualna oboljenja, način i sredstvo izvršenja, itd. Preko tih, svojevrsnih „indikatora“ samoubistva, donekle se može doći do zaključaka koji definišu određena pravila vezana za ovaj fenomen.

Međutim, stopa samoubistva je, po mnogo čemu, specifičan „indikator“. Njena osobenost je u tome što ona nije karakteristika djela samoubistva ni u objektivnom, ni u subjektivnom smislu, već prosta, ljudskim zaključkom donesena vrijednost, koja govori o kvantitetu samoubistava. Konkretno, ona govori o broju izvršenih samoubistava u okviru jednog prostora i jednog vre-

¹ (Hanson et al., 2010., s. 58.), navode da je stopa samoubistava u prošlom vijeku dva do tri puta veća od stope ubistava, te da je posebno zabrinjavajući rast samoubistava mladih.

mena, na 100.000 stanovnika, najčešće godišnje (Marčinko et al., 2011). Standardizacija stope samoubistava je iznijeta u radu u kome se obrađuju samoubista u Bosni i Hercegovini, sa posebnim osvrtom na Federaciju Bosne i Hercegovine (Bojanić i Srdanović, 2014., str. 39-59).

Stopa samoubistva je svojevrstan „alat“ kojim se mjeri koliko je pojava samoubistva ozbiljan fenomen na nekom prostoru, u određenoj populaciji, odnosno koliko se samoubistava desi na prostoru države, u određenom vremenu i pod kojim okolnostima. Ako je stopa samoubistava visoka, to znači da je država u izvjesnom problemu jer gubi stanovništvo, zbog čega mora nastojati da je smanji. Smatra se, kako navode Marčenko i saradnici (2011), da je stopa samoubistava u poslednjih 50 godina u zemljama u razvoju porasla za 60%. U odnosu na okolnosti izvršenja samoubistva, država donekle može da utiče na planu smanjenja njegove stope. Tako naprimjer, ako je poznato da se veliki broj samoubistava dešava skokom sa visine, država će prevenirati pristup pogodnim mjestima sa kojih se to može učiniti. Ako se, pak, samoubistvo često vrši upotrebom vatrenog oružja, potrebno je reducirati proceduru dobijanja dozvole za njegovu nabavku, ili, ukoliko se samoubistva vrše trovanjem medikamentima treba ograničiti pristup određenim lijekovima. Svi navedeni podaci dobijaju se praćenjem kvalitativnih i kvantitativnih karakteristika samoubistva. Poznavanje stope samoubistava je značajno i iz razloga što samo samoubistvo nije izolovan čin – nerijetko, ono može da bude posljedica krivičnog djela, ali i psihosomatskog oboljenja, tuge, patnje, dok, sa druge strane, kao posljedicu ostavlja tugu, gubitak dragih ljudi, samohranu djecu itd. Samoubistvo je, dakle, vrlo kompleksan čin utkan u kompleksnost samog života i javlja se i kao posljedica i kao izvor različitih procesa.

Misterioznost samoubistva je sadržana u onome što se o njemu ima ili treba saznati, o njegovim korijenima ili određenim dimenzijama koje su donekle spoznate, ali ne u potpunosti. Uprkos mnogim studijama o samoubistvu, bez obzira na naučnu oblast iz koje one dolaze, ono se postavlja kao problem koji ni u jednom naučnom polju nije dobio potpuni odgovor (Jatava, 2010, s. 12).

1. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Cilj rada je naučna deskripcija i objašnjenje kretanja stope izvršenja samoubistva u periodu 2007. – 2011. godine u Republici Srpskoj, te nastojanje da se iz toga izvuku određeni naučni zaključci. U radu se primjenjuju statističke metode u obradi zvaničnih podataka Republičkog zavoda za statistiku Republike Srpske, Federalnog Zavoda za statistiku, Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, ministarstava unutrašnjih poslova Republike Srpske² i Federacije BiH³,

² Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, broj D/P – 69/12, od 12. marta 2012. godine.

³ Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Srednjobosanskog kantona, broj: 02/3-1-04-2-323/12MS od 14. maja 2012. godine; Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona, broj: 08-03/1-04-2-2379/12 od 04. maja 2012. godine; Podaci o samoubistvima za 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., godinu Uprave policije Ministarstva unutarnjih poslova Županije Posavske, broj 02-2/3-1-04-155/12 od 14. januar 2013. godine; Podaci o samoubistvima, Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona, broj: 05-1/04-1-04-3-254/12, od 06. aprila 2012. godine; Podaci Uprave policije Ministarstva unutarnjih poslova Županije Zapadnohercegovačke, broj: 02-2-3/4-477/12-6, od 16. aprila 2012. godine; Podaci Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Bosansko-podrinjskog kantona, broj 07/1-04-856/12, od 14. aprila 2012. go-

Policije Brčko Distrikta⁴ i izvještaja drugih agencija (npr. Svjetske zdravstvene organizacije – WHO i sl.).

Naučni ciljevi prezentovanog rada se trebaju ogledati u deskripciji izvršenih samoubistava, odnosno kretanju njihove stope u Republici Srpskoj. Svrha rada je da prikaže stopu samoubistava u Republici Srpskoj, te da izvrši njeno poređenje sa drugim relevantnim istraživanjima.

Predmet rada je stopa samoubistava u Republici Srpskoj, sa komparativnim osvrtom na stanje u Federaciji BiH, Brčko Distrikta i na nivou cijele BiH. Rad treba da utvrdi kako se ova stopa kreće u posmatranom periodu i da li je, na osnovu prezentovanih rezultata, moguće uraditi projekciju stope samoubistava za narednih nekoliko godina. Riječ je o problemu koji je dinamičan, koji zavisi od više faktora i koji se mora posmatrati u kontekstu porasta ili smanjenja broja populacije na posmatranom području. S druge strane, u radu se posebna pažnja mora posvetiti zaključcima o karakteristikama stope samoubistava, dakle o onome što nam ona govori (da li je visoka, niska i koliko je zabrinjavajuća, odnosno nezabrinjavajuća).

Iz predmeta rada proističe i njegov problem, koji se može odrediti kroz pitanja:

- 1) Da li je stopa samoubistava u Republici Srpskoj visoka?
- 2) Da li je stopa samoubistava konstantna ili se mijenja?
- 3) Da li je stopa samoubistava u opadanju ili u porastu u petogodišnjem periodu?
- 4) U kojem dijelu Republike Srpske je viša stopa samoubistava?
- 5) Da li stopa samoubistava ima svoje pravilnosti i može li se na osnovu nje vršiti predikcija?

Hipoteze:

H_0 – stopa samoubistava u Republici Srpskoj, kao i u drugim administrativnim jedinicama - entitetima i distriktu, nije niska.

H_1 – stopa samoubistava u Republici Srpskoj je viša od stope samoubistava u Federaciji BiH.

H_2 – prosječna stopa promjene stope samoubistava u Republici Srpskoj u posmatranom periodu je u padu.

H_3 – postoje značajne razlike u kretanju stope samoubistava u Republici Srpskoj.

H_4 – stopa samoubistava uopšte nivou Bosne i Hercegovine je u porastu za posmatrani period.

H_5 – ne postoji značajna razlika između stopa samoubistava u bosanskohercegovačkim entitetima i Distriktu Brčko.

2. ANALIZA PODATAKA

U istraživanju se koriste metode prikupljanja podataka kroz prilagođeni tabelarni upitnik, a za njihovu analizu i obradu metode i tehnike deskriptivne i inferencijalne statistike i klasifikacije. Broj izvršenih samoubistava, kao i stopa na 100.000 stanovnika oscilira. Metod za opisivanje ili

dine; Podaci Uprave policije HNK-a Ministarstva unutarnjih poslova Hercegovačko-neretvanske županije, broj 02-02/3-1-04-274-1/12AR, od 27. marta, 2012. godine; Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, broj: 02/2-2-1-04-01-3377/12 od 05. 06. 2012. godine;

⁴ Podaci o samoubistvima policije Distrikta Brčko, broj: 14.02-48-4109/12, od 16. marta 2012. godine.

proučavanje samoubistva kao pojave izražava se stopom. Dakle, statističko praćenje samoubistava izražava se stopom samoubistava na 100.000 stanovnika. Riječ je o relativnom pokazatelju posmatrane pojave, koji se dobije kao količnik apsolutnih pokazatelja. Apsolutni pokazatelji su nepouzdana. To su sirovi podaci, prikupljeni iz statističkih biltena ili agencija za sprovođenje zakona koje su vršile kriminalističku obradu i utvrđivale uzrok smrti. Stopom se izražava smrtnost kao posljedice samoubistva na 100.000 stanovnika. Broj izvršenih samoubistva na 100.000 stanovnika je dobar pokazatelj smrtnosti stanovništva, i posebno je značajan za upoređivanje sa različitim uzrocima smrtnosti. Njime se skreće pažnja na značaj samoubistava u okviru jedne populacije, uz mogućnost upoređivanja po različitim kriterijumima. Dodatno, ovaj pokazatelj je pogodan za pravovremeno alarmiranje različitih državnih i/ili društvenih institucija, ukoliko je u pitanju visoka ili zabrinjavajuća stopa samoubistva, ili ukoliko postoje indikacije na osnovu kojih se može pretpostaviti da će ona postati zabrinjavajuća ili visoka.

Za testiranje određenih hipoteza, a da bi se utvrdio značaj promjene stope samoubistava, u radu se koristi *hi* kvadrat test. Za njegovo izračunavanje koriste se mogućnosti operativnog sistema MS Office - Excel za izračunavanje x^2 testa.

S obzirom da stopa samoubistava na godišnjem nivou varira, utvrđeno je kolika je prosječna stopa promjene na posmatranoj stopi samoubistava na 100.000 stanovnika, u posmatranom petogodišnjem periodu, te da li je ona u padu ili se povećava u navedenom posmatranom periodu. Da bi se izračunala prosječna stopa promjene, korišćen je metod izračunavanja verižnog indeksa.

Statistički zavodi smrt, prema uzroku, evidentiraju kao prirodnu, nasilnu i nesretni slučaj. U odnosu na nasilnu smrt i samoubistva primijenjena je metoda korelacije, gdje je za utvrđivanje korelacije između njih korišćen Pearsonov koeficijent korelacije. Za projekciju kretanja stope samoubistava u budućem periodu korišćen je linearni trend, a za utvrđivanje kretanja broja samoubistava linearna regresija. Iako je obuhvaćen apsolutni uzorak samoubistava u posmatranom periodu, što je za primjenu linearne regresije prilično dobar uzorak, izračunavanjem linearnog trenda došli smo do podataka da uzorak ipak nije reprezentativan, jer je za navedene potrebe nizak i iznosi 2,1%, ali je za prezentaciju slike o navedenoj pojavi izuzetno ilustrativan.

Rezultati popisa stanovništva, sprovedenog u Bosni i Hercegovini 2013. godine, u agencijama za statistiku su obrađeni i tek 2016. godine objavljeni, dok je prikupljanje podataka za potrebe rada vršeno za period od 2007. do 2011. godine. Zato su populacioni podaci o procjeni broja stanovnika preuzeti iz godišnjih biltena statističkih zavoda u Bosni i Hercegovini. Prilikom statističke obrade naišlo se na određene probleme. Prvi problem je da je Republika Srpska, u odnosu na Federaciju BiH, centralistički uređena, bez podjele na administrativne regije, mada se u praksi operiše pojmom pet regija. Riječ je o regijama koje obuhvataju nadležnosti centara javnih bezbjednosti (CJB), kao srednjeg nivoa policijske organizacije Uprave policije Ministarstva unutrašnjih Republike Srpske. Tako možemo govoriti o regijama Banja Luka, Doboj, Bijeljina, Istočno Sarajevo i Trebinje⁵. Potom, problem se javio i u nemogućnosti spoznaje o broju stanovnika po regijama. Stoga se u radu procjena stanovnika vrši po opštinama i klasifikuje u regije prema centrima javne bezbjednosti. Statistički bilteni koji su dostupni nisu mogli dati precizne podatke o stanovništvu opština, već samo podatke o procjeni broja stanovnika na nivou

⁵ U vrijeme prikupljanja podataka egzistiralo je pet centara javne bezbjednosti, dok već u 2016. Imamo i dva novoformirana, a to su CJB Prijedor i CJB Zvornik.

Republike Srpske. Zbog toga je bilo nužno koristiti podatke iz *My Place* projekta (Moje mjesto, 2014), bez uvida u procjenu stanovništva za 2011. godinu. U procjenu su unijeti statistički podaci koji se zvanično obrađuju u Republičkom zavodu za statistiku, na osnovu kojih je urađena projekcija sa mogućnošću odstupanja od 0,04%. Preko podataka o broju stanovnika pojedinih opština i projekta *My Place*, utvrđen je broj stanovnika u svim opštinama, osim za 2011. godinu, da bi rezultat bio sabran za svaku godinu. Nalaz je upoređen sa zvaničnim podacima Zavoda za statistiku. Dobijeno je odstupanje u ukupnom broju od 575 do 581 stanovnika, u odnosu na regije CJB-i. Potom je u odnosu na rezultate koje nam je dao projekat *My Place* utvrđen procentualni udio svake regije u ukupnom broju stanovnika procijenjenog po tom projektu. Nakon toga, procenti su pretvoreni u realne brojeve u odnosu na dobijenu razliku, da bi ti podaci bili dodati svakoj regiji u cilju ujednačavanja sa zvaničnom procjenom o broju stanovnika Republike Srpske na globalnom nivou.

Istraživanje predstavlja integralni dio šireg istraživanja na temu „Samoubistva u Bosni i Hercegovini“, u sklopu koga su obrađena sva samoubistva izvršena na području Bosne i Hercegovine u periodu 2007. – 2011. godina.

3. REZULTATI

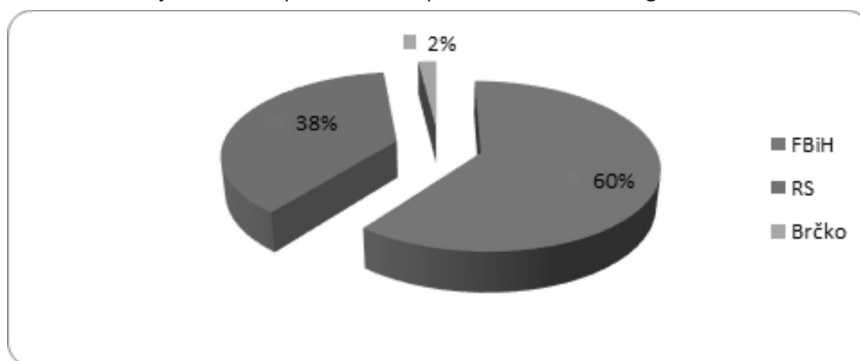
Da bi se došlo do stope samoubistava prethodno je potrebno utvrditi broj stanovnika na istraživanom području. Popis stanovništva u Bosni i Hercegovini poslije 1991. godine sproveden je tek 2013 godine, te se stanje populacije određuje na osnovu podataka o zvaničnim procjenama živućeg rezidentnog stanovništva, koje rade statistički zavodi u BiH.⁶ Bez obzira na rezultate popisa, s obzirom da su prisutne dnevne i godišnje migracije, te rađanje i umiranje, statistički zavodi kroz svoje redovne biltenne i dalje pružaju podatke o procjeni broja stanovništva na određenom području. Na osnovu takvih procjena, u Bosni i Hercegovini je u posmatranom periodu u prosjeku živjelo 3.821.657 stanovnika. U Federaciji BiH, prosječan broj stanovnika u posmatranom periodu je iznosio je 2.308.989, što iznosi 60% ukupnog stanovništva Bosne i Hercegovine, u Republici Srpskoj 1.435.007, što predstavlja 38% ukupnog stanovništva, dok demografski podaci koji se odnose na Brčko Distrikt govore da je u Distriktu u posmatranom periodu u prosjeku živjelo oko 75.659 stanovnika ili 2%. Na osnovu prikupljenih demografskih podataka moguće je krenuti u dalje analize, što zahtjeva dodatna objašnjenja. Važno je napomenuti da se radi o zaključivanju po osnovu statističkih (matematičkih) podataka.

⁶ Statistički godišnjak/ljetopis, (2007), Federalni zavod za statistiku, Sarajevo; Statistički godišnjak/ljetopis, (2008), Federalni zavod za statistiku, Sarajevo; Statistički godišnjak/ljetopis, (2009), Federalni zavod za statistiku, Sarajevo; Statistički godišnjak/ljetopis, (2010), Federalni zavod za statistiku, Sarajevo; Statistički godišnjak/ljetopis, (2011), Federalni zavod za statistiku, Sarajevo; Statistički godišnjak Republike Srpske, (2011), Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka; Statistički godišnjak Republike Srpske, (2010), Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka; Statistički godišnjak Republike Srpske, (2009), Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka; Statistički godišnjak Republike Srpske, (2008), Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka; Republički Zavoda za Statistiku Republike Srpske, Zavoda za statistiku BiH,

Tabela 1. Procjena stanovništva u Bosni i Hercegovini za period 2007. – 2011. godina⁷

Godina	BiH	F BiH	RS ⁷	Brčko
2007	3729084	2213783	1439673	75628
2008	3843231	2327915	1437477	75643
2009	3840459	2327318	1435179	75664
2010	3848513	2337660	1433038	75674
2011	3846996	2338270	1429668	75688
Prosjek	3821657	2308989	1435007	75659

Grafikon 1. Procentualna zastupljenost stanovništva u Bosni i Hercegovini prema administrativnim jedinicama u posmatranom periodu 2007. – 2011. godina

Na početku analize treba obratiti pažnju na stopu samoubistava u Bosni i Hercegovini i njenim administrativnim jedinicama, odnosno entitetima. Kada se apsolutni podaci o izvršenim samoubistvima relativiziraju dolazi se do stope samoubistva, prikazane u tabeli 2.

Tabela 2. Stopa samoubistava u BiH na 100 000 stanovnika za period 2007 – 2011. godina

Godina	BiH Sum	Stopa na 100 000	F BiH Sum	Stopa na 100 000	RS Sum	Stopa na 100 000	Brčko Sum	Stopa na 100 000
2007	483	13,0	191	8,6	281	19,5	11	14,5
2008	464	12,1	199	8,5	252	17,5	13	17,2
2009	470	12,2	190	8,2	258	17,9	22	29,1
2010	454	11,8	210	9,0	230	16,0	14	18,5
2011*	507	13,2	212	9,1	282	19,7	13	17,2
	2378	12,5	1002	8,7	1303	19,0	73	19,3

$\chi^2=2,690119$ uz 2 stepena slobode i kritičnu vrijednost $P= 5,99$, značajnosti $hi = 0,747629$

⁷ Analizirajući podatke prema popisu stanovništva iz 2013. godine, a objavljene u preliminarnim rezultatima popisa stanovništva, a koje prenosi Statistički godišnjak Republike Srpske, popisano je ukupno 1. 326. 991 lica, dok prema procjeni stanovnika za 2013. godinu iznosi 1.425.549., što predstavlja odstupanje za 98.558 lica, ili 6,9%.

Prosječna stopa promjene za BiH = 0,44

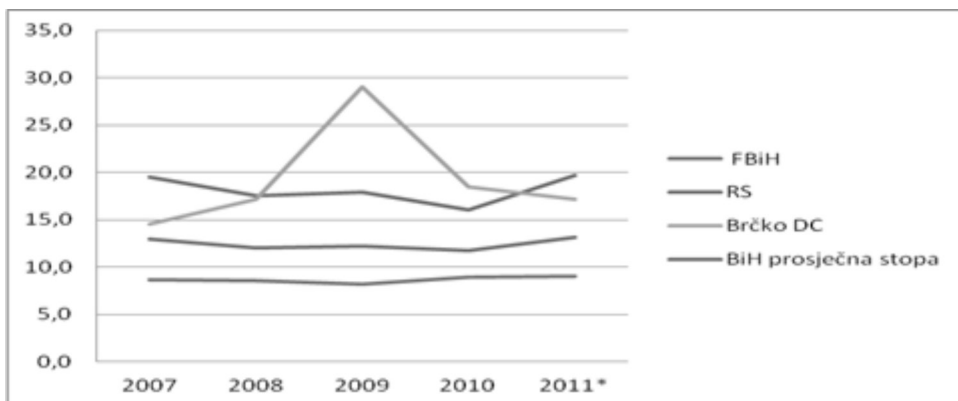
Prosječna stopa promjene za RS = 0,20

Prosječna stopa promjene za FBiH = 1,25

Prosječna stopa promjene za Brčko Distrikt = 4,25

U Bosni i Hercegovini, u posmatranom periodu, ukupno je izvršeno 2.378 samoubistava, sa stopom od 12,5 samoubistava na 100.000 stanovnika.⁸ To Bosnu i Hercegovinu svrstava u zemlje sa srednjom, ili preciznije sa niskom srednjom stopom samoubistava. Kako je prikazano u tabeli 2. i na grafikonu 2., vidi se da je 2011. godine u odnosu na 2007. godinu stopa samoubistava u BiH u laganom padu, ako se isključi 2011. godina, u kojoj je zabilježen lagani porast samoubistava nakon trenda smanjenja, ali je i dalje stopa ispod 13, kako je bilo u 2007. godini. Posmatrajući bosanskohercegovačke entitete, vidi se da je stopa samoubistava znatno niža u Federaciji BiH nego u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu. U posmatranom petogodišnjem periodu, prosečna stopa u Federaciji BiH je u području niske stope, odnosno srednje niske stope i iznosi 8,7. Međutim, posmatrajući Republiku Srpsku i Brčko Distrikt, vidi se da je u tim administrativnim jedinicama zabilježena srednja, i to srednja visoka stopa samoubistava od 19 u Republici Srpskoj, odnosno 19,3 u Brčko Distriktu. Dalje, analizirajući predočene podatke iz tabele 2. i posmatrajući grafikon 2., uočava se da je Republika Srpska 2007. i 2011. godine bila na pragu visoke stope samoubistava, dok je u međuperiodu 2008. – 2010. godina imala trend laganog opadanja. U Brčko Distriktu je stopa samoubistava u posmatranom periodu dosta promjenljiva, gde se ističe 2009. godina, u kojoj je stopa naglo skočila i iznosila 29,1, prijeteći da preraste u kritičnu stopu samoubistava. Nakon toga, i u Brčko Distriktu se opet bilježi nagli pad stope na iznose više srednje vrijednosti. Posmatrajući Brčko Distrikt, oscilacije u kretanju stope samoubistava mogu da budu uzrok malog uzorka, kako populacije koja iznosi 2% ukupnog bosanskohercegovačkog stanovništva, tako i broja samoubistava u samom Distriktu.

Grafikon 2. Stopa samoubistava na 100 000 stanovnika u BiH za period 2007 – 2011. godina

⁸ U daljem tekstu stopa će podrazumijevati 100.000 stanovnika kako je i standardizovano u istraživačkoj djelatnosti istraživanja samoubistava.

Na osnovu prezentovanog može se potvrditi osnovna hipoteza H_0 i zaključiti da stopa samoubistava u Bosni i Hercegovini nije niska, već da spada u srednju, odnosno srednje nisku. Takođe, može se potvrditi i prva pomoćna hipoteza H_1 i zaključiti da je stopa samoubistava u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu viša od stope samoubistava u Federaciji BiH. U tom smislu analizirana je hipoteza H_5 , primjenom hi hvadrat testa, kako bi se utvrdilo da li postoji značajna razlika između stopa samoubistava u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i Brčko Distriktu. Testirajući navedenu hipotezu, dobija se vrijednost X^2 testa od 2,690119 uz 2 stepena slobode i kritičnu vrijednost $P = 5,99$, što znači da se ne može prihvatiti navedena hipoteza, jer je vrijednost X^2 testa veća od stepena slobode, tako da se može zaključiti da postoje značajne razlike u stopi samoubistava u bosanskohercegovačkim entitetima i Brčko distriktu. Također, ako se uzme da je vrijednost $H_i = 0,747629$ manja od kritične vrednosti $P = 5,99$, potvrđuje se postojanje značajne razlike u stopama samoubistava u bosanskohercegovačkim entitetima.

Što se tiče same Republike Srpske, ilustrativni su podaci prikazani u tabelama 3. i 4, kao i grafikonu 3.

Tabela 3. Stopa samoubistava na 100 000 stanovnika u regijama RS prema nadležnosti Centara javnih Bezbjednosti i podacima MUP-a RS za period 2007. - 2011. godina

Godina	Regija BL		Regija Doboj		Regija Bijeljina		Regija Istočno Sarajevo		Regija Trebinje	
	N	Stopa	N	Stopa	N	Stopa	N	Stopa	N	Stopa
2007	108	16,6	56	21,0	69	24,4	41	25,6	11	13,9
2008	101	15,5	37	13,9	64	22,7	43	26,9	20	25,3
2009	108	16,6	42	15,8	44	15,6	35	22,0	18	22,8
2010	111	17,1	37	14,0	64	22,8	38	23,9	7	8,9
2011	131	20,2	42	15,9	72	25,7	32	20,2	17	21,6
Ukupno	559	17,2	214	16,1	313	22,2	189	23,7	73	16,7

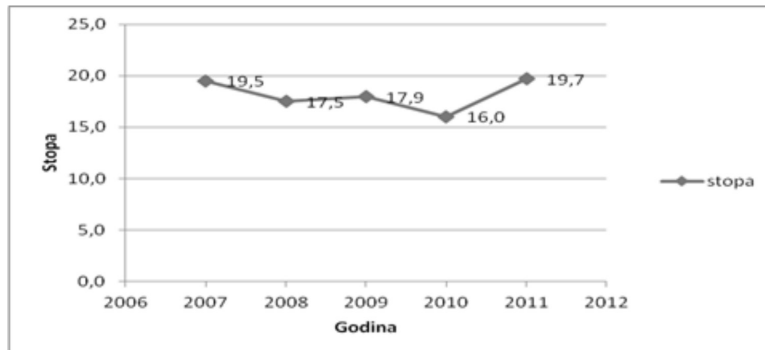
Tabela 4. Kretanje stope samoubistava u Republici Srpskoj sa rangovima za period 2007 – 2011. godina⁹

godina	stopa	rang
2007	19,5	2
2008	17,5	4
2009	17,9	3
2010	16,0	5
2011	19,7	1
Ukupno:	19,0	

⁹ Ako posmatramo period 2012 – 2015, (Statistički godišnjak 2016) primjetan je pad prosječne stope samoubistava od 1,3%. Naime, prosječna stopa samoubistava za period 2012 – 2015. iznosi 14,8, što je za 4,8% manje nego u periodu 2007-2011. S obzirom da očekujemo detaljnije podatke o samoubistvima po regijama od strane MUP-a Republike Srpske, to ćemo konkretnije i detaljnije kretanje stope za period 2007 – 2015. predstaviti u posebnom radu.

$\chi^2=0,256271$ uz 4 stepena slobode, kritičnu vrijednost $P=9,49$ i značajnost $hi=1$
 Prosječna stopa promjene je 0,20

Grafikon 3. Kretanje stope samoubistava u Republici Srpskoj za period 2007 – 2011. godina

S obzirom da je χ^2 u ovom slučaju manji od stepena slobode, može se odbaciti hipoteza H_3 i zaključiti da ne postoje značajne razlike u kretanju stope samoubistava u Republici Srpskoj u posmatranom periodu. Da bi se utvrdilo kolika je prosječna stopa promjene stope samoubistava u Federaciji BiH, koristi se metod izračunavanja prosječne stope promjene preko verižnih indeksa. Tako je dobijen rezultat da je prosečna stopa promene na godišnjem nivou 0,20, što dalje znači da se u posmatranom razdoblju od 2007. do 2011. godine prosječna stopa samoubistava u Republici Srpskoj prosječno povećala za 0,20%. Time se može odbaciti i druga hipoteza H_2 . Posmatrajući tabelu 2., koja prikazuje stope samoubistava u BiH, te njenim administrativnim jednicama, primjenjujući metodu računanja prosječne stope promjene preko verižnih indeksa, vidi se da globalno, na nivou BiH, prosječna stopa promjene stope samoubistava iznosi 0,44. U Republici Srpskoj ona iznosi -0,20, Brčko Distriktu 4,25, a u Federaciji BiH 1,25. Šta to dalje znači? To znači da se prosječna stopa samoubistava na nivou cijele Bosne i Hercegovine u posmatranom periodu na godišnjem nivou povećala za 0,44%, u Republici Srpskoj se smanjila za 0,2%, u Federaciji BiH se povećala za 1,25%, dok je u Brčko Distriktu u porastu - 4,25%. Najviša stopa je u Brčko Distriktu, ali Brčko Distrikt ima mali uzorak posmatranja, komparacije i izvođenja stope promjene, tako da su na manjim brojkama statistički pokazatelji znatno veći. Ovim rezultatom potvrđuje se četvrta hipoteza, te zaključuje da je stopa samoubistava u Bosni i Hercegovini u posmatranom periodu u porastu, i to za 0,44%.

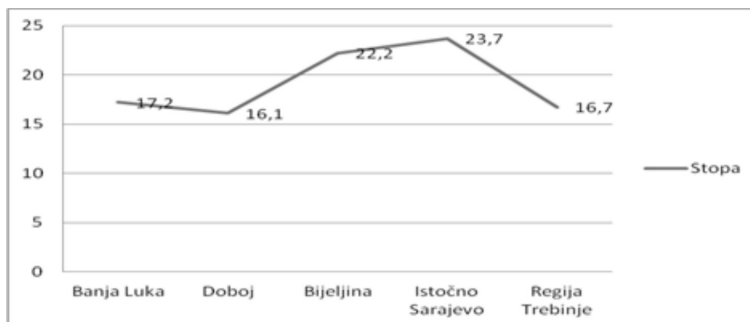
U tabeli 5. i na grafikonu 4., prikazano je kretanje stope samoubistava i njeno rangiranje prema regijama uspostavljenim prema nadležnosti centara javnih bezbjednosti Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske. Uvidom u tabelu 5. i grafikon 4., vidi se da je najviša stopa samoubistava na području regije Istočno Sarajevo - 23,7%, te na području bijeljinske regije, gdje iznosi 22,2% i ocjenjuje se kao visoka stopa, dok je najniža na području dobojske regije - 16,1% i ocjenjuje se kao viša srednja stopa. Razlika u najvišoj i najnižoj stopi samoubistava iznosi 7,1%. Stoga je testirana značajnost razlike primjenom χ^2 testa. Utvrđeno je da je značajnost hi veća od zadate značajnosti 0,05 i iznosi $hi=0,998585$, dakle skoro 1, te pošto je značajnost hi veća od zadate značajnosti, može se utvrditi da ne postoji značajna statistička razlika u prosječnoj stopi samoubistava na području regija u Republici Srpskoj. Također, za po-

tvrdi testa, utvrđeno je da ne postoji značajna razlika između empirijskih i teorijskih vrijednosti stope i očekivane stope na navedenim regijama. Ovim provjerama se može odbaciti treća hipoteza i zaključiti da ne postoje statistički značajne razlike u kretanju stope samoubistava na području Republike Srpske.

Tabela 5. Prosječna stopa samoubistava sa rangovima u Republici Srpskoj za period 2007. – 2011. godina

Regija	Stopa	Rang
Regija Banja Luka	17,2	3
Regija Doboj	16,1	5
Regija Bijeljina	22,2	2
Regija Istočno Sarajevo	23,7	1
Regija Trebinje	16,7	4
PROSJEČNA STOPA:	19	-

Grafikon 4. Prikaz stope samoubistava u Republici Srpskoj po regijama za period 2007. – 2011. godina

$\chi^2=1,256006$ uz 4 stepena slobode, kritičnu vrijednost $P=9,49$,
zadana značajnost 0,05; značajnost $hi=0,998585$

Stopa samoubistava u iznosu od 23,7 na području regije Istočno Sarajevo može se smatrati prilično neprihvatljivom i zabrinjavajućom, jednako kao i stopa od 22,2 u regiji Bijeljine. Gledajući stopu samoubistava na nivou BiH, može se reći da Republika Srpska predstavlja kritičnu teritoriju koja značajno kviri nisku stopu samoubistava u Federaciji BiH, prema podacima koje smo dobili iz Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova. Takva konstatacija je dodatno pojačana nimalo pozitivnom i već prikazanom stopom promjene. Shodno tome, Brčko Distrikt ima mali uticaj na visinu stope zbog malog teritorijalnog udjela, tj. relativno malog broja stanovnika.

U tabelama 6. i 7., te grafikonima 5. i 6., i 9. komparirana su kretanja stope i broja samoubistava sa određenim uporednim pokazateljima, kao što su podaci o umrlim licima i licima čiji je uzrok smrti nasilan. Godine 2007., u sva četiri kantona dogodilo se 14.146 prirodnih smrtnih slučajeva, 634 nasilnih i 281 samoubistava. U 2008. godini smanjuje se broj prirodnih smrti na 13.501, ali i broj nasilnih smrti na 585, te broj samoubistava opada na 252. U 2009. godini broj prirodnih smrti se povećava na 13.775, međutim broj nasilnih smrti se neznatno smanjuje na 581, ali se povećava broj samoubistava na 258. U 2010. godini prirodne smrti se smanjuju na

brojku od 13.517, a prati ih i smanjenje nasilnih smrti na 511, kao i smanjenje samoubistava na 230. U 2011. godini raste broj prirodnih smrti na 13.658, a prati ga i porast nasilnih smrti na 600, kao i veći rast samoubistava na 282.

Tabela 6. Vrste smrti u Republici Srpskoj za period 2007. - 2011. godina

	Umrli	Nasilna smrt	Nesretan slučaj	Samoubistvo	Ubistvo	Ostalo
2007	14146	634	313	281	38	2
2008	13501	585	305	252	27	1
2009	13775	581	299	258	24	0
2010	13517	511	262	230	19	0
2011	13658	600	298	282	20	0

Korelacija između nasilne smrti i samoubistva je $C = 0,92$, pozitivna je i izuzetno jaka

Korelacija nasilne smrti i umiranja $C = 0,73$, pozitivna je i srednje jaka

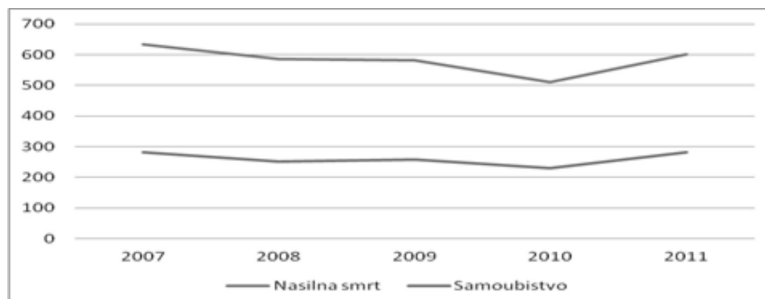
Korelacija između samoubistava i umiranja $C = 0,67$, pozitivna je i srednje jaka

Tabela 7. Korelacija između samoubistava u Republici Srpskoj i BiH za period 2007. - 2011. godina

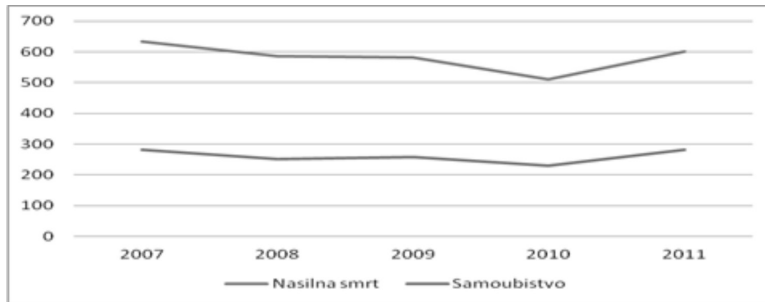
	BiH Sum	RS Sum
2007	483	281
2008	464	252
2009	470	258
2010	454	230
2011*	507	282

$C = 0,9$

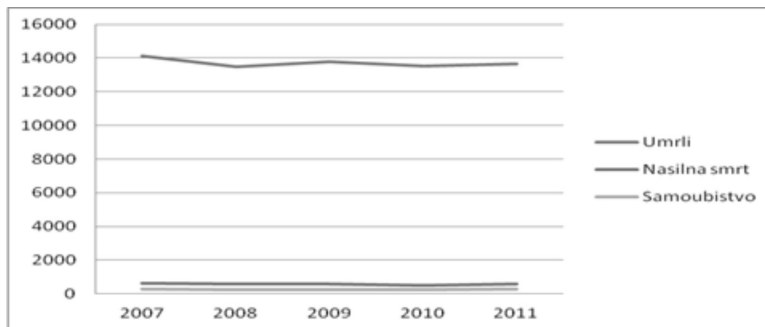
Grafikon 7. Korelacija između samoubistava u Republici Srpskoj i BiH za period 2007. - 2011. godina

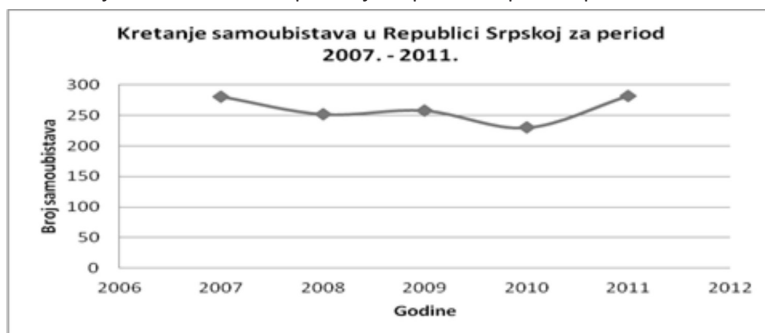
Grafikon 5. Korelacija između nasilne smrti i samoubistava u Republici Srpskoj za period 2007. - 2011. godina

Grafikon 6. Korelacija između umiranja, nasilne smrti i samoubistava u Republici Srpskoj za period 2007. - 2011. godina

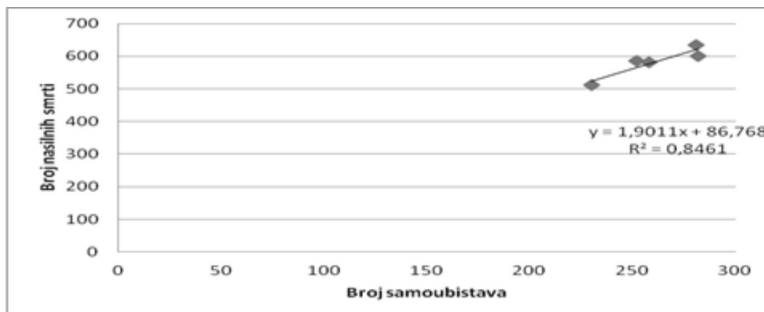
Grafikon 9. Kretanje samoubistava na području Republike Srpske za period 2007. - 2011. godina

Primjenom *Pearsonovog koeficijenta korelacije* između ukupnog broja nasilnih smrti i smrti koja je nastala samoubistvom, dobija se podatak da koeficijent korelacije iznosi 0,92, što znači da je korelacija pozitivna i veoma jaka, a što se može i vidjeti na grafikonu 5. To dalje podrazumijeva da povećanje broja nasilne smrti utiče i na povećanje broja samoubistava u Republici Srpskoj, odnosno da broj smanjenja nasilne smrti utiče na smanjenje broja samoubistava.

Također, linearnom regresijom se, matematički gledano, može konstatovati da se, u slučaju da broj samoubistava bude 0, može očekivati da broj nasilnih smrti bude 86,7. U tom smislu, kada bi se broj samoubistava povećao za 1, može se očekivati povećanje nasilne smrti za 164,1 uz reprezentativnost uzorka od 85%. Dakle, sa povećanjem broja samoubistava može se očekivati povećanje ukupnog broja nasilnih smrti, što je vidljivo na grafikonu 8.

Grafikon 8. Kretanje nasilne smrti i samoubistava u Republici Srpskoj za period 2007. – 2011. godina

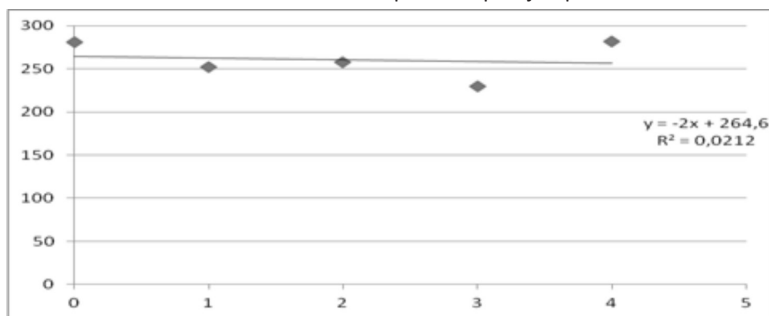
Računanjem linearnog trenda dobija se grafikon kretanja samoubistava na području Republike Srpske. Potom se može izračunati očekivana vrijednost za y u ishodišnoj godini, koja iznosi a (264,6). To znači da je očekivani broj samoubistava prema linearnom trendu u početnoj 2007. godini 264,6 samoubistava, dok prema stvarnim podacima odstupa za 13, što se vidi iz tabele 7. To znači da ovaj model ima relativno dobro prognoziranje, jer odstupanje za cijelih 13 nije neznačajno.

U posmatranom razdoblju y se godišnje povećavao ili smanjivao za b , što znači da se u posmatranom razdoblju od 2007.–2011. broj samoubistava prosječno smanjivo za 2. To je jasno vidljivo iz formule gdje b ima negativnu vrijednost, ali je vidljivo i iz tabele 7., mada je iz nje takođe vidljivo da ima neravnomjernu distribuciju, tj. da varira, naročito za 2011. godinu. U svakom slučaju, ovdje se mora uzeti prosječna (očekivana) vrijednost, dakle trend i to, naravno, statistički gledano.

U posmatranom razdoblju broj samoubistava se smanjio za 0,76%. Dakle, posmatrajući formulu linearnog trenda i sirove brojke samoubistava na području Republike Srpske, utvrđuje se da se broj samoubistava od ishodišne godine, dakle od 2007. godine, smanjio za 0,76%, ali da se, posmatrajući populaciju Republike Srpske, koja se također smanjivala, prosječna stopa samoubistava na 100.000 stanovnika povećala za 20%, što je prikazano kroz kretanje i rangiranje stope u tabeli 5.

Prema linearnom trendu, 2015. godine se može očekivati 248,6 samoubistava u Republici Srpskoj, što bi sa stanovišta statističkog posmatranja same stope svakako bilo vrlo signifikantno i doprinijelo značajno smanjenju ukupne stope samoubistava na nivou Bosne i Hercegovine. Ipak, s obzirom na trend smanjenja stanovništva, osjetio bi se značajan porast. Ovaj podatak vidljiv je i u grafikonu 10. Međutim, prema relevantnim statističkim pokazateljima, broj samoubistava u Republici Srpskoj u 2015. godini iznosi 216. Što je u odnosu na pokazatelje linearnog trenda u odnosu na posmatrani period manje za 32,6 ili 12%.

Grafikon 10. Linearni trend samoubistava u Republici Srpskoj za period 2007. – 2011. godina

4. DISKUSIJA

Izneseni rezultati u sprovedenom istraživanju govore da Republika Srpska ima srednje visoku stopu samoubistava. U odnosu na zemlje koje je okružju (Hrvatska i Srbija) Republika Srpska se ne može pohvaliti boljom, ali ni znatno lošijom stopom samoubistava. Kao i u radu koji se odnosio na stopu samoubistava u BiH, sa osvrtom na Federaciju BiH (Bojanić i Srdanović, 2014, str. 39-59), utvrdili smo preko linearnog trenda da se stopa samoubistava u Republici Srpskoj smanjuje i da bi očekivana vrijednost stope samoubistava dobijena istim metodom za 2015. godinu također trebala biti u padu. Međutim, uzimajući u obzir socio-ekonomske karakteristike Republike Srpske, značajno prisustvo mortaliteta, izuzetno lošu zaposlenost, visoku stopu odlaska ljudi iz države, izneseni podatak (statistički i ne baš visokog pada) dobija na značajnosti, ali sada u negativnom smislu i to u porastu za 20%.

Iz pokazatelja je vidljivo da su dvije kritične regije u Republici Srpskoj Istočno Sarajevo i Bijeljina, koje su znatno iznad prosjeka Republike Srpske i čija se stopa samoubistava kreće u zoni visoke stope. Iako rad načelno raspravlja o kretanju stope ili samo stopi samoubistava u Republici Srpskoj, može se pretpostaviti da je visoka stopa samoubistava u Republici Srpskoj izazvana nizom faktora, od kojih bi dominantno izdvojili posljednja prevashodno psihička oboljenja, a potom i izuzetno tešku ekonomsku situaciju, veliku kreditnu zaduženost, upitnost egzistencije, državnu i društvenu marginalizaciju pojedinaca i njihovih potreba i sl. Pretpostavka o mogućim uzrocima visoke stope samoubistava formirana je na osnovu posmatranja država sa sličnom stopom samoubistava (naročito zemlje okruženja), koje također imaju slične socio-ekonomske i druge navedene probleme kao i Bosna i Hercegovina, odnosno njen manji entitet. Naučno je dokazano da postoje značajne razlike u stopi samoubistava u bosanskohercegovačkim entitetima, gdje je vidljivo da Republika Srpska značajno odskoče u negativnom trendu samoubistava, te da je ona svojevrsni „krivac“ za srednju stopu samoubistava cijele Bosne i Hercegovine. Ovi podaci su sasvim dovoljan indikator za institucije Republike Srpske da moraju predano raditi na smanjenju stope samoubistava, naročito u navedenim kritičnim opštinama. Ovo bi uključivalo angažovanje dodatnih istraživača na istraživanjima uzročnosti izvršenja samoubistava, na šta bi se nadovezala posebna posvećenost preventivnom djelovanju.

Interesantnim podatkom se čini značajnost korelacije stope samoubistava sa brojem nasilnih smrti na području Republike Srpske. S obzirom da je ova korelacija pozitivna, može se konstatovati da stopa samoubistava na pomenutom prostoru značajno utiče na stopu nasilnih smrti. Ovo je izuzetno valjan pokazatelj o ozbiljnosti problema, koji između ostalog značajno

doprinosi većem mortalitetu u odnosu na natalitet, što je za samu državu također svojevrsan problem.

Odstupanje statističke stope samoubistava u odnosu na projektovanu stopu samoubistava linearnim trendom u 2015. godini, rezultat je uopšte smanjenja broja samoubistava u Republici Srpskoj u periodu 2012. – 2014. godina u odnosu na posmatrani period.

ZAKLJUČAK

Rezultati su potvrdili osnovnu hipotezu H_0 , a to je da stopa samoubistava u Bosni i Hercegovini spada u nisku stopu. Dodatno, potvrđena je i prva pomoćna hipoteza H_1 , prema kojoj je stopa samoubistava u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu (znatno) viša od stope samoubistava u Federaciji BiH. Testirajući drugu pomoćnu hipotezu H_2 zaključuje se da ne postoje značajne razlike u kretanju stope samoubistava u Republici Srpskoj, mada bi prva značajnija stopa smanjenja, sagledavajući statističku prognozu, mogla da se desi u 2015. godini. Međutim, ovakav stav treba uzeti s rezervom, s obzirom da nije zahvalno prognostički sagledavati pojave, kao što je stopa samoubistava ili samoubistvo uopšte, iz razloga što na njih utiče veliki broj faktora koji u krajnjoj instanci definišu motive (uzroke) samoubistava. Drugim riječima, krajnje je nezahvalno sagledavati prognozu ove vrste samo kroz brojeve, ili tačnije, kroz statistiku. Činjenica da veliki broj samoubistava zavisi od psihosomatskih oboljenja, različitih socio-ekonomskih faktora i sl., čini da je njihovo statističko predviđanje vrlo relativno. Uzevši u obzir analizu Statističkog godišnjaka iz 2016. utvrdili smo da se i desilo značajnije smanjenje stope samoubistava 2015., ali ono je praćeno opštim značajnim smanjenjem stope za period 2012. – 2015. godina, zbog čega i odstupa projekcija linearnog trenda za 12%.

Shodno prethodno rečenom, Republika Srpska će morati uticati na uzročnost samoubistava donošenjem preventivnih programa. Negativnost ovakve pojave može izuzetno negativno okarakterisati državu na međunarodnoj sceni i učiniti Bosnu i Hercegovinu i Republiku Srpsku neatraktivnim destinacijama u svakom smislu. Prema tome, ranija konstatacija da bi se u Bosni i Hercegovini stopa samoubistava trebala početi ozbiljnije razmatrati sa stanovišta njene uzročnosti svakako stoji, i dodatno tome možemo zaključiti da bi se trebali uložiti dodatni naučni i stručni napori u njenom rasvjetljavanju i preveniranju, vođenje ažurnijih i potpunijih evidencija o samoubistvima, veće učešće akademske zajednice u pomoći službama i sl. Pored toga što značajnost stope samoubistava u Republici Srpskoj utiče na kretanje stope nasilnih smrti, njome donekle možemo izvršiti uvid u porijeklo nasilne smrti.

Ono što je ovo istraživanje pokazalo i što se može smatrati pozitivnim je potpuna komplementarnost podataka dobijenih iz Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske i podataka sadržanih u statističkim biltenima.

LITERATURA

- Bojanić, N., Srdanović M. (2014), Suicide Rate in Bosnia & Herzegovina With Special Review on Federation of Bosnia And Herzegovina – Comaparive Analysis. *Kriminalističke teme*. Vol. XIV, br. 3-4, str. 39-59.
- Cutright, P. Fernquist, R. (2000). Effects of societal integration, period, region, and culture on male age-specific suicide rates: 20 developed countries, 1955-1989. *Social Science Research*. Mar;29(1):148-72.
- Durkheim, E. (2005). *Suicide; a study in sociology*, Taylor & Francis e-Library, London and New York,
- Hanson, S., Davis, M., Altevogt, B. (2010). *CNS Clinical Trials – Suicidality and Data Collection, Workshop Summary, Form on Neuroscience and Nervous System Disorders*, Board and Health Sciences Policy. Institut of Medicine of The National Academies. The National Academies Press. Washington.
- Ixtab: The Mayan Suicide Goddess (2008). Preuzeto 15.9.2013. sa <http://www.abovetopsecret.com/forum/thread415992/pg1>
- Jatava, D. R. (2010). *A Philosophy of Suicide*. Jaipur, India. ABD Publishers.
- Marčenko, D. et al. (2011). *Suicidologija*. Medicinska naklada. Zagreb.
- Podaci o samoubistvima policije Distrikta Brčko, broj: 14.02-48-4109/12, od 16. marta 2012. godine.
- Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Srednjobosanskog kantona, broj: 02/3-1-04-2-323/12MS od 14. maja 2012. godine.
- Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Zeničko-dobojskog kantona, broj: 08-03/1-04-2-2379/12 od 04. maja 2012. godine.
- Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, broj D/P – 69/12, od 12. marta 2012. godine.
- Podaci o samoubistvima Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Kantona Sarajevo, broj: 02/2-2-1-04-01-3377/12 od 05. 06. 2012. godine.
- Podaci o samoubistvima za 2007., 2008., 2009., 2010., 2011., godinu Uprave policije Ministarstva unutarnjih poslova Županije Posavske, broj 02-2/3-1-04-155/12 od 14. januar 2013. godine.
- Podaci o samoubistvima, Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona, broj: 05-1/04-1-04-3-254/12, od 06. aprila 2012. godine.
- Podaci Uprave policije Ministarstva unutarnjih poslova Županije Zapadnohercegovačke, broj: 02-2-3/4-477/12-6, od 16. aprila 2012. godine.
- Podaci Uprave policije Ministarstva unutrašnjih poslova Bosansko-podrinjskog kantona, broj 07/I-04-856/12, od 14. aprila 2012. godine.
- Podaci Uprave policije na prostoru HNK-a Ministarstva unutarnjih poslova Hercegovačko-neretvanske županije, broj 02-02/3-1-04-274-1/12AR, od 27. marta, 2012. godine.
- Shrivastava, A. et. al. (2012). *Suicide from a global perspective; vulnerable populations and controversies*. New York. Nova Science Publisher.

- Statistički godišnjak Republike Srpske (2007). Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka.
- Statistički godišnjak Republike Srpske (2008). Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka.
- Statistički godišnjak Republike Srpske (2009). Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka.
- Statistički godišnjak Republike Srpske (2010). Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka.
- Statistički godišnjak Republike Srpske (2011). Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka.
- Statistički godišnjak Republike Srpske. (2016). Republički zavod za statistiku Republike Srpske, Banja Luka.
- Statistički godišnjak/ljetopis (2007). Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.
- Statistički godišnjak/ljetopis (2008). Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.
- Statistički godišnjak/ljetopis (2009). Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.
- Statistički godišnjak/ljetopis (2010). Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.
- Statistički godišnjak/ljetopis (2011). Federalni zavod za statistiku, Sarajevo.

SUICIDE RATE IN REPUBLIC OF SRPSKA

Original scientific paper

Abstract

Reason(s) for writing and research problem(s): Suicide rate is a “tool” used to measure how serious the problem of suicide really is in a certain area at a certain time. Suicide is a very complicated matter, It can be a consequence of a criminal act, but it can also be caused by a physical or mental illness. Suicide itself also leaves some consequences such as, grief, pain, loss of friends and family, orphaned children, etc. The Subject of work here is the suicide rate in Republic of Srpska and how it compares to the suicide rates in District Brčko, Federation of Bosnia and Herzegovina and in the entire Bosnia and Herzegovina.

Aims of the paper (scientific and/or social): The aim of this work is a scientific description and explanation how the suicide rate has changed in Republic of Srpska from 2007. to 2011.

Methodology/Design: Statistical methods were used to process official data from the Republic of Srpska Institute of Statistics, Federal Institute of Statistics, Bosnia and Herzegovina Institute of Statistics, The Republic of Srpska Ministry of Interior,

Federal Ministry of Interior, Police of District Brčko and other agencies like the World Health Organization. Data was gathered by a survey and analyzed with the use of descriptive and inferential statistics and classification. For testing certain hypotheses, Chi-squared test was used.

Research/paper limitations: This research was an integral part of a larger research into suicide rates in Bosnia and Herzegovina. Also this research covered suicides in Bosnia and Herzegovina from 2007. to 2011.

Results/Findings: Based on population estimates, both at the level of Bosnia and Herzegovina and at the entity level, and the research conducted, it was information that the suicide rate in the Republic of Srpska medium height, with an alarming increase in the indicators.

General conclusion: The suicide rate in the Republic of Serbian is higher than the rate of suicides in the Federation of Bosnia and Herzegovina

Research/paper validity: Number of characters: Depending on the circumstances of how the suicide was carried out, the state can try to influence and lower the suicide rate. And that is important because suicide is not an isolated act.

Keywords: suicide, suicide rate, Republic of Srpska

Podaci o autorima

Nebojša Bojanić, vanredni profesor, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: nbojanic@fkn.unsa.ba

Marko Srdanović, magistar sigurnosti, Oružane snage Bosne i Hercegovine.

Darko Marinković, vanredni profesor, Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu.

OBITELJSKA UBOJSTVA: OBILJEŽJA POČINITELJA I ŽRTAVA S OBZIROM NA SPOL POČINITELJA

Izvorni naučni rad

Mirjana KONDOR LANGER

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Nasilje je naša svakodnevnica. U našim životima pojavljuje u različitim modalitetima i intenzitetima. Može se odvijati između potpunih neznanaca, između poznanika, prijatelja, ali i najbližih osoba odnosno članova obitelji. Posljedice nasilja mogu biti različite. Najteža namjerna posljedica koja može proizaći iz nasilja u obitelji je smrt člana obitelj. Stoga, takva težina posljedice ukazuje na potrebu provođenja istraživanja u području ubojstava u obitelji.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Cilj provedenog istraživanja je stjecanje uvida u pojedina obilježja žrtava i počinitelja ubojstava u obitelji. Naglasak rada, a ujedno i specifični cilj istraživanja je utvrđivanje razlika u pojedinim obilježjima počinitelja i žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na spol počinitelja.

Metodologija/Dizajn: Za uzorak istraživanja korišteni su sekundarni izvori podataka odnosno prikupljeni policijski spisi ubojstava i teških ubojstava u obitelji počinjenih na području Republike Hrvatske u razdoblju od 1. siječnja 2005. godine do 31. prosinca 2010. godine. Tijekom istraživanja ukupno je analizirano 113 policijskih spisa ubojstava i teških ubojstava u obitelji, a uzorak je obuhvaćao 113 počinitelja i 128 žrtvi, obzirom da je određeni broj počinitelja počinio kazneno djelo na štetu više žrtava. Po dovršenom prikupljanju podataka, podatci iz anketnih upitnika su uneseni u bazu podataka u statističkom računalnom programu SPSS (verzija 16.0), a po dovršenom unosu podataka obavljena je logička kontrola unosa.

Ograničenja istraživanja/rada: Ograničenja ovog istraživanja vezana su uz nedostatak pojedinih podataka u pojedinim analiziranim spisima zbog čega je formirana kategorija „nema podataka“.

Rezultati/Nalazi: Provedeno istraživanje pokazalo je razlike u starosnoj dobi počinitelja ubojstava u obitelji, stupnju obrazovanja i zaposlenju žrtve, spolu žrtve te dužni zajedničkog života u odnosu na spol počinitelja.

Generalni zaključak: S obzirom na specifični cilj istraživanja utvrđeno je postojanje određenih razlika u pojedinim promatranim skupinama obilježja žrtava i počinitelja s obzirom na spol počinitelja.

Opravljanost istraživanja: S praktičnog aspekta rad bi trebao dati doprinos u identificiranju pojedinih obilježja žrtava i počinitelja kao što su primjerice dobna i spolna struktura, socioekonomski status žrtava i počinitelja, a sve kako bi se utvrdile razlike s obzirom na spol počinitelja te pojedina obilježja počinitelja i žrtava koja su relativno najčešće zastupljena kod ubojstava u obitelji. Na taj način rad bi trebao dati određeni doprinos pri promišljanju, kreiranju i prilagođavanju preventivnih mjera i radnji prema najugroženijim skupinama žrtava te prema počiniteljima ubojstava u obitelji.

Ključne riječi

ubojstva u obitelji, obilježja počinitelja i žrtava, spol počinitelja.

1. UVOD

Nasilje je naša svakodnevnica. U našim životima pojavljuje se u različitim modalitetima i intenzitetima. Izloženost nasilju ogleda se kroz nasilje u medijima, na internetu, ratnim zbivanjima, sportskim događanjima, na ulicama, u caffè barovima, ali i obiteljskim domovima. Može se odvijati između potpunih neznanaca, između poznanika, prijatelja, ali i najbližih osoba odnosno članova obitelji. Posljedice nasilja mogu biti različite. Najteža namjerna posljedica koja može proizaći iz nasilja u obitelji je smrt člana obitelji. U tim slučajevima radit će se o ubojstvima u obitelji.

Niz inozemnih znanstvenika bavili su se pojedinim aspektima ubojstava, ali i ubojstava u obitelji. Primjerice, Hata i suradnici (2011) istraživali su postojanje razlika u izvršenim ubojstvima u pet regija Japana na uzorku koji je obuhvaćao razdoblje od 1986. do 1995. godine. Thomas, Dichter i Matejkowski (2011) uspoređivali su situacijske karakteristike počinitelja muškog spola intimnih (N=71) i neintimnih (=291) ubojstava. Marvell i Moody (1999) uspoređivali su nacionalnu stopu viktimizacije osoba muškog i ženskog spola u razdoblju od 1930. do 1995. godine. Catanesi i suradnici (2011) istraživali su psihopatologiju i izbor oružja na uzorku od 103 počinitelja koji su pokušali ili dovršili ubojstvo. Vanamo, Kauppi, Karkola, Merikanto, Räsänen (2001) istraživali su ubojstva počinjena od strane roditelja (N=70) u razdoblju od 19701. do 1994. godine u Finskoj. Palmer i Humphrey (1982) istraživali su obiteljske i druge odnose na uzorku ubojstva počinjenih u Sjevernoj Karolini tijekom 1972, 1976. i 1977. godine. Pizarro, DeJong i McGarell (2010) istraživali su i uspoređivali kovarijance kod počiniteljica ubojstava i viktimizacije u Indianapolisu, Indiani, Newarku i New Jersey-u dok su Dobash, Dobash, Cavanaugh, Lewis (2004) istraživali različite vrste ubojstava.

Od autora iz Hrvatske mogu se izdvojiti Pavliček, Milivojević Antoliš i Matijević (2012), koji su na petogodišnjem uzorku od 235 počinitelja istraživali neke rodne karakteristike počinitelja uboj-

stava i pokušaja ubojstva u obitelji. Kovčo Vukadin i Vukosav (2006) istraživali su pojedine aspekte obiteljskih ubojstava na uzorku ispitanika (N=640) osuđenih na izdržavanje kazne zatvora u Lepoglavi (muškarci) i Požegi (žene) zbog počinjenog ubojstva, teškog ubojstva i ubojstva na mah u razdoblju od 1980. do 2004. godine. Dundović (2005) je na uzorku ispitanika (N=149) upućenih na izdržavanje kazne zatvora u Lepoglavi i Požegu u razdoblju od 1980. do 2004. godine, istraživao pojedina socioekonomska, fenomenološka i penološka obilježja počinitelja ubojstava intimnih partnera. Nađ (2001) je istraživao obiteljska ubojstva na uzorku ispitanika-počinitelja (N=214) koji su u razdoblju od 1980. do 1998. godine upućeni na izdržavanje kazne zatvora u Lepoglavi i Požegu. Isto tako, Kovčo (1997) je provela istraživanje kako bi utvrdila razlike u pojedinim socioekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja na uzorku osuđenika (N=492) osuđenih na izdržavanje kazne zatvora u istim kaznenim zavodima, ali u razdoblju od 1980. do 1995. godine zbog počinjenja kaznenog djela ubojstva. Zatim, Kovčo i Singer (1999) su na uzorku osuđenika (N=492) osuđenih zbog ubojstva i upućenih u razdoblju od 1980. do 1995. godine u kaznene zavode Lepoglava i Požega, istraživali kriminološke osobitosti počinitelja ubojstava u Hrvatskoj.

Ovaj rad bavi se pojedinim obilježjima žrtava i počinitelja ubojstva u obitelji s obzirom na spol počinitelja ubojstva u obitelji. Cilj provedenog istraživanja je utvrđivanje postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja s obzirom na spol počinitelja. S praktičnog aspekta rad bi trebao dati doprinos u identificiranju pojedinih obilježja žrtava i počinitelja kao što su primjerice dobna i spolna struktura, socioekonomski status žrtava i počinitelja kako bi se utvrdile razlike s obzirom na spol počinitelja, ali i pojedina obilježja žrtava i počinitelja koja su relativno najčešće zastupljena kod ubojstava u obitelji. Na taj način rad bi trebao dati određeni doprinos pri promišljanju, kreiranju i prilagođavanju preventivnih mjera i radnji prema najugroženijim skupinama žrtava te prema počiniteljima ubojstava u obitelji.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Cilj provedenog istraživanja je stjecanje uvida u pojedina obilježja žrtava i počinitelja ubojstava u obitelji. Specifični cilj istraživanja je utvrđivanje postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja s obzirom na spol počinitelja.

2.2. Uzorak

Za uzorak istraživanja korišteni su sekundarni izvori podataka, i to prikupljeni policijski spisi ubojstava i teških ubojstava u obitelji počinjenih na području Republike Hrvatske u razdoblju od 1.1.2005. godine do 31.12.2010. godine.

Za potrebe provedenog istraživanja korištena je posljednja novelirana definicija obitelji iz Kaznenog zakona iz 1997. godine (Kazneni zakon Republike Hrvatske, 2008) (bračni i izvanbračni drug, bivši bračni i izvanbračni drug, rođak po krvi u ravnoj lozi, posvojenik i posvojitelj, rođak u pobočnoj liniji do trećeg stupnja zaključno i srodnik po tazbini do drugog stupnja zaključno), koja je proširena odnosima između djece jednog roditelja (polubraća i polusestre), kao i odnosima drugog roditelja prema djeci svojeg sadašnjeg ili bivšeg bračnog ili izvanbračnog druga. Također je korištena definicija pojma izvanbračne zajednice iz Obiteljskog zakona iz 2003. godine (Obiteljski zakon Republike Hrvatske, 2011) (životna zajednica neudane žene i neoženjenog

muškarca koja traje najmanje tri godine ili kraće ako je u njoj rođeno zajedničko dijete).

Tijekom istraživanja ukupno je analizirano 113 ubojstava i teških ubojstava, a uzorak istraživanja obuhvatio je 113 počinitelja i 128 žrtvi, obzirom da je određeni broj počinitelja počinio kazneno djelo na štetu više žrtava.

2.3. Instrument

Podaci potrebni za realizaciju ovog istraživanja prikupljeni su pomoću, u tu svrhu, posebno sastavljenog anketnog upitnika. Anketni upitnik je sadržavao ukupno 148 varijabli koje su bile podijeljene u 6 cjelina i to: obilježja djela, obilježja počinitelja, obilježja žrtve, ranije delinkventno ponašanje počinitelja, ranije delinkventno ponašanje žrtve i tijek postupka. Specifični cilj istraživanja je utvrđivanje postojanja razlika u pojedinim obilježjima žrtava i počinitelja ubojstava u obitelji s obzirom na spol počinitelja i to sljedećih 13 varijabli:

1. starost počinitelja *tempore criminis*,
2. počiniteljevo obrazovanje,
3. počiniteljevo zaposlenje,
4. počiniteljevo mjesto stanovanja,
5. osobe s kojima počinitelj živi,
6. starost žrtve *tempore criminis*,
7. spol žrtve,
8. žrtvino obrazovanje,
9. žrtvino zaposlenje,
10. žrtvino mjesto stanovanja,
11. zajedničko kućanstvo žrtve i počinitelja,
12. dužina trajanja zajedničkog života žrtve i počinitelja,
13. zajedničko roditeljstvo žrtve i počinitelja.

Uz ovih 13 varijabli korištena je i varijabla koja definira spol počinitelja.

Ove varijable su izabrane u svrhu realizacije ciljeva istraživanja odnosno u svrhu stjecanja uvida u pojedina obilježja žrtava i počinitelja ubojstava u obitelji te utvrđivanja postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja s obzirom na spol počinitelja.

2.4. Način provođenja istraživanja

Od Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske u prosincu 2011. godine dobivena je suglasnost za provedbu istraživanja pod nazivom „Kriminološki i kaznenopravni aspekti ubojstva i teškoga ubojstva u obitelji“. Nije tražena posebna suglasnost Etičkog povjerenstva koja se obično traži kod istraživanja koja kao ispitanike uključuju ljude, obzirom da se radilo o istraživanju koje je temeljeno na analizi sekundarnih podataka. U smislu generalnih etičkih principa u znanstvenim istraživanjima, poštivana je anonimnost počinitelja i žrtava, u smislu da identifikacijski podatci nisu unošeni u anketne upitnike. Istraživanje je provedeno od ožujka 2012. do veljače 2013. godine, na način da su popunjavani anketni upitnici temeljem uvida u policijske spise i presude.

2.5. Način obrade podataka

Po dovršenom prikupljanju podataka, podatci iz anketnih upitnika uneseni su u bazu podataka u statističkom računalnom programu SPSS (verzija 16.0), a po dovršenom unosu podataka obavljena je logička kontrola. Za potrebe definiranih ciljeva istraživanja korištena je deskriptivna statistika, a za utvrđivanje statistički značajnih razlika u analiziranim obilježjima korišten je Hi - kvadrat test (razina značajnost – $p < 0,05$).

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

3.1. Pojedina obilježja počinitelja ubojstava u obitelji

Rezultati provedenog istraživanja pokazali su da je od ukupno 113 počinitelja njih 102 bilo muškog spola te 11 ženskog spola. U odnosu na spol počinitelja iz dobivenih rezultata vidljivo je kako je relativno najveći udio počinitelja muškog spola, *tempore criminis*, bio u dobi između 31 i 40 godina (21,6 %). Potom je relativno jednak udio onih koji su ubojstvo u obitelji počinili u dobi od 41 do 50 godina, odnosno u dobi od 51 do 60 godina (17,6 %). Nakon njih slijede relativno jednaki udjeli počinitelja u dobi od 21 do 30 godina, odnosno počinitelji stariji od 71 godine života (14,7 %). Relativno najmanji je udio počinitelja muškog spola koji su, *tempore criminis*, bili u dobi od 61 do 70 godina (11,8 %) te onih koji su kazneno djelo počinili u vrijeme dok su bili maloljetni (2,0 %).

Tabela 1. Starost počinitelja *tempore criminis* u odnosu na spol počinitelja

Starost počinitelja <i>tempore criminis</i>		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
14 do 18 godina	aps.	2	/	2	6,732	,346
	%	2,0	/	1,8		
21 do 30 godina	aps.	15	4	19		
	%	14,7	36,4	16,8		
31 do 40 godina	aps.	22	1	23		
	%	21,6	9,1	20,4		
41 do 50 godina	aps.	18	3	21		
	%	17,6	27,3	18,6		
51 do 60 godina	aps.	18	/	18		
	%	17,6	/	15,9		
61 do 70 godina	aps.	12	2	14		
	%	11,8	18,2	12,4		
više od 71 godine	aps.	15	1	16		
	%	14,7	9,1	14,2		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Kod počiniteljica vidljiva je nešto drugačija distribucija dobivenih rezultata. Iako je ukupan broj počiniteljica vrlo mali vidljivo je kako relativno najviše njih, *tempore criminis*, bilo u dobi od 21 do 30 godina (36,4%), potom u dobi od 41 do 50 godina (27,3%) te u dobi od 61 do 70 godina (18,2%). Relativno najmanje ubojstva u obitelji činile su počiniteljice u dobi od 31 do 40 godina i starije od 71 godine života sa relativno jednakim udjelima od 9,1%.

Stečeno formalno obrazovanje počinitelja ubojstava u obitelji u odnosu na spol počinitelja pokazalo je kako je relativno najveći udio počinitelja muškog spola (61,8%), ali i počiniteljica (63,6 %) stekao srednjoškolsko obrazovanje. Nakon njih, kod počinitelja muškog spola slijede oni koji su završili osam razreda osnovne škole (22,5%) te oni koji su pohađali školu, ali nisu završili prvih osam razreda (5,9%). Udio takvih počiniteljica u ukupnom broju počiniteljica je relativno jednak i iznosi 18,2%. Počinitelja muškog spola koji su stekli više i visoko obrazovanje bilo je 4,9%, a onih koji su polazili, ali nisu stekli više ili visoko obrazovanje 2,0%.

Tabela 2. Počiniteljevo obrazovanje u odnosu na spol počinitelja

Počiniteljevo obrazovanje		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
pohađao školu nije završio 8 razreda osnovne škole	aps.	6	2	8	3,291	,655
	%	5,9	18,2	7,1		
završio 8 razreda osnovne škole	aps.	23	2	25		
	%	22,5	18,2	22,1		
završio samo školu učenika u privredi	aps.	3	/	3		
	%	2,9	/	2,7		
završio srednju školu ili gimnaziju	aps.	63	7	70		
	%	61,8	63,6	61,9		
polazio, ali nije završio višu ili visoku školu	aps.	2	/	2		
	%	2,0	/	1,8		
završio višu ili visoku školu	aps.	5	/	5		
	%	4,9	/	4,4		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Iz podataka koji definiraju počiniteljevo zaposlenje u odnosu na njegov spol vidljivo je kako su relativno najčešće počinitelji muškog spola, *tempore criminis*, bili nezaposleni (39,2%). Nakon njih slijede počinitelji koji su bili u mirovini (33,3%) te oni koji su bili zaposleni s relativnim udjelom među počiniteljima muškog spola od 17,6%. I kod počiniteljica dobiveni su vrlo slični rezultati. Naime, relativno jednak i najveći udio počiniteljica, *tempore criminis*, bio je nezaposlen odnosno u mirovini (36,4%). Nakon njih slijede počiniteljice koje su bile zaposlene (27,3%). U promatranom uzorku niti jedna počiniteljica nije bila povremeno/sezonski zaposlena za razliku od počinitelja muškog spola kod kojih je relativno najmanji udio onih koji su bili povremeno/sezonski zaposleni (2,9%). Kod podataka iz ove tabele potrebno je spomenuti kako u 7 predmeta nisu pronađeni podaci o počiniteljevom zaposlenju.

Tabela 3. Počiniteljevo zaposlenje u odnosu na spol počinitelja

Počiniteljevo zaposlenje		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
nema podataka	aps.	7	/	7	1,621	,805
	%	6,9	/	6,2		
nezaposlen	aps.	40	4	44		
	%	39,2	36,4	38,9		
zaposlen	aps.	18	3	21		
	%	17,6	27,3	18,6		
povremeno/sezonski	aps.	3	/	3		
	%	2,9	/	2,7		
umirovljenik	aps.	34	4	38		
	%	33,3	36,4	33,6		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Tabela 4. Počiniteljevo mjesto stanovanja u odnosu na spol počinitelja

Počiniteljevo mjesto stanovanja		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
u Zagrebu	aps.	16	2	18	2,168	,825
	%	15,7	18,2	15,9		
na selu	aps.	48	3	51		
	%	47,1	27,3	45,1		
u mjestu koje je sjedište općine	aps.	5	1	6		
	%	4,9	9,1	5,3		
u gradu	aps.	16	3	19		
	%	15,7	27,3	16,8		
u gradu koji je sjedište županije	aps.	16	2	18		
	%	15,7	18,2	15,9		
izvan Republike Hrvatske	aps.	1	/	1		
	%	1,0	/	0,9		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Iz podataka koji se odnose na mjesto stanovanja počinitelja ubojstva u obitelji, vidljivo je, kako je relativno najveći broj počinitelja muškog spola stanovao u ruralnoj sredini (selo) sa relativnim udjelom od 47,1%. Zatim, relativno jednak udio počinitelja muškog spola (15,7%) stanovao je u Zagrebu odnosno u nekom drugom gradu na području Republike Hrvatske te gradu koji je sjedište pojedine županije. Najmanji relativni udio počinitelja muškog spola otpada na one koji su stanovali u mjestima koja su sjedišta općina (4,9%), a jedan počinitelj, *tempore criminis*, stanovao je u inozemstvu. Za razliku od počinitelja muškog spola, kod počiniteljica pronalazi se relativno jednak udio onih koje su stanovale u ruralnoj sredini (selo) i onih koje su stanovale u gradovima (27,3%). Potom slijedi relativno jednak udio počiniteljica koje su, *tempore criminis*,

stanovale u Zagrebu i gradu koje je sjedište županije (18,2%). Jedna počiniteljica stanovala je u mjestu koje je sjedište općine.

Promatrajući podatke vezane uz osobe s kojima je počinitelj s obzirom na spol živio vidljivo je kako je relativno najveći broj počinitelja muškog spola (53,9%) te gotovo sve počiniteljice (90,9%) živjelo u vlastitoj obitelji¹. Potom kod počinitelja muškog spola slijede oni koji su živjeli s roditeljima (26,5%) te oni koji su živjeli sami (14,7%). Najmanji je relativni udio počinitelja koji su živjeli s braćom ili sestrama (2,0% počinitelja muškog spola i jedna počiniteljica). Ovdje treba spomenuti kako u tri predmeta istraživanja u kojima su počinitelji bili muškog spola nisu pronađeni podaci s kojim osobama je počinitelj živio.

Tabela 5. Osobe s kojima počinitelj živi u odnosu na spol počinitelja

Osobe s kojima počinitelj živi		Spol počinitelja		ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
nema podataka	aps.	3	/	3	9,116	,058
	%	2,9	/	2,7		
sam	aps.	15	/	15		
	%	14,7	/	13,3		
s vlastitom obitelji	aps.	55	10	65		
	%	53,9	90,9	57,5		
s roditeljima	aps.	27	/	27		
	%	26,5	/	23,9		
s braćom ili sestrama	aps.	2	1	3		
	%	2,0	9,1	2,7		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

3.2. Pojedina obilježja žrtava ubojstava u obitelji

Ukoliko se žrtvina životna dob stavi u odnos sa spolom počinitelja vidljivo je kako su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali članove obitelji u dobi od 51 do 60 godina (27,5%). Nakon njih, relativno najčešće članove obitelji u dobi od 41 do 50 godina (18,6%), pa one u dobi od 31 do 40 godina (15,7%). Počinitelji muškog spola relativno jednako su usmrćivali članove obitelji u dobi od 18 do 30 godina odnosno u dobi od 61 do 70 godina (11,8%). Relativno najmanje žrtava ubojstava u obitelji bilo je starije od 71 godine (10,8%) odnosno mlađe od 14 godina (3,9%). Za razliku od počinitelja muškog spola počiniteljice su relativno najčešće usmrćivale članove obitelji u dobi od 31 do 40 godina (27,3%), a potom relativno jednako one u dobi od 61 do 70 godina odnosno više od 71 godine života (18,2%). Kod ostalih dobni skupina pronalazi se relativno jednaka distribucija s udjelom u ukupnom broju žrtava usmrćenih od strane počiniteljica od 9,1%.

¹ Pod vlastitom obitelji u ovom istraživanju podrazumijeva se zajednički život s bračnim drugom i djecom, samo s djecom te bračnim drugom, djecom i roditeljima žrtve i/ili počinitelja.

Tabela 6. Žrtvina starost tempore criminis u odnosu na spol počinitelja

Žrtvina starost tempore criminis		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
do 14 godina	aps.	4	1	5	4,071	,667
	%	3,9	9,1	4,4		
18 do 30 godina	aps.	12	1	13		
	%	11,8	9,1	11,5		
31 do 40 godina	aps.	16	3	19		
	%	15,7	27,3	16,8		
41 do 50 godina	aps.	19	1	20		
	%	18,6	9,1	17,7		
51 do 60 godina	aps.	28	1	29		
	%	27,5	9,1	25,7		
61 do 70 godina	aps.	12	2	14		
	%	11,8	18,2	12,4		
više od 71 godinu	aps.	11	2	13		
	%	10,8	18,2	11,5		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Iako su u ukupnom uzorku istraživanja jednako zastupljena počinjena ubojstva na štetu bračnih drugova i rođaka po krvi u ravnoj lozi iz podataka koji definiraju spol žrtve u odnosu na spol počinitelja vidljivo je kako su počinitelji relativno najčešće usmrćivali članove obitelji ženskog spola (70,6%), a počiniteljice članove obitelji muškog spola (63,6%). Spol žrtve u odnosu na spol počinitelja pokazuje statističku značajnost.

Tabela 7. Spol žrtve u odnosu na spol počinitelja

Spol žrtve		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
muško	aps.	30	7	37	5,281	,022
	%	29,4	63,6	32,7		
žensko	aps.	72	4	76		
	%	70,6	36,4	67,3		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Iz podataka koji definiraju formalno obrazovanje žrtve u odnosu na spol počinitelja vidljivo je kako je relativno najviše počinitelja muškog spola usmrćivalo članove obitelji koji su stekli srednjoškolsko obrazovanje (43,1%), a potom članove obitelji sa završenih osam razreda osnovne škole (29,4%). Potom slijede žrtve koje su stekle više ili visokoškolsko obrazovanje (12,7%), kao i one koje nisu imale nikakvo formalno obrazovanje (7,8%). Kod počiniteljica zamijećena je nešto drugačija distribucija dobivenih rezultata. Naime, počiniteljice su relativno najčešće usmrćivale

članove obitelji koji su završili osmogodišnju školu (36,4%), pa zatim one koji su stekli srednjoškolsko obrazovanje (27,3%). Kod podataka iz ove tabele potrebno je napomenuti kako se u jednom promatranom slučaju nisu pronašli podaci o žrtvinom obrazovanju.

Tabela 8. Žrtvino obrazovanje u odnosu na spol počinitelja

Žrtvino obrazovanje		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
nema podataka	aps.	1	/	1	5,961	,544
	%	1,0	/	0,9		
bez škole	aps.	8	1	9		
	%	7,8	9,1	8,0		
pohađala školu nije završila 8 razreda osnovne škole	aps.	3	1	4		
	%	2,9	9,1	3,5		
završila 8 razreda osnovne škole	aps.	30	4	34		
	%	29,4	36,4	30,1		
završila samo školu učenika u privredi	aps.	2	/	2		
	%	2,0	/	1,8		
završila srednju školu ili gimnaziju	aps.	44	3	47		
	%	43,1	27,3	41,6		
polazila, a nije završila višu ili visoku školu	aps.	1	1	2		
	%	1,0	9,1	1,8		
završila višu ili visoku školu	aps.	13	1	14		
	%	12,7	9,1	12,4		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Tabela 9. Žrtvino zaposlenje u odnosu na spol počinitelja

Žrtvino zaposlenje		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
nema podataka	aps.	10	/	10	1,661	,798
	%	9,8	/	8,8		
nezaposlena	aps.	28	3	31		
	%	27,5	27,3	27,4		
zaposlena	aps.	35	4	39		
	%	34,3	36,4	34,5		
povremeno/sezonski	aps.	2	/	2		
	%	2,0	/	1,8		
umirovljenik	aps.	27	4	31		
	%	26,5	36,4	27,4		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Iz podataka iz tabele 9 vidljivo je kako su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali članove obitelji koji su, *tempore criminis*, bili zaposleni (34,3%), a potom s približno jednakim udjelima one koji su bili nezaposleni (27,5%) i one koji su bili u mirovini (26,5%). Za razliku od počinitelja muškog spola, počiniteljice su relativno jednako i najčešće usmrćivale članove obitelji koji su, *tempore criminis*, bili zaposleni odnosno u mirovini (36,4%). I kod ove tabele potrebno je napomenuti kako u 10 predmeta istraživanja nisu pronađeni podaci o žrtvinom zaposlenju.

Iz tabele 10 vidljivo je kako su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali članove obitelji koji su živjeli u ruralnim sredinama (44,1%), a potom one koji su živjeli u gradovima koja su sjedišta županija (18,6%), kao i one koji su živjeli u gradu Zagrebu (16,7%) te one koji su živjeli u nekom od gradova u Republici Hrvatskoj (13,7%). Za razliku od počinitelja muškog spola, počiniteljice su relativno najčešće i jednako usmrćivale članove obitelji koji su živjeli u ruralnim dijelovima (sela) Republike Hrvatske i one koji su živjeli u gradovima (27,3%). Potom su sa jednakim relativnim udjelima usmrćivale članove obitelji koji su živjeli u gradu Zagrebu odnosno u gradu koje je sjedište županije (18,2%).

Tabela 10. Žrtvino mjesto stanovanja u odnosu na spol počinitelja

Žrtvino mjesto stanovanja		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
nema stalnog boravka	aps.	1	/	1	2,433	,876
	%	1	/	0,9		
u Zagrebu	aps.	17	2	19		
	%	16,7	18,2	16,8		
na selu	aps.	45	3	48		
	%	44,1	27,3	42,5		
u mjestu koje je sjedište općine	aps.	5	1	6		
	%	4,9	9,1	5,3		
u gradu	aps.	14	3	17		
	%	13,7	27,3	15,0		
u gradu koji je sjedište županije	aps.	19	2	21		
	%	18,6	18,2	18,6		
izvan Hrvatske	aps.	1	/	1		
	%	1,0	/	0,9		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Obzirom da su provedenim istraživanjem obuhvaćena ubojstva u obitelji očekivani su bili podaci iz tabele 11. Naime, iz dobivenih podataka vidljivo je kako je relativno najveći udio počinitelja muškog spola (67,6%) koji su, *tempore criminis*, živjeli u kućanstvu sa svojim žrtvama. Za razliku od njih sve počiniteljice, *tempore criminis*, živjele su sa svojim žrtvama. Zajednički život žrtve i počinitelja u odnosu na spol počinitelja pokazuje statističku značajnost.

Nađ (2001, s. 118) također pronalazi kako u najvećem broju slučajeva žrtve i počinitelji obiteljskog ubojstva žive zajedno (59,3%) ili u istom kućanstvu (25,2%). Za razliku od njega Kovčo

(1997, s. 285) pronalazi kako su počinitelji ubojstava i njihove žrtve u 23,2% slučajeva živjeli zajedno, a u 11 % slučajeva u zajedničkom kućanstvu.

Tabela 11. Zajedničko kućanstvo žrtve i počinitelja u odnosu na spol počinitelja

Zajedničko kućanstvo žrtve i počinitelja		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
ne	aps.	33	/	33	5,027	,025
	%	32,4	/	29,2		
da	aps.	69	11	80		
	%	67,6	100	70,8		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Uz zajednički život žrtve i počinitelja vezuje se i dužina trajanja njihovog zajedničkog života. Tako je iz dobivenih podataka vidljivo kako su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali članove obitelji nakon provedenih 21 do 30 godina zajedničkog života (14,7%), a potom nakon 11 do 20 godina zajedničkog života odnosno nakon više od 41 godine zajedničkog života (11,8%). Najmanji broj počinitelja muškog spola usmrćivao je članove obitelji s kojima je živio do 3 godine (7,8%). Nasuprot tome, najveći broj počiniteljica usmrćivao je članove obitelji s kojima su živjele u periodu do 3 godine (36,4%) te one s kojima su živjele više od 41 godine (18,2%). Ovdje je također potrebno spomenuti kako u ukupno 5 predmeta nisu pronađeni podaci o dužini trajanja zajedničkog života žrtve i počinitelja.

Tabela 12. Dužina trajanja zajedničkog života žrtve i počinitelja u odnosu na spol počinitelja

Dužina trajanja zajedničkog života žrtve i počinitelja		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
nema podataka	aps.	4	1	5	12,378	,089
	%	3,9	9,1	4,4		
ne žive zajedno	aps.	33	/	33		
	%	32,4	/	29,2		
do 3 godine	aps.	8	4	12		
	%	7,8	36,4	10,6		
3 do 10 godina	aps.	9	1	10		
	%	8,8	9,1	8,8		
11 do 20 godina	aps.	12	1	13		
	%	11,8	9,1	11,5		
21 do 30 godina	aps.	15	1	16		
	%	14,7	9,1	14,2		
31 do 40 godina	aps.	9	1	10		
	%	8,8	9,1	8,8		
više od 41 godinu	aps.	12	2	14		
	%	11,8	18,2	12,4		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

Ukoliko se radi o žrtvama i počiniteljima koji su povezani bračnim/izvanbračnim ili bivšim bračnim/izvanbračnim srodstvom može se postaviti pitanje jesu li oni prije počinjenja ubojstva u obitelji bili roditelji odnosno imali zajedničku djecu. Iz dobivenih podataka od ukupnog broja počinitelja muškog spola, vidljivo je kako relativno najveći broj njih sa žrtvama nije imalo zajedničku djecu (48,0%), jer ju nisu mogli niti imati zbog njihovog međusobnog svojstva (primjerice rođaci u po krvi u ravnoj lozi). Međutim, kod počinitelja muškog spola (N=53), ali i počiniteljica (N=7) koji su sa žrtvom bili povezani bračnim/izvanbračnim ili bivšim bračnim/izvanbračnim srodstvom, vidljivo je, kako je relativno najveći broj počinitelja muškog spola (73,6%) te relativno najveći broj počiniteljica (71,4%) imao zajedničku djecu s žrtvom ubojstva.

Tabela 13. Zajedničko roditeljstvo žrtve i počinitelja u odnosu na spol počinitelja

Zajedničko roditeljstvo žrtve i počinitelja		Spol počinitelja		Ukupno	X ²	Značajnost
		muško	žensko			
nema (zbog svojstva prema žrtvi)	aps.	49	4	53	,561	,756
	%	48,0	36,4	46,9		
ne	aps.	14	2	16		
	%	13,7	18,2	14,2		
da	aps.	39	5	44		
	%	38,2	45,5	38,9		
Ukupno	aps.	102	11	113		
	%	100	100	100		

4. RASPRAVA O REZULTATIMA ISTRAŽIVANJA

Sagledavajući podatke provedenog istraživanja kod varijable koja definira starost počinitelja i žrtve, *tempore criminis*, u odnosu na spol počinitelja vidljivo je kako su počinitelji muškog spola relativno najčešće činili ubojstva u obitelji u dobi od 31 do 40 godina (21,6%) te su relativno najčešće usmrćivali članove obitelji starosne dobi od 51 do 60 godina (27,5%). Podaci su pokazali kako su počiniteljice relativno najčešće, *tempore criminis*, bile nešto mlađe dobi (36,4% od 21 do 30 godina) nego počinitelji muškog spola te su relativno najčešće, usmrćivale nešto mlađe članove obitelji (27,3% od 31 do 40 godina) nego počinitelji muškog spola. Generalno gledano, starosna dob žrtava kod oba spola počinitelja bila je nešto veća od dobi počinitelja. Objašnjenje ovakve distribucije dobivenih rezultata, odnosno postojanja razlika u dobi počinitelja i žrtava, jednim djelom može se povezati s vrstom srodstva žrtve i počinitelja. Naime, u ukupnom uzorku istraživanja pokazala se relativno jednaka zastupljenost ubojstava na štetu bračnih drugova i rođaka po krvi u ravnoj lozi s relativnim udjelima od 36,7 %. S toga vrlo vjerojatno je veća starosna dob žrtava povezana s činjenicom da su počinitelji osim bračnih drugova s jednakim relativnim udjelom usmrćivali i druge srodnike odnosno rođake po krvi u ravnoj lozi.

Vezano za počiniteljevu starosnu dob, *tempore criminis*, Vanamo i suradnici (2001) pronalaze da su roditelji najviše usmrćivali svoju djecu u dobi od 20 do 29 godina. Za razliku do njih, Hata i suradnici (2011) pronalaze da je najveći broj počinitelja ubojstava bio u dobi od 31 do 50 godina dok kod žrtava ubojstava pronalaze nešto stariju dob (30 do 60 godina). Rezultate vezane za spol počinitelja koje su pronašli Pavliček i suradnici (2012, s. 923) pokazali su kako je relativno

najviše počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava bilo u dobi od 31 do 50 godina (45,8%). Slične rezultate na svojim uzorcima pronalaze Kovčo i suradnici (2006), Nađ (2001) i Dundović (2005). Vezano za žrtvinu dob Pavliček i suradnici (2012, s. 923) pronalaze relativno najviše žrtava u dobi od 51 do 90 godine života (38,4 %), dok Kovčo i suradnici (2006, s. 79) najviše žrtava obiteljskih ubojstava pronalaze u dobi od 51 do 60 godina (27,2%), a potom u dobi od 41 do 50 godina. Do sličnih rezultata u svojim istraživanjima dolaze i Dundović (2005) i Nađ (2001).

Iz provedenog istraživanja vidljivo je da su počinitelji muškog spola, ali i počiniteljice relativno najčešće stekli srednjoškolsko obrazovanje (61,8% počinitelji, 63,6% počiniteljice). Obrazovanje žrtve u odnosu na spol počinitelja pokazalo je nešto drugačije rezultate. Tako su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali žrtve koje su također stekle srednjoškolsko obrazovanje (43,1%), međutim počiniteljice su relativno najčešće usmrćivale žrtve koje su završile osam razreda osnovne škole (36,4%).

Slične rezultate pronašli su Thomas, Dichter i Matejkowski (2011). Naime, u njihovom uzorku skoro 50 % počinitelja ubojstava na štetu intimne partnerice steklo je formalno srednjoškolsko obrazovanje. I Pavliček i suradnici (2012, s. 924) pronašli su da su počinitelji muškog spola, ali i počiniteljice relativno najčešće stekli srednjoškolsko obrazovanje (52,8%). Za razliku od provedenog istraživanja Catanesi i suradnici (2011) pronalaze da je relativno najveći broj počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava imao nizak stupanj obrazovanja odnosno završenu osnovnu školu ili nikakvo obrazovanje (39,41%) dok je udio počinitelja sa završenom srednjom školom iznosio 12,62%, a završenim fakultetom 2,91%. Također, Kovčo i Singer (1999) te Kovčo (1997, s. 241) pronalaze kako je najviše počinitelja završilo svega nekoliko razreda osnovne škole (30,3%) te da je njih 1,0% završilo višu ili visoku školu.

Varijable koja definiraju počiniteljevo i žrtvino zaposlenje s obzirom na spol počinitelja pokazale su kako su počinitelji muškog spola relativno najčešće bili nezaposleni (39,2%) te su relativno najčešće usmrćivali žrtve koje su bile zaposlene (34,3%). Za razliku od njih, počiniteljice su također, relativno najčešće bile nezaposlene (36,4%) odnosno u mirovini (36,4%) te su relativno najčešće s jednakim udjelima (36,4 %) usmrćivale zaposlene članove obitelji i one u mirovini.

Slično kao i u provedenom istraživanju Pavliček i suradnici (2012, s. 925) pronalaze veliki udio nezaposlenih počinitelja pri čemu je nezaposlenost bila izraženija među počiniteljicama (51,2%) nego kod počinitelja muškog spola (40,6%). I Kovčo (1997, s. 242) pronalazi kako počinitelji ubojstava u više od jedne polovine slučajeva nisu bili zaposleni. Drugi znanstvenici u svojim istraživanjima dobivaju suprotne rezultate. Naime, Catanesi i suradnici (2011) pronalaze da je relativno najveći broj počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava u mjestu zaposlenja obavljao fizičke poslove (39,41%), potom su počinitelji u 26,21% slučajeva bili nezaposleni, a u 13,59 % slučajeva onesposobljeni za rad i u mirovini. Dobash i suradnici (2004) su pronašli kako su počinitelji muškog spola osuđeni za ubojstvo svojih intimnih partnerica češće iz stabilnih obitelji, višeg stupnja obrazovanja i stabilnog zaposlenja, a u odnosu na počinitelje muškog spola neintimnih ubojstava bili su zaposleni i starije životne dobi. Dok su Thomas i suradnici (2011) kod počiniteljevog zaposlenja pronašli kako je 3/4 zaposlenih počinitelja usmrtilo svoju intimnu partnericu. Tako, Vieraitis i Williams (2002) navode da će se nasilje prema ženama povećavati s njezinim stjecanjem veće moći u profesionalnoj, obrazovnoj i političkoj sferi, jer bi ih muškarci mogli percipirati kao prijetnju vlastitoj dominaciji i statusu „hranitelja“ obitelji. Zatim, Whaley i Messner (2002) navode kako povećanje ravnopravnosti između spolova prijeti muškoj domina-

ciji i mijenja tradicionalan pojam muškosti te je vjerojatno da će proizvesti povećano nasilje od strane muškaraca prema drugim muškarcima i ženama.

Varijabla koja definira spol žrtve u odnosu na spol počinitelja, a imajući u vidu da je nešto više od 1/3 ubojstava u obitelji počinjeno na štetu bračnog druga, očekivano je pokazala kako počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćuju članove obitelji ženskog spola (70,6%), a počiniteljice članove obitelji muškog spola (63,6%).

Vežano za spol Palmer i Humphrey (1982) pronašli su da počinitelji muškog spola u 10 % slučajeva usmrćuju muške članove obitelji, a u 38% slučajeva ženske. Za razliku od počinitelja muškog spola, počiniteljice su u 40% slučajeva usmrćivale ženskog člana obitelji, a u 74 % slučajeva muškog. Marvell i Moody (1999) navode kako viktimizacija osoba ženskog spola manje vjerojatno uključuje njima nepoznate osobe, a Pizarro i suradnici (2010) ističu kako je vjerojatnije da će žena biti žrtva ubojstva u obitelji. Nadalje, Thomas i suradnici (2011) pronalaze da su žene u 91,2% slučajeva žrtve intimnih ubojstava.

Zatim, distribucija rezultata vezanih za počiniteljevo i žrtvino mjesto stanovanja u odnosu na spol počinitelja vrlo je slična. Naime, počinitelji muškog spola, ali i njihove žrtve relativno su najčešće živjeli u ruralnim područjima (47,1% počinitelji, 44,1% žrtve) dok su počiniteljice i njihove žrtve relativno najčešće i jednako živjele u ruralnim područjima (27,3% počiniteljice, 27,3% žrtve) i u gradovima (27,3% počiniteljice, 27,3% žrtve). Gotovo identični podaci koji su dobiveni za mjesto stanovanja počinitelja i njihovih žrtava mogu se objasniti činjenicom da su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali članove obitelji s kojima su u 67,6% slučajeva živjeli u zajedničkom kućanstvu dok su počiniteljice sa svim žrtvama živjele u zajedničkom kućanstvu. U prilog tome govore i rezultati vezani uz varijablu koja definira osobe s kojima počinitelj živi. Naime, oni su pokazali kako su počinitelji muškog spola u 53,9% slučajeva, a počiniteljice u 90,9%, *tempore criminis*, živjeli u vlastitoj obitelji.

Tako Pavliček i suradnici (2012, s. 922) navode da počinitelji muškog spola (45,3%), ali i počiniteljice (30,2%) relativno najčešće stanuju u manjim mjestima koja nisu bila niti sjedišta općina. Nasuprot tome, Kovčo i Singer (1999, str. 90-91) pronalaze da su počinitelji ubojstava, *tempore criminis*, s relativno podjednakim udjelima živjeli u Zagrebu (11,2%), nekom drugom gradu (15,7%) i mjestu (13,4%). Vežano za osobe s kojima je počinitelj živio Pavliček i suradnici (2012, str. 926-927) pronalaze najveći relativni udio onih koji su živjeli u užoj obitelji (supružnici i/ili djeca), a što je osobito karakteristično za počiniteljice kojih je 62,8% živjelo u užoj obitelji, dok je kod muških počinitelja taj udio iznosio 45,8%. Nađ (2001, s. 118) također pronalazi kako u najvećem broju slučajeva žrtve i počinitelji obiteljskog ubojstva žive zajedno (59,3%) ili u istom kućanstvu (25,2%). Za razliku od njega Kovčo (1997, s. 285) pronalazi kako su počinitelji ubojstava i njihove žrtve u 23,2% slučajeva živjeli zajedno, a u 11% slučajeva u zajedničkom kućanstvu.

Svakako je zanimljivo vidjeti varijablu koja definira dužinu trajanja zajedničkog života žrtve i počinitelja. Naime, ti podaci su kod počinitelja muškog spola koji su, *tempore criminis*, živjeli sa žrtvom (N=65) pokazali kako najveći relativni udio počinitelja muškog spola otpada na počinitelje koji su svoje žrtve usmrćivali tek nakon proteka više od dva desetljeća zajedničkog života (ukupno 55,4%, a od 21 do 30 godina zajedničkog života 23,1%). Za razliku od njih kod počiniteljica koje su, *tempore criminis*, živjele sa žrtvom (N=10) relativno najveći udio otpada na počiniteljice koje su ubojstvo u obitelji počinile nakon svega nekoliko godina zajedničkog života (40% do 3 godine). S obzirom na dobivene rezultate vidljiva je velika razlika između počinitelja

muškog spola koji ubojstva čine nakon dužeg trajanja zajedničkog života i počiniteljica koje to čine relativno brzo nakon započinjanja zajedničkog života sa žrtvom.

Zajedničko roditeljstvo počinitelja i žrtava kod počinitelja muškog spola (N=53), ali i počiniteljica (N=7) pokazalo je da je relativno najveći broj počinitelja muškog spola (73,6%) te relativno najveći broj počiniteljica (71,4%) imao zajedničku djecu s žrtvom ubojstva.

I Thomas i suradnici (2011) kod ubojstava intimnih partnera pronašli su većinu počinitelja muškog spola koji su, *tempore criminis*, bili roditelji (67,5%) dok Pavliček i suradnici (2012, str. 926-928) pronalaze da je 93% počiniteljica i 64,6% počinitelja muškog spola, *tempore criminis*, imalo djecu.

I na kraju od ograničenja ovog istraživanja potrebno je navesti kako kod pojedinih varijabli nisu prikupljeni svi podaci obzirom da nisu bili sadržani u predmetima istraživanja te je stoga formirana kategorija „nema podataka“.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

S obzirom da je cilj istraživanja bio stjecanje uvida u pojedina obilježja žrtava i počinitelja ubojstava u obitelji, a specifični cilj utvrđivanje postojanja razlika u navedenim skupinama obilježja s obzirom na spol počinitelja provedeno istraživanje i dobiveni rezultati pokazali su da postoje određene razlike kod pojedinih skupina obilježja žrtava i počinitelja s obzirom na spol počinitelja.

Tako je zanimljivo izdvojiti podatke koji definiraju dobi žrtava i počinitelja s obzirom na spol počinitelja. Naime, distribucija podataka vezana za dob pokazala je nešto mlađu starosnu dob počiniteljica u odnosu na počinitelje muškog spola kao i mlađu starosnu dob počinitelja oba spola od dobi njihovih žrtava. Takva distribucija podataka u odnosu na dob žrtve može se povezati s relativno jednakim udjelima počinjenih ubojstava u obitelji na štetu rođaka po krvi u ravnoj lozi (36,7%) i bračnih drugova (36,7%). Stoga iz dobivenih rezultata vidljivo je kako nisu samo bračni drugovi potencijalne žrtve obiteljskih ubojstava već da se ona relativno često događaju i između žrtava i počinitelja koji su povezani drugim rodbinskim srodstvom.

Razlike između počinitelja muškog spola i počiniteljica pronađene su i u odnosu na obrazovanje žrtve. Tako su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali žrtve koje su stekle isti stupanj obrazovanja kao i oni (završena srednja škola) dok su počiniteljice relativno najčešće usmrćivale žrtve nešto nižeg stupnja obrazovanja (osam razreda osnovne škole).

Isto tako kod varijable koja definira zaposlenost žrtve vidljivo je kako su počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćivali zaposlene žrtve za razliku od počiniteljica koje su usmrćivale i one zaposlene, ali i žrtve koje su bile u mirovini.

Nadalje, varijabla koja definira spol žrtve u odnosu na spol počinitelja, a imajući u vidu da je nešto više od 1/3 ubojstava u obitelji počinjeno na štetu bračnog druga, očekivano je pokazala kako počinitelji muškog spola relativno najčešće usmrćuju članove obitelji ženskog spola, a počiniteljice članove obitelji muškog spola.

Potrebno je izdvojiti i varijablu koja definira dužinu trajanja zajedničkog života žrtve i počinitelja. Naime, dobiveni podaci pokazali su kako počinitelji muškog spola relativno često svoje žrtve usmrćuju nakon dužeg proteka zajedničkog života za razliku od počiniteljica koje ubojstva čine relativno brzo nakon započinjanja zajedničkog života sa žrtvom.

Prezetirani podaci iz ovog istraživanja trebali bi barem malim dijelom doprinijeti razumijevanju i identificiranju pojedinih najčešćih obilježja počinitelja i žrtava ubojstava u obitelji s obzirom na spol počinitelja. Međutim, s obzirom na veliku složenost etiologije i fenomenologije nasilja u obitelji pa tako i ubojstava u obitelji u ovom području potrebno je i dalje provoditi znanstvena istraživanja kako bi se što bolje i učinkovitije pokušalo identificirati pojedine čimbenike koji pojedinačno, ali i u svojoj ukupnosti, u konačnici, dovode, ali i doprinose ubojstvima u obitelji.

LITERATURA

- Catanesi, R., Carabelles, F., Troccoli, G., Candelli, C., Grattagliano, I., Solarino, B., Fortunato, F. (2011). Psychopathology and weapon choice: A study of 103 perpetrators of homicide or attempted homicide. *Forensic Science International*, 209, 149 -153.
- Dobash, R. E., Dobash, R. P., Cavanaugh, K., & Lewis, R. (2004). Not an ordinary killer-Just an ordinary guy: When men murder an intimate woman partner. *Violence Against Women*, 10, 577 - 605.
- Dundović, D. (2005). Razlike u nekim socioekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja ubojstava intimnih partnera obzirom na spol počinitelja. *Magistarski rad*, Zagreb.
- Hata, N., Kominato, Y., Shimada, I., Takizawa, H., Fujikira, T., Morita, M., Funayama, M., Yoshioka, N., Touda, K., Gonmori, K., Misawa, S., Sakairi, Y., Sakamoto, N., Tanno, K., Thaik-Oo, M., Kiuchi, M., Fukumoto, Y., Sato, Y. (2001). Regional differences in homicide patterns in five areas of Japan. *Legal Medicine*, 3, 44 - 55.
- Kazneni zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07, 152/08.
- Kovčo, I. (1997). Razlike u nekim socio-ekonomskim, fenomenološkim i penološkim obilježjima počinitelja kaznenog djela ubojstva različitog spola. *doktorska disertacija*, Zagreb.
- Kovčo, I., Singer, M. (1999). *Kriminološke osobitosti počinitelja ubojstava u Hrvatskoj (punoljetni počinitelji)*. Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu.
- Kovčo Vukadin, I., Vukosav, J. (2006). Obiteljska ubojstva kao fatalni oblik obiteljskog nasilja, Psihologija i nasilje u suvremenom društvu. *Zbornik radova znanstveno – stručnog skupa Psihologija nasilja i zlostavljanja*, 73 – 88.
- Marvell, T. B., Moody, C. (1999). Female and male homicide victimization rates: Comparing trends and regressors. *Criminology*, 37, 879 - 902.
- Nađ, I. (2001). Obiteljska ubojstva u Republici Hrvatskoj. *magistarski stručni rad*, Zagreb.
- Obiteljski zakon Republike Hrvatske, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 116/03,17/04, 136/04, 107/07, 57/11, 61/11.
- Palmer, S., Humphrey, J.A. (1982). Familial and Other Relationships in Criminal Homicide in North Carolina. *Jurnal of Family Issues*, 3, 301-3018.

- Pavliček, J., Milivojević Antoliš, L., Matijević, A. (2012). Neke rodne karakteristike počinitelja ubojstava i pokušaja ubojstava u obitelji. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 19 (2), 917-934.
- Pizarro, J. M., DeJong, C., McGarell, E. F. (2010). An Examination of the Covariates of Female Homicide Victimization and Offending. *Feminist Criminology*, 5, 51 - 72.
- Thomas, K. A., Dichter, M. E., Matejkowski, J. (2011). Intimate Versus Nonintimate Partner Murder: A Comparison of Offender and Situational Characteristics. *Homicide Studies*, 15 (3), 291 - 311.
- Vanamo, T., Kauppi, A., Karkola, K., Merikanto, J., Räsänen, E. (2001). Intra-familial child homicide in Finland 1970 - 1994: incidence, causes of death and demographic Characteristics. *Forensic Science International*, 117, 199 - 204.
- Vieraitis, L. M., Williams, M. R. (2002). Assessing the impact of gender inequality and female homicide victimization across U.S. cities: A radically disaggregate analysis. *Violence Against Women*, 8, 35 - 63.
- Whaley, R. B., Messner, S. F. (2002). Gender equality and gender homicides. *Homicides Studies*, 6, 188 - 210.

MURDERS OF FAMILY MEMBERS: FEATURES OF OFFENDERS AND VICTIMS IN REGARD TO THE OFFENDER'S GENDER

Original scientific paper

Abstract

The inspiration for the paper and the problem(s) that the paper addresses: Violence happens around us every day. It appears in various modalities and at various intensities. The offender and the victim can be total strangers, acquaintances, friends, but also very close, that is, they can be members of the same family. The consequences of violence are varied. The most serious intended consequence of domestic violence is death of a family member. Therefore, seriousness of the consequence indicate the purpose of conducting research in the scope of murders of family members.

The goals of the paper (scientific and/or social): The objective of the conducted research was to gain insight into certain features of murderers of family members and their victims. The focus, and also the goal, of the research was to identify differences in certain features of murderers of family members and their victims in regard to the offender's gender.

Methodology/Design: Secondary data sources were used for the research sample, namely collected police files of murders and aggravated murders of family members committed on the territory of the Republic of Croatia in the period from 1 January 2005 until 31 December 2010. During the research, a total of 113 murders and aggravated murders were analyzed. The research sample included 113 offenders and 128 victims since some of the offenders had committed a criminal offence to the detriment of several victims. After the data collection had been completed, the data from the survey questionnaires were entered into the database in the SPSS Statistical Software (version 16.0), and after the data had been entered, a logical control was performed of the input.

Research/the paper limitations: Limitations of this research are related to the lack of specific data in certain analyzed files therefore was formed the category "no data".

Results/findings: Conducted research showed differences in the age of offender's gender, in education and employment of the victim, victim's gender and cohabitation in regard to the offender's gender.

General conclusion: Considering the goal of the research, differences were found in certain observed features of murderers of family members and their victims in regard to the offender's gender.

Research/the paper justifiability: From a practical point of view, the work should contribute to identifying certain features of victims and offenders, such as gender and age structure, socioeconomic status of the victims and offenders, all for the purpose of identifying differences in regard to the offender's gender and certain features of the offenders and victims that are relatively the most common in murders of family members. Consequently, the work should help, to some extent, in planning, creating and adjusting preventive measures and actions aimed at high-risk victim categories and at murderers of family members.

Key Words: murders of family members, features of offenders and victims, offender's gender.

Podaci o autoru

Mirjana Kondor-Langer, diplomirala je na Visokoj policijskoj školi u Zagrebu, a potom je doktorirala na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Zaposlena je u Ministarstvu unutarnjih poslova Republike Hrvatske, a nakon višegodišnjeg rada na istraživanju složenih kaznenih djela imovinskih i krvnih delikata, za čiju razriješenost je višestruko nagrađivana, prelazi na Visoku policijsku školu u Zagrebu gdje u svojstvu višeg predavača sudjeluje u izvođenju nastave na više predmeta. Autorica je i koautorica više znanstvenih i stručnih radova, te je članica Međunarodnog kriminalističkog udruženja i Hrvatske udruge za europsko kazneno pravo.

NORMATIVNI I NEKI DRUGI FAKTORI KOJI UTJEČU NA VJERODOSTOJNOST ISKAZA VJEŠTAKA

Pregledni naučni rad

Petar VEIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Dugogodišnje stručno praćenje sudjelovanja vještaka u kaznenom postupku.

Ciljevi rada (znanstveni i/ili društveni): Predmetno istraživanje imalo je za cilj istražiti samo neke faktore koji utječu na vjerodostojnost iskaza vještaka u kaznenom postupku osobito imajući u vidu sumnje koje može izazivati pozicioniranost najjače ustanove koja se bavi vještačenjem u policiji s jedne strane i nastojanja da se pribavljanje nekih dokaza, koji su u nas tradicionalno povjereni državnom odvjetniku u sudu, prepusti policiji.

Metodologija / Dizajn: U radu su korištene pravno dogmatska, povijesna, analitička, komparativna i druge metode.

Ograničenja istraživanja/rada: Nedostatak empirijskih istraživanja o važnosti iskaza vještaka kao dokaza u kaznenom postupku.

Rezultati / Nalazi: 1. Normativni ustroj za podobnost osobe za vještaka u RH ne propisuje "obrazovni" profil kao kvalifikaciju za vještaka 2. Sudska praksa oprezno prati suspektност vještačenja u sklopu Ministarstva unutarnjih poslova kada je optuženik zaposlenik tog Ministarstva. 3. Novija nastojanja EU naglašavaju poziciju policije u kaznenom postupku što je u neskladu sa sudskom praksom opisanom pod 2.

Generalni zaključak: Normativni ustroj bi trebao jasno propisati obrazovni profil za vještaka i odrediti kada je određena osoba nesposobna za vještačenje, a kada je samo suspektna.

Opravdanost istraživanja / rada: Iskaz vještaka u kaznenom postupku je važan dokaz kojega opterećuju razmatrani problemi pa to opravdava istraživanje.

Ključne riječi

dokaz, vještačenje, kriminalističko ispitivanje, policija.

1. UVOD

Normativno određenje vještaka naglašava da je to „osoba koja raspolaže određenim stručnim znanjem ili vještinom“ koja je pozvana da za potrebe određenog službenog postupka o određenoj činjenici iznese svoj nalaz i mišljenje. Osoba o kojoj je riječ može biti fizička osoba koja djeluje samostalno ili u sklopu određene ustanove. Kada djeluje u sklopu određene ustanove onda je pitanje do koje mjere osoba određene struke može biti ovisna o utjecaju rukovodećeg osoblja takve institucije koje radi vjerodostojnosti nalaza i/ili mišljenja mora supotpisati takve akte. Ustanova u kojoj je osoba određene struke zaposlenik može biti specijalizirana za obavljanje vještačenja ili može biti namijenjena nekim drugim poslovima, ali zaposlenici mogu biti specijalisti koji mogu odgovoriti na ona pitanja koja zanimaju sud u nekom od službenih postupaka.

Aktualna kretanja u području kaznenog postupovnog prava s jedne strane naglašavaju položaj policije, a s druge strane pozicioniranost ustanove koja obavlja vještačenja u okvirima policije i dalje ostaje suspektna.

Predmet su razmatranja u ovome radu faktori koji su normativno istaknuti, kao i oni koji to nisu, a koji mogu utjecati na vjerodostojnost iskaza vještaka u kaznenom postupku, te rješenja koja naglašavaju ulogu policije u kaznenom postupku, a koja su rezultat novijeg razvoja. Polazište razmatranja je normativno stanje i praksa u RH.

U tu je svrhu rad podijeljen u sljedeće dijelove:

- a) značenje iskaza vještaka u suvremenom kaznenom postupku;
- b) normativna uređenost stručnog profila vještaka u kaznenom postupku;
- c) odnos kriminalističkog ispitivanja i vještačenja;
- d) ustanove koje obavljaju poslove vještačenja i njihova pozicioniranost u policiji;
- e) vjerodostojnost iskaza vještaka kao normativni pojam;
- f) poredbeni prikaz;
- g) novija nastojanja afirmacije policije u kaznenom postupku;
- h) zaključak.

2. ZNAČENJE ISKAZA VJEŠTAKA U SUVREMENOM KAZNENOM POSTUPKU

Vještačenje je postupovna radnja kojom se utvrđuju ili razjašnjavaju činjenice na temelju posebnog izvanpravnog znanja, iskustva ili umijeća. To je uvijek postupovna radnja u okviru koje se vrši znanstvena ili stručna interpretacija materijalnih činjenica, materijalnog činjeničnog supstrata, promjena, okolnosti i sl., bez obzira o kojoj se fazi postupka radi. Riječ je o primjeni znanstvenih, stručnih ili iskustvenih načela i metoda na činjenično stanje koje predstavlja predmet vještačenja vještaka kao osobe koja raspolaže posebnim stručnim znanjem ili umijećem (Pavišić, Modly i Veić, 2006, s. 496).

Stavovi kaznenopravne znanosti imaju temeljno značenje za teorijsku razradu konkretnih postupaka, a unutar njih, primjenu pravila kriminalistike u operativnoj i istražnoj praksi. Pravila kriminalistike daju postupovnoj formi (pravnom okviru) stvaran, iskustveni, životni sadržaj. Kriminalistika u svojim okvirima istražuje i stvara obrasce (modele) taktičkih, tehničkih i metodičkih načina postupanja kojima se oživotvoruju postupovne radnje.

Sagledavajući povijesna stajališta o značenju iskaza vještaka u kaznenom postupku mogu se zamijetiti mnogobrojne zablude. Naime, smatralo se da će razvoj prirodnih i tehničkih znanosti potisnuti personalne dokaze i da će se sudovanje bazirati pretežito na pouzdanijim dokazima. Naspram personalnih dokaza oduvijek postoji nepovjerenje, te je zato upravo prirodno tehnički razvoj otvorio nove mogućnosti koje su se činile spasonosnim (Karas, 2015, str. 104-106).

3. NORMATIVNA UREĐENOST STRUČNOG PROFILA VJEŠTAKA U KAZNENOM POSTUPKU

Znanstvena (stručna) djelatnost vještaka odvija se po pravilima određene struke, znanosti ili umijeća (*lex artis*) (Pavišić et al., 2014, s. 255). Vještak mora povezati razmišljanje po pravilima struke s normativnim pravnim mišljenjem i činjenično znanstvenim kriminalističkim mišljenjem. Kriminalističko mišljenje pomaže da se činjenično stanje utvrdi različitim spoznajnim procesima. Dobro poznavanje pravila kriminalistike potrebno je tim više što je riječ o utvrđivanju činjenica koje imaju rekonstruktivni karakter (Pavišić et al., 2006, s. 497).

Normativno uređenje nužnih uvjeta za vještaka kao i postupak njihova biranja u RH uređen je za potrebe kaznenog postupka u više akata. To je prije svega Zakon o kaznenom postupku,¹ Zakon o sudovima² i Pravilnik o stalnim sudskim vještacima.³

Ono što do određene mjere stvara pomutnju u ocjeni stručnog znanja vještaka je neodređenost normativnog ustroja. Zakon o kaznenom postupku u članku 308. govori o „stručnoj osobi koja raspolaže potrebnim stručnim znanjem ili vještinom“, dok Pravilnik o stalnim sudskim vještacima određuje trajanje uvođenja osobe u sam postupak vještačenja. Nijedan normativni

¹ V. članke 308 – 328. Zakona o kaznenom postupku (Narodne novine 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014).

² Zakon o sudovima (Narodne novine 28/2013, 33/2015, 82/2015). Za predmetno razmatranje važni su nam članci 125. i 126. stavak 2. Članak 125. određuje pojam stalni sudski vještaci. Stalni sudski vještaci na temelju svoga stručnog znanja pružaju sudu uslugu davanja vještačkog nalaza i mišljenja (vještačenje) kada je to potrebno radi utvrđivanja ili razjašnjenja činjenica koje se utvrđuju u postupku. Članak 126. stavak 2. određuje opće uvjete za stalnog sudskog vještaka. Za stalnog sudskog vještaka može biti imenovana fizička osoba sa završenim odgovarajućim stručnim studijem, preddiplomskim ili diplomskim sveučilišnim studijem. Stalnim sudskim vještakom iznimno se može imenovati i fizička osoba sa završenom srednjom školskom spremom odgovarajuće struke.

³ Pravilnik o stalnim sudskim vještacima (Narodne novine 38/2014). Članak 2. potanje objašnjava kriterije za određivanje stalnih sudskih vještaka. Za stalnog sudskog vještaka može biti imenovana osoba za koju se u postupku imenovanja utvrdi da ispunjava sljedeće uvjete: 1. da je državljanin Republike Hrvatske, državljanin države članice Europske unije ili državljanin države potpisnice Sporazuma o Europskom gospodarskom prostoru, 2. da je zdravstveno sposobna za obavljanje poslova stalnog sudskog vještaka, 3. da je nakon završenog odgovarajućeg studija, odnosno odgovarajuće škole radila na poslovima u struci i to: - najmanje 8 godina – ako je završila diplomski sveučilišni studij ili specijalistički diplomski stručni studij, - najmanje 10 godina – ako je završila odgovarajući preddiplomski sveučilišni studij ili preddiplomski stručni studij, - najmanje 12 godina – ako je završila odgovarajuću srednju školu, a za pojedinu struku nema odgovarajućeg preddiplomskog sveučilišnog studija ili preddiplomskog stručnog studija, odnosno diplomskog sveučilišnog studija ili specijalističkog diplomskog stručnog studija, 4. da je uspješno završila stručnu obuku, 5. da ima sklopljen ugovor o osiguranju od odgovornosti za obavljanje poslova stalnog sudskog vještaka. Za stalnog sudskog vještaka ne može se imenovati osoba za koju postoje zapreke za prijam u državnu službu.

izvor ne daje odgovor na pitanje mora li stručno znanje osobe biti „školovano znanje“ ili znanje koje je osoba stekla djelomično obrazovanjem, a djelomično interesom za određenim vještačenjem (Marković, 1971, str. 633-653). Da odgovor bude još jasniji, treba postaviti i sljedeće pitanje - može li kriminalist biti prometno tehnički vještak ili može li vještačiti oružje osoba koja nema strojarsko tehničku naobrazbu? To naglašavamo zbog toga što u slučaju kriminaliste u obrazovanju nema odgovarajuće naobrazbe iz matematike odnosno fizike, a u slučaju vještačenja oružja mora biti naobrazba iz područja fizike i anorganske kemije (usp. Bayer, 1972, s. 71). Ono što još više naglašava problem odnosi se na subspecijalnosti u određenim područjima što još više aktualizira postavljeno pitanje.

Postupci i metode koje se koriste kod vještačenja mogu biti i propisane, čak i aktima međunarodnog karaktera, što u ocjeni pouzdanosti takvoga dokaza ima konstitutivni značaj. U pravilu, stvarne mogućnosti glede ocjene nalaza vještaka manje su nego u odnosu na druge dokaze (Pavišić, 2013, str. 717-721).

S obzirom na to da su za vještačenje važna kriminalistička znanja koja vještaci stječu „usmenom predajom“ od „starijih“ vještaka tijekom uvođenja u sam postupak vještačenja, problemi stručnosti vještaka se produbljuju. Kako ne bi bilo zablude, od vještaka ne treba očekivati kriminalističko istraživanje predmeta vještačenja niti sugestije (državnom odvjetniku ili sucu) koje ne proizlaze iz postavljenih pitanja jer to nije njihova zadaća.

Razlikuju li se zahtjevi vještačenja s obzirom na predmet? Razlikovanje jest prije svega normativno jer Zakon o kaznenom postupku propisuje određene obveze kad se provode sudskomedicinska, toksikološka, psihijatrijska i računovodstveno-knjigovodstvena vještačenja. Među navedenim vještačenjima ističu se sudskomedicinska jer su u njihovu normativnom uređenju sadržane brojne smjernice koje obvezuju tijelo postupka kod nalaganja sadržaja vještačenja.

Ima li razloga za vjerovati da se vještaci koji poznaju kriminalistiku upuštaju u ona pitanja koja im nitko ne postavlja odnosno postoji li opasnost za okrivljenike ako vještačenjem hoće objasniti ono što se od njih ne traži, ali oni kao stručne osobe vide drugačije i svestranije probleme u vezi s kojima postupaju? To ne mora uvijek biti samo na štetu okrivljenika.

Govoreći o stručnim osoba, u kaznenom postupku valja ukazati i na stručne osobe kao samostalan pojam koje može angažirati postupovno tijelo. Takvu mogućnost Zakon o kaznenom postupku spominje u članku 222. stavku 3.⁴

Dakle, u navedenim slučajevima tijelo postupka ne traži iskaz stručne osobe kao dokaz u postupku, ali glede prikladnosti propisuje odnosno izjednačava uvjete glede izuzeća sa uvjetima za vještaka. Svrha je upotrebe takve osobe isključivo usmjerivačko savjetodavna. Sama činjenica da se o tome sastavlja zapisnik ne mijenja ništa na stvari jer to mišljenje ne obvezuje nikoga i ono se može uvijek zamijeniti nekim drugim, novim mišljenjem. Treba imati u vidu da ipak to nije bez ikakvog utjecaja kada se analizira sam postupak. Iskaz takve osobe može imati na logičkoj strani snažan utjecaj kao korektivni faktor postupanja određenog postupovnog tijela, ali i kao instrument pri utvrđivanju eventualne odgovornosti.

⁴ Radi razjašnjenja pojedinih tehničkih ili drugih stručnih pitanja koja se postavljaju u svezi s pribavljenim dokazima ili pri poduzimanju dokaznih radnji, državni odvjetnik može zatražiti od odgovarajuće stručne ustanove ili stručne osobe da mu o tim pitanjima dade potrebna objašnjenja o kojima će državni odvjetnik sastaviti zapisnik.

S obzirom na to da je državni odvjetnik ovlašten koristiti stručne osobe nesumnjivo je da je na to ovlaštena i policija u kriminalističkom istraživanju. „Blizina“ policije i Centra za forenzička ispitivanja i vještačenja stvara povoljan ambijent korištenja stručnjaka toga Centra u otkrivanju kaznenih djela. Određena kriminalistička znanja takvih osoba često prelaze one zahtjeve koje može koristiti vještak u postupku.

Policijski službenici kada provode kriminalističko istraživanje imaju široke mogućnosti korištenja osoba određene struke kroz kriminalističko ispitivanje.

Kao dobar put za spajanje kriminalističkih znanja i stručnih znanja određenog područja može se spomenuti područje sudske medicine koja je specijalističko medicinsko područje u kojem su zastupljeni kriminalistički sadržaji.

4. ODNOS KRIMINALISTIČKOG ISPITIVANJA I VJEŠTAČENJA

Nakon jednog lapidarnog prikaza pojma vještačenja nužno je osvrnuti se na rangom niži pojam, a to je kriminalističko ispitivanje.

Navedeni pojam u RH je i u nazivu Centra za forenzična ispitivanja⁵, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“.⁶ Kada se provodi ispitivanje tragova? Je li to procedura na mjestu počinjenja kaznenog djela ili je to neka početna, neformalna, preliminarna aktivnost stručne osobe (ne vještaka jer nema odluke ovlaštenika za vještačenje)? Na to pitanje normativni ustroj ne daje odgovor već on slijedi iz procedure kriminalističkog istraživanja. Uvijek kada je potrebno stručno analizirati neki trag onda kriminalisti traže stručno mišljenje osobe odgovarajuće struke koja može biti funkcionalno i/ili organizacijski na različitim mjestima. Pitanja na koja se traži odgovor povezana su s relevantnošću pronađenih predmeta kao tragova, ali i traženjem definitivnih odgovora na sva ona pitanja koja se mogu postaviti vještaku (Stelfox, 2009, str. 88-89). To može biti, zbog broja tragova i neizvjesnosti odgovora na postavljano pitanje, bez formalne odluke ovlaštenika na traženje vještačenja. To znači da rezultat takve aktivnosti nije vještački nalaz jer ni stručna osoba nije imenovana vještakom. Kakav je postupak ako stručna osoba otkrije bitne podatke za kazneni postupak, a posebice kada se radi se o primjeni destruktivnih metoda ispitivanja te nemogućnosti provođenja istih ispitivanja na predmetu stoga što je uništen. Praksa je da se u svim takvim slučajevima dostavlja nalog za vještačenje i da se takvo ispitivanje „pre-rušava“ u vještačenje, a da stručna osoba tada postaje vještak. Kriminalističko ispitivanje može biti ključno za usmjeravanje kriminalističkog istraživanja i zato je logično da je Centar o kojemu je riječ smješten u Ministarstvu unutarnjih poslova.

Zaključno se mora postaviti pitanje odnosa između kriminalističkog ispitivanja i mišljenja koje daju stručne osobe, a o čemu je bilo govora pod 3. Kriminalističko ispitivanje je više od pukog davanja mišljenja o nekom stručnom pitanju. Ono podrazumijeva i određene stručne preglede,

⁵ Zanimljivo je pitanje zašto se navodi „forenzička ispitivanja“, a ne „kriminalističko ispitivanje“. Kao što je već istaknuto kriminalistika ima na ovima prostorima sadržaj i povijesnu dimenziju. „Amerikanizacija“ pojma je nastala pod utjecajem kriminalističkih serija s jedne strane i nepoznavanja pravog sadržaja kriminalistike onih koji su imali mogućnost odlučivanja. Pojam „forenzički“ u razmatranom nazivu nije pogrešan.

⁶ Centar za forenzična ispitivanja, istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“ središnja je ustanova u Republici Hrvatskoj za kriminalistička ispitivanja i vještačenja. Organizacijski je smještena u Ministarstvu unutarnjih poslova.

analize, korištenje u tom smislu tehničkih sredstava. Davanje stručnog mišljenja stručne osobe je djelatnost koja je prigodna, te najčešće temeljena na slici određenog stanja koje je očito bez posebnog istraživanja.

5. USTANOVE KOJE OBAVLJAJU POSLOVE VJEŠTAČENJA I NJIHOVA POZICIONIRANOST U POLICIJI

Kao što je navedeno pod 4. ustanova koja se bavi forenzičkim ispitivanjem i vještačenjem u RH je Centar za forenzična ispitivanja, istraživanja i vještačenja "Ivan Vučetić". Organizacijski je smještena u Ministarstvu unutarnjih poslova.

U posljednjih je desetak godina postojalo više inicijativa da se taj Centar izmjesti iz Ministarstva. Ideje idu do zagovaranja privatizacije. Paralela za takvo rješenje može se pronaći osobito u SAD-u. U Europi su takve ustanove unutar policije jer je i njihova funkcija prvenstveno usmjerena na efikasnost kriminalističkog istraživanja. Premještanjem Centra efikasnost o kojoj je riječ mogla bi biti ugrožena, odnosno sputavana ako policija ne bi imala mogućnost utvrđivanja prioriteta. Državno odvjetništvo i sud nisu normativno ograničeni na korištenje usluga vještačenja toga Centra, jer postoji cijeli niz vještačenja koje taj Centar ne može obavljati zbog specifičnosti ili opterećenosti pa to obavljaju ustanove i pojedinci izvan njega. Ono što čudi kod razmatranog prijedloga je autizam naspram profitabilnosti Centra. Kada bi takva ustanova djelovala i regionalno (što u aktualnim uvjetima nije moguće jer tako "normalan" pristup ni u jednom drugom području ne postoji) ona zbog skupoće opreme, osobito slijeđenja tehničkog napretka ne bi mogla funkcionirati. Što zagovornici "odvajanja" imaju u vidu? Državno odvjetništvo i policija uspjeli su se do sada oduprijeti takvim nastojanjima.

Izrijeom istaknuti razlog navedenih pokušaja leži u isticanju nepovjerenja. Kad je ustanova u kojoj se obavlja vještačenje organizacijski oblik Ministarstva unutarnjih poslova odnosno policije često se postavlja pitanje je li to primjereno odnosno može li takva pozicioniranost ustanove izazivati sumnju u vjerodostojnost iskaza službene osobe-zaposlenika? Izraz je to tradicionalnog nepovjerenja prema policiji i činjenice da policija upravo iz tog razloga u vezi s kaznenim postupkom može načelno poduzimati radnje koje imaju spoznajni, ali ne i dokazni karakter. Navedeno predstavlja i kumulaciju funkcija (spoznajnu i dokaznu) što još više naglašava istaknuto nepovjerenje.

Jesu li navedena strahovanja opravdana? Za vjerodostojnost iskaza vještaka u kaznenom postupku važnije pitanje jest – ima li osoba odgovarajuće znanje i vrstu odnosno stupanj obrazovanja nego što je to pitanje organizacijskog oblika i vrsta ustanova koje obavljaju vještačenje.

Kako bi istakli vjerodostojnost Ustanove o kojoj je riječ treba naglasiti i međunarodna nastojanja da se to područje uozbilji. Glede navedenog valja podsjetiti na standard ISO/IEC 17025 kojemu je svrha po utvrđenim procedurama razvijati kvalitetu. Tome u prilog služi mreža forenzičkih instituta (*The European Network of Forensic Science*) (Korajlić, 2012, s. 329).

6. VJERODOSTOJNOST ISKAZA VJEŠTAKA KAO NORMATIVNI POJAM

Mogu li se kriteriji vjerodostojnosti iskaza pa tako i vjerodostojnosti iskaza vještaka normativno izraziti? To je pitanje čiji se odgovor načelno temelji na logici i općim pravilima ljudskog mišljenja, ali s obzirom na to da Zakon o kaznenom postupku općenito govori o nekim

elementima koji služe formiranju vjerodostojnosti važno je za naše razmatranje analizirati upravo uporišne točke.

Pored općeg pristupa vjerodostojnosti iskaza vještaka nužno je istaknuti normativne odrednice. Na prvom je mjestu organizacijski položaj ustanove koja obavlja vještačenje. O tome Zakon o kaznenom postupku ne govori. Ako za određenu vrstu vještačenja postoji stručna ustanova ili državno tijelo, takva vještačenja, osobito složenija, povjeravat će se, u pravilu, takvoj ustanovi ili tijelu. Ustanova, odnosno tijelo određuje jednog ili više stručnjaka koji će obaviti vještačenje.⁷ Hoće li takva ustanova biti smještena unutar tijela državne uprave ili će to biti trgovačko društvo to je irelevantno.⁸

Drugo pitanje jest kvalifikacija vještaka. O tome Zakon o kaznenom postupku govori tako da određuje da će se u zapisniku o vještačenju ili u pisanom nalazu i mišljenju naznačiti tko je obavio vještačenje te zanimanje, stručna sprema i specijalnost vještaka.⁹ Ono što je čudno u svemu tome jest obveza posteriornog konstatiranja kvalificiranosti. Propis je usmjeren više na identifikaciju vještaka nego na utvrđivanje njegove kompetentnosti. To otvara niz daljnjih pitanja

⁷ V. članak 309. stavak 2. Zakona o kaznenom postupku.

⁸ Takvo stajalište dijeli i praksa Vrhovnog suda RH, V. I Kž 360/14-11

Isto tako, nije ostvarena bitna povreda odredaba kaznenog postupka iz čl. 468. st. 2. ZKP/08. Balističko vještačenje provedeno po vještaku Centra za forenzička istraživanja i vještačenja „Ivan Vučetić“, ravnateljstva policije Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske, nije nezakonit dokaz, a time niti u odnosu na nalaz i mišljenje sudsko-medicinskog vještaka nisu ostvareni uvjeti iz čl. 10. st. 2. toč. 4. ZKP/08. Prema čl. 311. st. 2. ZKP/08, okolnost da je balistički vještak dipl. ing. M. M. bio zaposlen u istom državnom tijelu – MUP-u RH kao i optuženik, ne predstavlja zakonski osnov za izdvajanje dokaza, već razlog za izuzeće vještaka s osnova možebitne pristranosti. Kako obrana tijekom postupka pred sudom prvog stupnja nije postavila zahtjev za izuzeće vještaka niti se sada u žalbi tvrdi da bi time bila ostvarena bitna povreda odredaba kaznenog postupka iz čl. 468. st. 3. ZKP/08, to istaknuti žalbeni osnov očito nije ostvaren. Pri tome, nije nevažno reći da je optuženiku služba u MUP-u RH prestala s danom 13. lipnja 2013., a balističko vještačenje sačinjeno je nakon toga tj. koncem kolovoza 2013. godine, dakle u vrijeme kada više nisu bili zaposleni u istom državnom tijelu.

VSRH I Kž 178/14-4

Žalitelj također neosnovano tvrdi da zapisnici te nalazi i mišljenja kao i njihove dopune balističkog i biološkog vještačenja kao i vještačenja za kontaktne tragove predstavljaju nezakonite dokaze koja su provedena po vještaku Centru za kriminalistička vještačenja kao ustrojbene jedinice MUP-a, u konkretnoj situaciji podnositelja kaznene prijave. Naime, po odredbi članka 309. stavka 2. ZKP/08, ako za određenu vrstu vještačenja postoji stručna ustanova ili državno tijelo, takva vještačenja, osobito složenija, povjeravat će se, u pravilu, takvoj ustanovi ili tijelu, dok je stavkom 3. propisano da ako za koju vrstu vještačenja postoje kod suda stalno određeni vještaci, drugi se vještaci mogu odrediti samo ako postoji opasnost od odgode, ili ako su stalni vještaci spriječen, ili ako to zahtijevaju druge okolnosti. Kako je u konkretnom slučaju postojala opasnost od odgode, a vještačenje je provedeno u stručnoj ustanovi, to nisu osnovani žalbeni navodi okrivljenika da su prethodno citirani zapisnici, nalazi i mišljenja kao i njihove dopune vještačenja obavljani po Centru za kriminalistička vještačenja „I. V.“ dokazi pribavljeni na nezakonit način u smislu članka 10. stavak 2. točka 4. ZKP/08. Pritom treba napomenuti da prvostupanjski sud tijekom postupka ocjenjuje dokaznu snagu činjenica utvrđenih samim vještačenjem. Nisu osnovani ni žalbeni navodi okrivljenika kojima ističe da bi provođenjem vještačenja od strane Centra za kriminalistička vještačenja bila ugrožena neutralnost postupka pozivajući se na praksu Europskog suda za ljudska prava, jer nije postupljeno niti protivno odredbi članka 311. ZKP/08

⁹ V. članak 316. stavak 1. Zakona o kaznenom postupku.

kao npr. kakva je sudbina vještačenja ako se utvrdi da zanimanje, stručna sprema i specijalnost nemaju nikakve poveznice s predmetom vještačenja. Vjerojatno praksa ima izlaz iz takvih situacija u slučajevima kada iskaz nije jasan, proturječan je s drugim dokazima i sl. No pouzdanje u navedeno je krajnje rizično s obzirom na to da suci i drugi sudionici u postupku ipak ne moraju biti takve intelektualne razine da navedeno uoče.

Kada sudionici postupka uoče razmatrani defekt na strani kvalificiranosti vještaka postavlja se pitanje daljnjeg postupka. Mora li takva osoba biti isključena iz daljnjeg postupanja osobito ako je ona stalni sudski vještak? Na postavljeno pitanje Zakon ne daje odgovor, ali obzirom na to da je vještak u pravilu zamjenjiv ne bi trebalo biti većih problema u njegovoj zamjeni. Daljnje pitanje koje slijedi iz prethodnog, a odnosi se na sudbinu takvog vještaka jest mora li se pokretati određena procedura da se on briše s liste vještaka ili da mu se ograniči vještačenje samo na određenu vrstu predmeta? O tome ne postoji normativno stajalište, ali bi se svakako trebalo obavijestiti predsjednika županijskog suda koji je takvu osobu imenovao stalnim sudskim vještakom da preispita svoju odluku. Sama činjenica da je neka osoba imenovana stalnim sudskim vještakom ne obvezuje sud da u slučaju sumnje takvu kvalificiranost preispituje.

Sljedeće pitanje odnosi se na potpisivanje nalaza i/ili mišljenja (Pavišić, 2013, s. 714). Ustanova odnosno državno tijelo dostavlja pisani nalaz i mišljenje potpisano od strane osoba koje su obavile vještačenje.¹⁰ S obzirom na to da ustanova odnosno državno tijelo dostavlja pisani nalaz i mišljenje mogu nastati problemi radi odnosa vještaka i čelnika. Nije za isključiti da se čelnik ustanove ne slaže s nalazom i/ili mišljenjem vještaka pa se postavlja pitanje mora li on unatoč svojem neslaganju takav nalaz i/ili mišljenje dostaviti tražitelju ili on to može odbiti. Nema sumnje da sama činjenica da je vještačenje obavljeno u ustanovi ili državnom tijelu može imati određenu „težinu“ bilo da isti uživaju određeni ugled bilo da su specijalizirani za određene poslove. Čelnik ustanove ili državnog tijela može i sam biti vještak za pitanja koja su u konkretnom slučaju predmet vještačenja ili može biti sasvim izvan toga područja, ali imati prigovore na nalaz i/ili mišljenje. Ako vještak i čelnik ustanove ili državnog tijela ne mogu riješiti nesuglasnost onda bi o tome trebalo izvijestiti nadležnog vještačenja. Vještak u takvim okolnostima ne može sam dostaviti nalaz i mišljenje nadležnom isto kao što ne bi bilo prihvatljivo da bez ozbiljnijih razloga čelnik ustanove ili državnog tijela spriječi dostavu tijelu koje je tražilo nalaz i/ili mišljenja vještaka. Izlaz, rješenje takve situacije Zakon o kaznenom postupku ne uređuje.

Zakon o kaznenom postupku ne daje odgovor na pitanje može li vještak, bez obzira je li zaposlenik ustanove ili državnog tijela ili je samo sudski vještak angažirati drugoga za obavljanje određenog ispitivanja, analitičkog ili sličnog procesa. To znači da jedna osoba obavi određenu analizu, a druga temeljem analize istakne mišljenje. Kod niza stručnih pitanja ustanove i državna tijela nemaju svu potrebnu tehničku podršku da bi obavile određeno ispitivanje i temeljem takvoga ispitivanja dale mišljenje. Stoga je pitanje mogu li oni sami angažirati treću osobu da istraži predmet ili da samo provede dio istraživanja temeljem kojeg bi se formirao ili cjeloviti nalaz ili mišljenje. Bilo bi nerazumno ustrajati da ustanove i državna tijela uvijek imaju svu potrebnu tehničku podršku. Isto tako je čudno da nema jasnog uporišta da u složenijim slučajevima tijelo ovlašteno na određivanje vještačenja u tu svrhu odredi više različitih subjekata (ustanovu), a ne samo jednu¹¹.

10 V. članak 315. stavak 3. Zakona o kaznenom postupku.

11 Navedeno stajalište slijedi iz gramatičkog tumačenja članka 309. stavak 2.

Nije prihvatljivo i svakako bi utjecalo na vjerodostojnost iskaza vještaka kada bi on sam bez izričitog naloga ovlaštenika za određivanje vještaka angažirao treću osobu bez obzira kakve stručne kvalitete takva osoba imala. Razlozi za izuzeće stručne osobe kao vještaka taksativno su nabrojani u članku 311.¹² Među tim razlozima za predmetno je razmatranje signifikantan stavak 2. Razlog za izuzeće vještaka postoji i u svezi s osobom koja je zajedno s tužiteljem, okrivljenikom ili oštećenikom zaposlena u istom državnom tijelu ili kod istoga poslodavca. Kada su počinitelji djela policijski službenici ili zaposlenici Ministarstva otvara se pitanje mogu li vještaci, zaposlenici Centra koji je organizacijska jedinica Ministarstva, vještačiti takav predmet? Držimo da je ispravna sudska praksa koja isključuje mogućnost vještačenja kad je okrivljenik zaposlenik Centra, ali ne i bilo koje druge organizacijske jedinice unutar Ministarstva.

7. POREDBENI PRIKAZ

Poredbeni prikaz propisa koji uređuju pitanja korištenja stručnih osoba u istraživanju i dokazivanju kaznenih djela na poredbenom planu obuhvaća propise zakona o kaznenom postupku Bosne i Hercegovine, Italije, Ruske Federacije i SR Njemačke.

a) Bosna i Hercegovina

Propisi o korištenju stručnih osoba u otkrivanju i dokazivanju kaznenih djela sadržani su u Zakonu o krivičnom postupku BiH i vrlo su slični analiziranim propisima Republike Hrvatske. Zakon razlikuje vještake i stručna lica¹³. Vještačenje određuje navedeni Zakon dok takvog određenja nema za stručnu pomoć.¹⁴

Ono što izaziva određene prijepore je propis članka 99. stavka 2.¹⁵ Je li navedeni propis nužan odnosno može li on izazvati određene sumnje kad se radi otklanjanja određene sumnje koriste drugi vještaci? Možemo li temeljem takvog propisa zaključiti da vještak nikada ne može dati samo nalaz? Radi izbjegavanja dvojbi bilo bi nužno to pitanje jasnije odrediti.

Korištenje ustanove za stručna vještačenja propisano je u članku 102. Ono što valja naglasiti u tom smislu odnosi se na nefavoriziranje stručne ustanove u slučajevima složenijih vještačenja. To je pitanje o kojem stručna javnost ima određenije stajalište (v. Bubalović i Pivić, s. 287).

12 Taj članak glasi: (1) Za vještaka se ne može uzeti osoba koja ne može biti ispitana kao svjedok ili osoba koja je oslobođena dužnosti svjedočenja, a ni osoba prema kojoj je kazneno djelo počinjeno, a ako je uzeta, njezin nalaz i mišljenje ne mogu se upotrijebiti kao dokaz u postupku. (2) Razlog za izuzeće vještaka postoji i u svezi s osobom koja je zajedno s tužiteljem, okrivljenikom ili oštećenikom zaposlena u istom državnom tijelu ili kod istoga poslodavca. (3) Za vještaka se, u pravilu, neće uzeti osoba koja je ispitana kao svjedok.

13 V. članak 94. ZKP BiH

14 V. članak 95. ZKP BiH.

15 Prilikom davanja nalaza i mišljenja o predmetu koji se pregleda, vještak će se oslanjati na dokaze na koje su mu ukazale ovlaštene službene osobe, Tužitelj ili Sud. Vještak može svjedočiti samo o činjenicama koje proizlaze iz njegovog neposrednog saznanja, osim ako se prilikom pripreme svog nalaza i mišljenja nije koristio informacijama na koje bi se opravdano oslanjali ostali stručnjaci iste struke.

b) Italija

Razmatranju normativnog stanja u Italiji dat će se veći prostor jer su njezina rješenja u nekim dijelovima bitno različita od hrvatskih i stanja u Bosni i Hercegovini.

Prije svega valja upozoriti na uređenje, nabranje pitanja koja ne mogu biti predmetom vještačenja.¹⁶

Važan prostor i u odnosu na naše stanje posebna je zanimljivost mogućnost imenovanja tehničkog savjetnika (*consulente tecnico*).¹⁷ Odredivši vještačenje (*perizia*), državni odvjetnik i privatne stranke imaju pravo imenovati vlastite tehničke savjetnike u broju, za svaku stranu, ne većem od broja vještaka. Privatne stranke, u slučajevima i pod okolnostima predviđenim Zakonom o državnoj skrbi za zastupanje siromašnih osoba, imaju pravo na pomoć tehničkog savjetnika na trošak države.

Tehnički savjetnici mogu prisustvovati povjeravanju zadaće vještaku i postavljati sucu zahtjeve, razmatranja i primjedbe koje se unose u zapisnik. Oni mogu sudjelovati u radnjama vještačenja predlažući vještaku posebna istraživanja i formulirajući razmatranja i primjedbe koje će biti provedene u izvješće.

Ako su imenovani nakon okončanja radnji vještačenja, tehnički savjetnici mogu ispitivati izvješća i zatražiti od suda da budu ovlaštene ispitivati osobu, stvar i mjesto predmeta vještačenja.

Imenovanja tehničkih savjetnika i obavljanje njihovih radnji ne može odgoditi izvršenje vještačenja i ostalih postupovnih radnji.

Tehničko savjetovanje izvan slučajeva vještačenja¹⁸ odnosi se na situacije kad vještačenje nije bilo određeno. Svaka stranka može imenovati u broju ne većem od dva, vlastite tehničke savjetnike. Sudac na zahtjev branitelja, može dopustiti tehničkom savjetniku privatne stranke da ispita sekvstrirane stvari na mjestu na kojemu se nalaze, da obavi pregled odnosno da ispita predmet provjere u kojoj savjetnik nije sudjelovao. Prije provedbe kaznenog progona odobrenje daje državni odvjetnik na zahtjev branitelja. Pravosudna vlast određuje potrebne mjere za zaštitu izvornog stanja stvari i mjesta, kao i nepovredivost osoba.

Tehničke savjetnike posebne vrste može imenovati državni odvjetnik kada provodi provjere, snimanja, signaletičke radnje, fotografiranje i druge tehničke radnje za koje je potrebna posebna stručnost.¹⁹ Oni ne mogu odbiti povjerene im zadaće. Savjetnik može biti ovlašten od strane državnog odvjetnika da bude nazočan pojedinim istražnim radnjama.

Osobitost talijanskog sustava je i nazočnost neponovljivim tehničkim provjerama.

Kad se provjere predviđene u čl. 359. odnose na osobe, predmete ili mjesto čije je stanje podložno promjenama, državni odvjetnik obavješćuje, bez odgađanja, osobu koja je podvrgnuta istraživanjima, osobu oštećenu kaznenim djelom i branitelja o danu, satu i mjestu utvrđenom za davanje naloga i mogućnosti imenovanja tehničkih savjetnika. Imenovani branitelj te tako

16 Osim onoga što je predviđeno u svrhu izricanja kazne ili mjere sigurnosti nisu dopuštena vještačenja radi utvrđivanja sklonosti ili profesionalnosti činjenja kaznenog djela, sklonosti delinkviranja, karakteru i osobnosti optuženika i općenito psihičkih značajki neovisnih od patoloških uzroka.

17 V. članak 225. talijanskog ZKP-a.

18 V. članak 233. talijanskog ZKP-a.

19 V. članak 359. talijanskog ZKP-a.

đer tehnički savjetnici imaju pravo biti nazočni kod dodjele naloga, sudjelovati u provjerama te izložiti opažanja i pridržaje.

c) Ruska Federacija

U određenju normativnih pojmova Zakonik određuje pojmove „vještak“ (*эксперт*)²⁰ i „stručnjak“ (*специалист*).²¹ Kao što proizlazi iz određenja, uloge vještaka i stručnjaka se djelomično preklapaju, a posebno začuđuje jedno od prava stručnjaka iz članka 58. stavka 4. prema kojemu on može podnositi žalbe na radnje (neradnje) i odluke istražitelja, isljednika, javnoga tužitelja i suda koje ograničavaju njegova prava.

Iskaz vještaka i stručnjaka je dokaz u kaznenom postupku što je izričito propisano člankom 74. Zakonika.

U Zakoniku je zanimljivo razlikovanje između pojmova zaključak i iskaz vještaka i stručnjaka. Zaključak je vještaka sadržaj ispitivanja i zaključci po pitanjima postavljenim vještaku od strane osobe koja vodi postupanje po kaznenomu predmetu ili strankama podnesen u pisanomu obliku. Iskazi su vještaka podaci izjavljeni na ispitivanju provedenom nakon primitka njegova zaključka s ciljem razjašnjenja i pojašnjenja danoga zaključka u skladu sa zahtjevima članaka 205 i 282 Zakonika. Zaključak je stručnjaka mišljenje podneseno u pisanomu obliku na pitanja postavljena stručnjaku od stranaka. Iskazi su stručnjaka podaci izjavljeni na ispitivanju o okolnostima za koje su potrebna stručna znanja, kao i razjašnjenje svojega mišljenja u skladu sa zahtjevima članaka 53, 168 i 271 Zakonika.²²

U odnosu na stručnjake značajne ovlasti imaju i isljednici. Ispjednik ima pravo pozvati na sudjelovanje u istražnoj radnji stručnjaka.²³ Prije početka istražne radnje u kojoj sudjeluje stručnjak, isljednik utvrđuje njegovu stručnost, razjašnjava njegov odnos prema osumnjičeniku, okrivljeniku i žrtvi, objašnjava stručnjaku njegova prava i odgovornosti predviđene člankom 58. Zakonika.²⁴

d) SR Njemačka

Položaj stručne osobe (*Gutachter*) u kaznenom postupku uređen je u poglavlju zajedno sa očevdom (Burghard i sur., 1996, s. 135. i 263.)

U odabiru stručnih osoba valja polaziti od liste stalnih sudskih vještaka. Izuzeće se može tražiti iz istih razloga kao i za suca. Ono što je specifičnost, kao razlog za izuzeće vještaka ne može se navesti okolnost da je vještak saslušan kao svjedok.²⁵ Kada je vještak službena osoba što zaposlenici BKA

20 Članak 57. ZKP RF-a glasi: Vještak jest osoba koja posjeduje stručna znanja i određena je na način ustanovljen ovim Zakonikom za provođenje sudskoga vještačenja i davanje zaključka.

21 Članak 58. ZKP RF-a glasi: Stručnjak je osoba koja posjeduje stručna znanja i pozvana je sudjelovati u postupovnim radnjama na način određen ovim Zakonikom radi pomoći u otkrivanju, osiguravanju i izuzimanju predmeta i dokumenata, primjeni tehničkih sredstava u ispitivanju materijala kaznenoga predmeta, postavljanju pitanja vještaku, kao i za objašnjenje strankama i sudu pitanja koja ulaze u njegovu profesionalnu stručnost.

22 Članak 80. ZKP RF-a.

23 Članak 164. stavak 5. ZKP RF-a.

24 Članak 168. ZKP RF-a.

25 Par. 74. njemačkog ZKP-a.

i ostalih pokrajinskih kriminalističkih ureda jesu, za njih važe propisi koji uređuju položaj državnih službenika.²⁶ Zakon ima široku listu vještačenja koja posebno, barem načelno uređuje (Möllers, 2001, s. 890). To su: tjelesni pregled osumnjičenog, uzimanje uzorka za DNA analizu, uzimanje uzorka krvi i urina, pregled i obdukcija leša, pregled i obdukcija novorođenčeta, pregled i analiza novca i znakova za vrijednosti. Posebna je pozornost dana obdukciji. Nju moraju obavljati dva liječnika koja moraju u svojim radnjama otvarati određene dijelove tijela i utvrđivati promjene.

Kada očevid obavlja sudac i poziva stručne osobe, osumnjičeni može tražiti da na očevid dođu i stručne osobe koje on predloži, a ako sudac takav zahtjev odbije osumnjičeni ih može pozvati sam. Stručnim osobama koje odredi osumnjičenik dopušteno je prisustvovanje na očevidu i potrebnim istragama ako njihovo prisustvovanje ne sprječava rad vještaka koje je odredio sudac. Službe koje se bave kriminalističkim ispitivanjem i vještačenjem organizacijski su smještene u Saveznom i zemaljskim kriminalističkim uredima (Kube, Storzer i Timm, 1994, str. 25-29.)

8. NOVIJA NASTOJANJA AFIRMACIJE POLICIJE U KAZNENOM POSTUPKU

Jedno trajno nepovjerenje prema policiji osobina je našega prostora. Ako situaciju naspram istaknutog sagledamo na poredbenom planu onda je zamjetna raznolikost. Od Velike Britanije koja navedeno nepovjerenje ne zamjećuje do država postkomunističkog prostora koje s ulogom policije u kaznenom postupku imaju negativna iskustva.

Kao što je istaknuto pod 5. prostor bivše Države izražava sumnju u vjerodostojnost vještačenja ako se ono obavlja u ustanovama koje su smještene u sklopu policije. Pri tome nije jasno je li oštrica nezadovoljstva usmjerena na kumulaciju funkcija policije ili na činjenicu da policija unutar prethodnog kaznenog postupka može imati samo neformalnu ulogu.

Novija nastojanja u području prethodnoga postupka gledajući razinu Europske unije idu drugim smjerom. To je osobito vidljivo u pojačavaju mogućnosti policije u ispitivanju osumnjičenika.

Direktiva 2013/48/EU nalaže prenošenje članka 2. stavaka 1. i 3. u pravni sustav pojedine države. Prema članku 2. stavku 1. Direktiva se primjenjuje na osumnjičenike ili optužene osobe u kaznenom postupku od trenutka kada su im nadležna tijela, bilo putem službene obavijesti, bilo na drugi način (ne mora se raditi o formalnom aktu nadležnog tijela), ukazala na to da su osumnjičeni ili optuženi za počinjenje kaznenog djela, neovisno o tome je li im je oduzeta sloboda. Sukladno članku 2. stavku 3. Direktive, ista se primjenjuje i na osobe koje nisu osumnjičeni ili optužene osobe, a „koje tijekom ispitivanja policije ili drugog tijela odgovornog za provedbu zakona, postanu osumnjičenicima ili optuženim osobama“.

Navedena Direktiva jača položaj osumnjičenika, ali potencijalno i policije. Ona s druge strane racionalizira i ubrzava postupak ne dovodeći u pitanje specifičnosti policije u kaznenom postupku i eventualne sumnje koje prema njoj povijesno postoje.

ZAKLJUČAK

Predmetno istraživanje imalo je za cilj istražiti faktore koji utječu na vjerodostojnost iskaza vještaka u kaznenom postupku osobito imajući osobito u vidu sumnje koje može izazivati pozicioniranost najjače ustanove koja se bavi vještačenjem u policiji s jedne strane i nastojanja da

26 Par. 76. stavak 3. njemačkog ZKP-a.

se pribavljanje nekih dokaza, koji su u nas tradicionalno povjereni državnom odvjetniku i sudu, prepusti policiji.

Vještak kao osoba određene struke na jednoj strani i policijski službenik imaju na polaznoj razini različite "alate" kojima obavljaju svoju društvenu ulogu.

Iz naprijed navedenih razloga ne bi trebalo biti bitno je li ustanova koja obavlja kriminalistička ispitivanja i vještačenja organizacijski oblik MUP-a ili je izvan njega.

Važnije od navedenih pitanja odnosi se na kvalitetu znanja onih koji obavljaju pojedina kriminalistička ispitivanja i vještačenja odnosno ta znanja bi na polaznoj razini trebala biti potvrđena s određenom naobrazbom.

Poredbeno istraživanje četiri normativna ustroja od kojih su dva (talijanski i Ruske Federacije) konceptijski udaljeni od hrvatskog i Bosne i Hercegovine otkrivaju osobite različitosti glede položaja načela kontradiktornosti pri korištenju stručnih osoba. Talijanski naglašeno, a Ruske Federacije u blažem smislu to dopuštaju. Takav pristup izbija i posljednji argument onih koji tvrde da smještaj ustanove koja obavlja vještačenje načelno izaziva sumnju u vjerodostojnost takvog dokaza.

Analiza recentnih odluka EU o dopuštanju provođenja policiji dokazne radnje ispitivanja osumnjičenika također navodi na zaključak da su prigovori o organizacijskom položaju ustanova za kriminalističko ispitivanje i vještačenje koje su smještene u Ministarstvu unutarnjih poslova neumjesne.

Literatura:

- Bayer, V. (1972). *Jugoslavensko krivično procesno pravo*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bubalović, T. i Pivić, N., (2016.). *Krivično procesno pravo*, (opći dio). Zenica: Pravni fakultet Zenica.
- Burghard, W. i sur. (1996). *Kriminalistik Lexikon* u. a., 3. Aufl. Heidelberg: Kriminalistik Verlag.
- Karas, Ž. (2015). Kriminalistički značaj pribavljanja osumnjičenikovog iskaza prije početka kaznenog postupka. *Policija i sigurnost*, MUP RH, 101-120.
- Korajlić, N. (2012). *Istraživanje krivičnih djela*. Sarajevo. Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- Kube, E., Storzer, H. U. i Timm, K. J. (1994). *Kriminalistik*, Band I. Boorberg, Stuttgart, München, Hannover, Berlin, Weimar.
- Marković, T. (1971). Kriminalistička ekspertiza. *Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 4.
- Möllers, Martin H. W. (2001). *Wörterbuch der Polizei*. München: C. H. Beck Verlag.
- Pavišić, B. (2013). *Komentar Zakona o kaznenom postupku*, Drugo izdanje. Rijeka: Dušević&Kršovnik.
- Pavišić, B. (redaktor); Insolera, G. (pregovor); Giostra, G. (uvod) (2002). *Talijanski kazneni postupak*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Biblioteka Zavoda za kaznene znanosti Mošćenice.

- Pavišić, B. i sur. (2014). *Kazneno postupovno pravo*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Pavišić, B., (ur.) i Parenta, I., (prev.) (2015). *Zakonik o kaznenom postupku Ruske Federacije s kratkim bilješkama i komentarima*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Biblioteka Zavoda za kaznene znanosti Mošćenice.
- Pavišić, B., Modly, D. i Veić, P. (2006). *Kriminalistika*, Knjiga prva. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
- Pravilnik o stalnim sudskim vještacima, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 38/2014 (2014).
- Pürner, S., Marković, D. S. (ur.) i Avdić, E. (prev.) (2011). *Zakon o krivičnom postupku Savezne Republike Njemačke*. Sarajevo: University press - Magistrat Sarajevo.
- Stelfox, P. (2009). *Criminal Investigation: An introduction to principles and practice*. Cullompton: Willan Publishing.
- Zakon o kaznenom postupku, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 152/2008, 76/2009, 80/2011, 121/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014 (2014).
- Zakon o krivičnom postupku BiH, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13 (2013).
- Zakon o sudovima, *Narodne novine Republike Hrvatske*, 28/2013, 33/2015, 82/2015 (2015).

SOME FACTORS WHICH INFLUENCE THE CREDIBILITY OF EXPERT'S TESTIMONY

Review Paper

Abstract

Paper inspiration and research problems: Long time of professional monitoring of experts' participation in criminal proceedings.

Aims of the paper (scientific and / or social): Concerned paper had the goal of investigating only some factors which influence on the credibility of experts' testimony in a criminal proceedings, especially bearing in mind, on the one hand, the doubts that can be induced by the position of the strongest institution that deals with examination in police, and on the other hand, the endeavor of obtaining of some evidence, which are traditionally entrusted to the Attorney General and the court, to the police.

Methodology / Design: In the paper, among others, the legal dogmatic, historical, analytical and comparative method had been used.

Research / paper limitations: Lack of empirical research about the importance of the experts' testimony as evidence in criminal proceedings.

Results / Findings: 1. In the Republic of Croatia the normative structure for the persons' suitability for an expert doesn't provide the "educational" profile as qualification. 2. Jurisprudence is carefully monitoring the susceptibility of experts' testimony within the Ministry of Internal Affairs when the accused is the employee of that Ministry. 3. EU newer efforts emphasize the position of the police in criminal proceedings which is in disharmony with the jurisprudence detailed in point 2.

General conclusion: The normative structure should clearly prescribe the educational profile for an expert and determine when a specific person is inadequate for examination and when it is just susceptible.

Research / paper justifiability: Experts' testimony is important evidence which is burdened with the considered problems so it justifies the research.

Keywords: evidence, examination, criminal investigation, police.

Podaci o autoru

Petar Veić, redovni profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci i predstojnik Katedre Kaznenog postupovnog prava na pomenutom Fakultetu. Na sveučilišnom studiju izvodi predmete: kazneno postupovno pravo, kriminalistika i prekršajno pravo. Na poslijediplomskom specijalističkom studiju Kriminalističko istraživanje Sveučilišta u Rijeci izvodi nastavne predmete: taktika otkrivanja i dokazivanja kaznenih djela, otkrivanje i dokazivanje u prekršajnom postupku te privatna istraživanja. Autor brojnih naučnih radova i publikacija.

E-mail: pveic@net.hr

SIMULTANO ILI SEKVENCIJALNO PREPOZNAVANJE? POSTOJI LI ISPRAVAN ODGOVOR?

Pregledni naučni rad

Adnan FAZLIĆ

Sažetak

Inspiracija za rad i problem(i) koji se radom oslovljava(ju): Rad je inspiriran intencijom autora da objedini rezultate širokog opusa naučnih istraživanja koja razmatraju naslovnu tematiku, te da iste predstavi u formi teorijske analize.

Ciljevi rada (naučni i/ili društveni): Ekstenzivan pregled naučne literature inklinira studioznom razmatranju karakteristika i specifičnosti simultanog i sekvencijalnog prepoznavanja, a sve u cilju identificiranja prednosti, nedostataka i nedorečenosti u kontekstu kriminalističke teorije i prakse.

Metodologija/Dizajn: Za potrebe rada izvršena je dokumentaciona analiza stručne i naučne literature koja tretira problematiku simultanog i sekvencijalnog prepoznavanja.

Ograničenja istraživanja/rada: Ograničenja rada se ogledaju u nedostatku empirijskog istraživanja kojim bi se obogatilo opus naučnih istraživanja koja referiraju na problematiku iskazanu u naslovu rada.

Rezultati/Nalazi: Rezultati istraživanja koja su razmatrala navedenu problematiku, pokazuju da sekvencijalni model prepoznavanja u određenim uslovima smanjuje broj pogrešnih prepoznavanja. S druge strane, naučna istraživanja pokazuju da simultani model podrazumijeva veći broj tačnih prepoznavanja, pod uslovom da se učinitelj krivičnog djela nalazi u liniji za prepoznavanje.

Generalni zaključak: U okviru naučne zajednice postoje podijeljeni i neusaglašeni stavovi po pitanju superiornosti simultanog, odnosno sekvencijalnog prepoznavanja, ali i niz nerazjašnjenih istraživačkih pitanja kojima je ubuduće potrebno posvetiti pažnju.

Opravidanost istraživanja/rada: Opravidanost rada se ogleda u činjenici da u regionalnim okvirima ne postoje naučni radovi koji na sveobuhvatan i studiozan način razmatraju problematiku koja proizlazi iz naslovne teme.

Ključne riječi

simultano prepoznavanje, sekvencijalno prepoznavanje, provođenje radnje prepoznavanja, svjedoci, kriminalistika.

UVOD

Prepoznavanje osoba predstavlja poseban oblik procesne radnje saslušanja svjedoka čija primjena u krivičnom postupku je determinirana normama krivičnog procesnog prava i sadržajima kriminalističkog karaktera, dok je uspješnost iste direktno uslovljena kognitivnim sposobnostima osobe koja vrši prepoznavanje. Neki od eminentnih autora iz domena kriminalističke nauke (Vodinić, 1996; Krivokapić, 2008; Hess i Hess Orthmann, 2010; Palmiotto, 2013; Osterburg i Ward, 2014) afirmativno govore o praktičnom značaju i zastupljenosti ove radnje u krivičnom postupku, te naglašavaju da radnja prepoznavanja osoba predstavlja neizostavan segment istraživanja i dokazivanja mnogih krivičnih djela. Nasuprot tome, autori kao što su Horvath (2009) ili Swanson, Chamelin, Territo i Taylor (2011) sa izraženom rezerviranošću govore o pouzdanosti ove radnje, pri čemu izdvajaju različite faktore koji dovode u pitanje vjerodostojnost radnje prepoznavanja u praktičnom smislu. Pomenuti autori smatraju da unikatnost, ali i nepouzdanost, ove radnje proizlazi upravo iz kompleksne korelacije krivičnoprocesnih, kriminalističkih i psiholoških elemenata, te joj shodno tome „dodjeljuju“ etiketu najvećeg uzročnika pogrešaka u krivičnom postupku. U prilog navedenoj tezi govore i slučajevi iz sudske prakse brojnih država svijeta, uključujući i sudske praksu u Bosni i Hercegovini. Tako se, primjerice, u presudi Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine br. 04 O K 003843 14 Kžk od 17.02.2016. godine navodi da su u konkretnom slučaju zapisnici o prepoznavanju osoba od strane ovog suda ocijenjeni zakonitim dokazima, ali sud istodobno nalazi da se „radi o dokazima koji nemaju onu dokaznu snagu koja im je data od strane federalne tužiteljice“. Pomenuto se obrazlaže time da se radi „o dokazima koji ni samostalni, ni zajedno sa drugim dokazima, na pouzdan način ne potvrđuju krivnju optuženih za djelo koje im je optužnim aktom stavljeno na teret“. U tom smislu, kao primarna manjkavost ove radnje se navodi činjenica da svjedoci nisu izvršili prepoznavanje „na izričit način, nego su identično izjavljivali da je osoba pod rednim brojem X osoba koja po svom fizičkom izgledu i tjelesnoj građi odgovara osobi koja je optužena za krivično djelo“¹.

¹ Potrebno je naglasiti da zakoni o krivičnom postupku koji su na snazi u Bosni i Hercegovini nalažu primjenu simultanog postupka provođenja radnje prepoznavanja, na što ukazuje sljedeća odredba: „ako je potrebno da se utvrdi poznaje li svjedok osobu ili predmet, tražit će se od njega prvo da ih opiše ili da navede znakove po kojima se razlikuju, pa će mu se tek poslije pokazati radi prepoznavanja i to zajedno s drugim njemu nepoznatim osobama, odnosno ako je to moguće - zajedno s predmetima iste vrste“ (Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, 2013, čl. 85; Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, 2014, čl. 99; Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, 2012, čl. 150; Zakon o

Na osnovu navedenog primjera, ali i uvidom u širok opus naučnih djela koja tretiraju problematiku pouzdanosti i vjerodostojnosti radnje prepoznavanja osoba u krivičnom postupku, moguće je zaključiti da se kontroverznost ove radnje uglavnom vezuje za kognitivne procese svjedoka koji vrše prepoznavanje. Jedna od prvih publikacija u okviru koje je predstavljen studiozan pristup proučavanju kognitivnih sposobnosti svjedoka, prije svega odnosa percepcije i memorije, jeste knjiga pod nazivom *On the Witness Stand* koju je 1908. godine napisao Hugo Münsterberg (Wells i Turtle, 1987). Nakon ovog naučnog djela, tokom 20. i 21. vijeka nastale su brojne empirijske studije u kojima su izučavani različiti aspekti provođenja radnje prepoznavanja osoba u krivičnom postupku. Navedene naučne aktivnosti posebno su se intezivirale početkom devedesetih godina prošlog stoljeća i to nakon što je kao jedno od dokaznih sredstava u krivični postupak uvedena metoda analize DNK. Uvođenje ove metode je samo u Sjedinjenim Američkim Državama iniciralo ponavljanje velikog broja krivičnih postupaka, čime je ustanovljeno da je zbog pogrešnog prepoznavanja preko 300 osoba osuđeno za krivična djela koja nisu učinili² (Cardozo, 2009; Amendola i Wixted, 2015a). Shodno iznijetim činjenicama, moguće je zaključiti da *milieu scientifique* po pitanju ove radnje zauzima jedinstven stav – prepoznavanje osoba u krivičnom postupku predstavlja kontroveržno pitanje koje ima višestruke implikacije na cjelokupan sistem krivičnog pravosuđa (Bohannon, 2014). Iz navedenog proizlazi i primarna intencija ovih naučnih rasprava i istraživanja koju Wells i Turtle (1987, s. 363) definiraju kao „omogućavanje adekvatnog razumijevanja, predviđanja i kontrole procedure prepoznavanja osoba kako bi se krivični postupak kvalitativno unaprijedio“.

Među istraživačkim pitanjima koja se neposredno vezuju za prethodno pomenutu naučnoistraživačku intenciju, izdvaja se pitanje relativne superiornosti konkurentskih postupaka prepoznavanja osoba. Uvriježeno je mišljenje da odabir jednog od navedenih postupaka neposredno utječe na uspješnost radnje prepoznavanja osoba, zbog čega se pitanje superiornosti nastoji razriješiti kroz naučni diskurs i istraživanja (Committee on Scientific Approaches to Understanding and Maximizing the Validity and Reliability of Eyewitness Identification in Law Enforcement and the Courts et al, 2014). Shodno tome, brojni autori su svoja istraživanja posvetili utvrđivanju korelacijske povezanosti između pouzdanosti radnje prepoznavanja s jedne, i postupka koji se primjenjuje prilikom procedure prepoznavanja (sekvencijalno ili simultano) s druge strane (npr. Steblay, Dysart, Fulero i Lindsay, 2001; Carlson, Gronlund i Clark, 2008; Dillon, McAllister i Vernon, 2009; Steblay, Dysart i Wells, 2011; Wells, Steblay i Dysart, 2011; Gronlund, Wixted i Mickes, 2014; Amendola i Wixted, 2015a; Amendola i Wixted, 2015b; Gronlund, Mickes, Wixted i Clark, 2015; Wells, Steblay i Dysart, 2015; Wixted, Mickes, Dunn, Clark i Wells, 2016). Primarna svrha ovih istraživanja jeste odgovor na pitanje: koji od navedenih postupaka ima veću učinkovitost u pogledu prepoznavanja osoba?

pozivajući se na ključne nalaze i rezultate širokog dijapazona naučnih istraživanja posvećenih proučavanju značaja i utilitarnosti sekvencijalnog, odnosno simultanog postupka prepoznavanja

krivičnom postupku Brčko Disktrikta Bosne i Hercegovine, 2014, čl. 85).

2 Na uzorku od 300 osoba osuđenih za ubistvo ili silovanje, došlo se do zaključka da je 72% istih neopravdano osuđeno isključivo na temelju pogrešnog prepoznavanja (Cardozo, 2009; Loftus, 2013). Drugo istraživanje u Sjedinjenim Američkim Državama je pokazalo da svake godine oko 77 000 osoba bude neosnovano optuženo isključivo na temelju radnje prepoznavanja (Horvath, 2009).

nja, u ovom radu će se ukazati na nedosljednosti i nedorečenosti u literaturi i predložiti daljnje postupke u rješavanju problema te postaviti nova istraživačka pitanja za buduća naučna istraživanja.

SIMULTANO VS SEKVENCIJALNO PREPOZNAVANJE

Kriminalistička teorija i praksa poznaju dva osnovna oblika provođenja radnje prepoznavanja osoba: (1) simultano i (2) sekvencijalno prepoznavanje (Police Executive Research Forum, 2013).

Simultano prepoznavanje predstavlja oblik radnje prepoznavanja koji u kriminalističkoj praksi egzistira duži vremenski period, pa se stoga u naučnoj literaturi naziva i „tradicionalni“, odnosno „konvencionalni“ način prepoznavanja (Memon, Vrij i Bull, 2003). Uvjetovano prethodno navedenim, simultano prepoznavanje je u značajnijoj mjeri zastupljeno u sistemima krivičnog pravosuđa i kriminalističkoj praksi te podrazumijeva postupak u kojem se svjedoku očevidcu istovremeno predočava veći broj osoba³ koje se nalaze u vrsti za prepoznavanje, nakon čega on treba da se izjasni da li je među predočenim osobama prepoznao osobu koju je ranije opazio kao izvršioca krivičnog djela (Simonović, 2004; Cutler i Bull Kovera, 2010). Kada je u pitanju broj osoba koje se predočavaju svjedoku, određene skupine autora (U. S. Department of Justice, 1999; Police Executive Research Forum, 2013; Osterburg i Ward, 2014; Amendola i Wixted, 2015a) navode da se uglavnom radi o šest osoba. Pri tome, određena skupina autora smatra da u liniji za prepoznavanje treba biti jedan osumnjičeni i pet osoba za popunjavanje linije za prepoznavanje (U. S. Department of Justice, 1999; Police Executive Research Forum, 2013; Amendola i Wixted, 2015a), dok Osterburg i Ward (2014) smatraju da kompoziciju linije za prepoznavanje trebaju sačinjavati dvije osumnjičene osobe i četiri osobe za popunjavanje linije.⁴ U navedenom kontekstu, svjedoci očevidci nastoje izvršiti poređenje osoba predočenih u liniji za prepoznavanje, pri tome koristeći tzv. relativnu procjenu istovjetnosti, a sve sa ciljem određivanja osobe koja svojim izgledom u najvećoj mjeri odgovara njihovom sjećanju na učinitelja krivičnog djela. Klobuchar, Steblay i Caliguri (2006) ističu da relativna procjena značajno povećava rizik da svjedok očevidac izvrši pogrešno prepoznavanje. Kao razlog za navedeno, isti autori navode činjenicu da će svjedoci očevidci nastojati da prepoznaju učinitelja krivičnog djela, čak i onda kada isti nije prisutan u liniji za prepoznavanje. Steblay (2007) također navodi da su simultano prepoznavanje osoba dovodi do pogrešnih prepoznavanja u slučajevima kada stvarni izvršilac krivičnih djela nije bio prisutan u liniji za prepoznavanje, ali se u istoj nalazila osoba koja je slična njemu.

S druge strane, sekvencijalno prepoznavanje podrazumijeva postupak u okviru kojeg se svjedoku predočava njemu nepoznat broj osoba i to pojedinačno jedna za drugom (Lindsay i

3 U tom smislu, Howitt (2002) ističe da je prilikom kreiranja linije za prepoznavanje potrebno voditi računa o dvije različite kategorije pitanja: (1) strukturalna svojstva, npr. koliko su članovi linije za prepoznavanje međusobno slični, odnosno različiti; i (2) proceduralna svojstva, npr. instrukcije koje se daju svjedocima, broj osoba u liniji za prepoznavanje i sl.

4 Za razliku od navedenih autora, Kapardis (2010) se poziva na kriminalističku praksu zastupljenu u Sjedinjenim Američkim Državama, Australiji i Novom Zelandu, te navodi da se u okviru linije za prepoznavanje predočava uglavnom sedam osoba, dok Simonović (2004) navodi da broj osoba ne bi trebao biti manji od pet niti veći od osam.

Wells, 1985; Simonović, 2004; Breaudry, Lindsay i Dupuis, 2006). Ovaj oblik prepoznavanja je osmišljen kako bi se preveniralo korištenje relativne procjene istovjetnosti od strane svjedoka očevidaca. Shodno tome, priroda sekvencijalnog načina prepoznavanja je takva da podstiče apsolutnu procjenu istovjetnosti, u okviru koje se vrši direktna komparacija svake predočene osoba sa memorijom svjedoka očevica (Valentine, 2006; Horry, Memon, Wright i Milne, 2012). Ovi autori zastupaju tezu da je sekvencijalni način prepoznavanja osoba pouzdaniji, te u prilog prethodno navedenom navode nekoliko ključnih argumenata: (1) svjedok nije svjestan broja osoba koje su mu predočene; (2) svjedok donosi odluku o svakoj predočenoj osobi, prije nego što mu bude predočena sljedeća; i (3) ne postoji mogućnost da svjedok ponovo usmjeri svoju pažnju na razmatranje osobe koja mu je ranije predočena. Carlson, Gronlund i Clark (2008), ipak, smatraju da djelimična superiornost sekvencijalnog u odnosu na simultano prepoznavanje do izražaja dolazi u slučajevima kada je potrebno prepoznati učinitelja koji je karakterističan po određenim osobinama, dok u suprotnim slučajevima ne postoje čvrsti argumenti koji idu u prilog sekvencijalnog prepoznavanja. Istog stanovišta je i Simonović (2004) koji tvrdi da se kod sekvencijalnog prepoznavanja procenat tačnih prepoznavanja bitno ne razlikuje od simultanog prepoznavanja, već da se navedena razlika ogleda samo u broju pogrešnih prepoznavanja koji je manji kod sekvencijalnog postupka. S druge strane, postoje i autori koji ukazuju na nedostatke sekvencijalnog prepoznavanja, pa tako Meckelenburg (2006) u svom istraživanju poredi rezultate simultanog i sekvencijalnog modela, te zaključuje da sekvencijalni model dovodi do većeg broja pogrešnih prepoznavanja, ali i do manjeg broja tačnih prepoznavanja.

Evidentno je da u okviru naučne literature postoje nekonzistentnosti u odnosu na problem superiornosti simultanog ili sekvencijalnog istraživanja. Radi sveobuhvatnog i sistematičnog elaboriranja navedene problematike, u nastavku rada će biti prezentovani rezultati terenskih i laboratorijskih istraživanja u okviru kojih je izvršena komparacija navedenih modaliteta provođenja radnje prepoznavanja.

PREGLED REZULTATA PRETHODNIH ISTRAŽIVANJA

Naučnoistraživačka djelatnost usmjerena na izučavanje simultanog i sekvencijalnog prepoznavanja, rezultirala je širokim opusom naučnih djela u kojima su autori vršili komparaciju pomenuta dva oblika radnje prepoznavanja sa ciljem utvrđivanja njihove pouzdanosti. Jednu od najznačajnijih studija iz pomenutog domena proveli su Lindsay i Wells (1985) pri tome zaključivši da sekvencijalno prepoznavanje statistički značajno smanjuje mogućnost pogrešnog prepoznavanja, ali da pomenuti oblik prepoznavanja nema značajniji utjecaj na povećanje broja tačnih prepoznavanja. Do sličnih rezultata dolaze Lindsay, Lea, Nosworthy i Fulford (1991), te na navedenim premisama preporučuju izmjenu načina provođenja radnje prepoznavanja u kriminalističkoj praksi. Nešto kasnije, na temelju ovih rezultata, Wells (1993) samostalno provodi studiju sa ciljem utvrđivanja pouzdanosti simultanog prepoznavanja. U tom smislu, proveden je eksperiment koji je podrazumijevao dvije skupine učesnika. Jednoj skupini je predočena linija za prepoznavanje u kojoj je bio osumnjičeni, dok je drugoj skupini predočena ista linija za prepoznavanje bez prisustva osumnjičenog. Rezultati ove studije su pokazali da odsustvo učinitelja krivičnog djela iz linije za prepoznavanje, povećava vjerovatnoću od pogrešnog prepoznavanja. Howitt (2002) ovaj fenomen objašnjava ranije pomenutom relativnom procjenom istovjetnosti, te potvrđuje da se, usljed odsustva osumnjičenog, kod svjedoka javlja nesvesna tendencija ka prepoznavanju drugih, nevinih osoba koje imaju najveću vizuelnu sličnost sa osumnjičenim. U

prilog navedenom idu i rezultati studije koju su proveli Dunning i Stern (1994). Naime, navedeni autori su utvrdili da je između tačnog i pogrešnog prepoznavanja moguće napraviti distinkciju i to na način da se od svjedoka zahtijeva obrazloženje procesa donošenja odluke u konkretnom slučaju. Shodno tome, navedeni autori smatraju da sekvencijalno prepoznavanje smanjuje mogućnost pogrešnog prepoznavanja, a pri tome kao glavni argument navode da svjedoci prilikom sekvencijalnog prepoznavanja primjenjuju automatsku procjenu istovjetnosti. S druge strane, kod simultanog prepoznavanja svjedoci primjenjuju metodu eliminacije koja u značajnoj mjeri može uvjetovati pogrešno prepoznavanje (Dunning i Stern, 1994). Drugim riječima, rezultati ovog istraživanja sugeriraju da relativna sličnost predočenih osoba nema značaj u pogledu rezultata prepoznavanja kada se primjenjuje sekvencijalni oblik provođenja ove radnje jer svjedok ne može međusobno da upoređuje predočene osobe, već svaku osobu mora pojedinačno da upoređuje sa slikom učinitelja koju ima u svijesti. Na taj način, svjedok se prilikom prepoznavanja ne opterećuje sa ostalim uporednim materijalom (Artkämper, 1995, cit. u Simonović, 2004). Isto tako, Wells i saradnici (1998) dolaze do zaključka da je sekvencijalni model prepoznavanja uspješniji u kontekstu efikasnosti radnje prepoznavanja⁵. Osim navedenih, tezu o superiornosti sekvencijalnog prepoznavanja u svojim naučnim radovima zastupaju i drugi autori (npr. Gronlund, Andersen i Perry, 2013) koji naglašavaju da navedeni oblik provođenja ove radnje predstavlja inovaciju koja će kvalitativno unaprijediti proceduru provođenja iste, te da kao takvo, sekvencijalno prepoznavanje osoba treba biti inkorporirano u kriminalističku praksu. Nešto oprezniji u argumentaciji navedene teze su Tredoux, Meissner, Malpass i Zimmerman (2004) koji smatraju da postoje određene činjenice koje idu u prilog sekvencijalnog modela prepoznavanja, ali da je navedeno područje potrebno dodatno istražiti.

Ipak, Steblay, Dysart, Fulero i Lindsay (2001) provode naučnoistraživačku studiju u kojoj dolaze do nešto drugačijih rezultata. Naime, utvrđeno je da sekvencijalno prepoznavanje ima određenu ulogu u preveniranju pogrešnih prepoznavanja, kako u situacijama kada je učinitelj krivičnog djela prisutan u liniji za prepoznavanje, tako i u situacijama kada on to nije. S druge strane, pomenuti autori su utvrdili da, u situacijama kada se učinitelj nalazi u liniji za prepoznavanje, sekvencijalni oblik utječe i na smanjenje broja tačnih prepoznavanja. U tom smislu, autori iznose podatak da koncepcija simultanog prepoznavanja daje mnogo bolje rezultate u slučajevima kada je osumnjičeni prisutan u liniji za prepoznavanje. Navedeni rezultati su uglavnom potvrđeni ponovljenom meta-analizom koju su uradili Steblay, Dysart i Wells (2011).

Međutim, naučna istraživanja čiji rezultati ne podržavaju tezu o superiornosti sekvencijalnog prepoznavanja, upotpunjuju, ali i dodatno kompliciraju spoznajni kaleidoskop koji se vezuje za ovu problematiku. U pogledu navedenog, potrebno je izdvojiti sveobuhvatno naučno djelo čiji autori su Ebbesen i Flowe (2002), u okviru kojeg je izvršena konceptualna i meta-analiza procedura za testiranje simultanog i sekvencijalnog prepoznavanja i njihovo dovođenje u kontekst broja tačnih i pogrešnih prepoznavanja. Shodno dobijenim rezultatima, pomenuti autori negiraju zaključke ranijih naučnih rasprava koje su referirale na razmatranje relativne i apsolutne procjene istovjetnosti, te iste karakteriziraju kao netačne. Pri tome, Ebbesen i Flowe (2002) na-

⁵ Tvrdnje o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja koje se iznose u brojnim naučnim istraživanjima, u značajnoj mjeri su doveli do toga da je sekvencijalni model prepoznavanja postao zastupljeniji u kriminalističkoj praksi Sjedinjenih Američkih Država (U. S. Department of Justice, 1999; Gronlund, Goodsell i Andersen, 2012; Police Executive Research Forum, 2013).

vode da se uvriježeno mišljenje određene skupine autora prema kojem način provođenja radnje prepoznavanja (simultano ili sekvencijalno) ne utječe na broj tačnih prepoznavanja, može smatrati netačnim. U navedenom kontekstu, autori ističu da je sekvencijalni model prepoznavanja potrebno sagledati u širem smislu, te da je isti značajno kompleksniji nego što to govore prethodna naučna istraživanja, što u konačnici direktno uvjetuje i mogućnost primjene ovog modela u kriminalističkoj praksi. Ovom studijom, Ebbesen i Flowe (2002) su inicirali značajan broj drugih naučnoistraživačkih studija koje su smjerale evaluaciji rezultata prethodnih istraživanja koji govore u prilog sekvencijalnog modela prepoznavanja. U pomenutom kontekstu, moguće je zaključiti da je širok opus autora uspio dovesti u pitanje teoriju o superiornosti sekvencijalnog modela, te u konačnici ponuditi argumente koji idu u korist tradicionalnog, simultanog modela prepoznavanja (npr. Flowe i Bessemer, 2011). Osim navedenog, Flowe i Ebbesen (2007) su ispitali kakav učinak ima sličnost osoba koje se predočavaju radi prepoznavanja na rezultate ove radnje i tom prilikom nisu ustanovili značajnije razlike između simultanog i sekvencijalnog modela prepoznavanja.

Uzimajući u obzir rezultate do kojih su došli Lindsay i Wells (1985) te Ebbesen i Flowe (2002), Meissner, Tredoux, Parker i MacLin (2005) su proveli naučno istraživanje s ciljem utvrđivanja načina na koji svjedoci donose odluke prilikom prepoznavanja putem sekvencijalnog, odnosno simultanog modela. Tom prilikom, ustanovljeno je da, s obzirom na relativnu sličnost među osobama koje se predočavaju u liniji za prepoznavanje, sekvencijalni model može ponuditi bolje rezultate u smislu tačnosti prepoznavanja.

Jednu od značajnih studija čija primarna intencija je podrazumijevala ispitivanje dotadašnjih tvrdnji o superiornosti sekvencijalnog nad simultanim modelom prepoznavanja, proveli su Malpass, Tredoux i McQuiston-Surrett (2009). Nakon izvršene meta-analize rezultata ranijih istraživanja, pomenuti autori su ustanovili da ne postoje čvrsti argumenti na osnovu kojih se može tvrditi da sekvencijalno prepoznavanje dovodi do smanjenja broja pogrešnih prepoznavanja. Osim toga, Malpass i saradnici (2009) ističu kako su naučnoistraživačke studije novijeg datuma pokazale da je prilikom provođenja studija koje ispituju superiornost jednog od dva modela prepoznavanja, posebnu pažnju potrebno posvetiti odabiru varijabli koje se u navedenom kontekstu koriste. Pri tome, autori se pozivaju na studiju koju su proveli McQuiston-Surrett, Malpass i Tredoux (2006), a koja je ukazala da su prednosti sekvencijalnog prepoznavanja izuzetno ograničene, odnosno da su iste evidentne kada stvarni učinitelj krivičnog djela nije predočen, dok se o prednostima koje ima simultano prepoznavanje govori onda kada se u liniji za prepoznavanje nalazi stvarni učinitelj krivičnog djela.

Pored naučno istraživačkih studija čiji rezultati su poslužili kao argumenti u korist sekvencijalnog, odnosno simultanog modela prepoznavanja, postoji i određeni broj studija koje nisu ponudile jasan odgovor na pitanje: sekvencijalno ili simultano prepoznavanje? Eklatantan primjer za navedeno jeste studija koju je proveo Carlson (2011). Ovaj autor naglašava da je nemoguće govoriti o superiornosti jednog od navedena dva modela prepoznavanja, ukoliko svjedok prilikom prethodnog verbalnog opisivanja učinitelja krivičnog djela nije naveo njegove distinktivne facijalne karakteristike. S druge strane, isti autor tvrdi da su razlike između simultanog i sekvencijalnog prepoznavanja, ipak, evidentne u slučajevima kada svjedok verbalnim opisom obuhvati pomenute karakteristike osumnjičenog, te u navedenom kontekstu smatra da sekvencijalni model može ponuditi bolje rezultate. Nadalje, do interesantnog zaključka su došli Gronlund i Carlson (2013) koji navode da način provođenja radnje prepoznavanja nema značajan utjecaj

na uspješnost pomenute radnje, te da je shodno tome naučni fokus potrebno usmjeriti na druga pitanja koja bi mogla unaprijediti kvalitet provođenja iste.

Divergentna mišljenja u pogledu superiornosti sekvencijalnog, odnosno simultanog modela prepoznavanja, vidljiva su i u okviru rezultata recentnih naučnoistraživačkih studija koje razmatraju navedeno pitanje. S tim u vezi, važno je naglasiti činjenicu da rezultati ovih istraživanja, u značajnoj mjeri govore u prilog simultanog modela prepoznavanja. Tako Amendola i Wixted (2015a; 2015b) navode da je smanjen broj pogrešnih prepoznavanja primarno moguće povezati sa simultanim modelom prepoznavanja. Superiornost simultanog nad sekvencijalnim modelom potvrđuju i rezultati istraživanja koje su proveli Finley, Roediger III, Hughes, Wahlheim i Jacoby (2015), odnosno Wixted, Mickes, Dunn, Clark i Wells (2016). Čak i autori koji su kategorički zastupali tezu o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja (npr. Wells, Steblay i Dysart, 2015), u posljednjim istraživanjima prave manevar u paradigmatiskom smislu, navodeći da ne postoji značajna razlika između sekvencijalnog i simultanog modela prepoznavanja.

U konačnici, potrebno se osvrnuti i na jedno od zanimljivijih naučnih istraživanja iz ovog domena. Naime, prvo McAllister, Michel, Tarcza, Fitzmorris i Nguyen (2008), a zatim i Dillon, McAllister i Vernon (2009) u svojim istraživanjima pored simultanog (predočavanje šest fotografija istovremeno) i sekvencijalnog (predočavanje jedne po jedne fotografije) modela prepoznavanja, testiraju i dva hibridna modela⁶ koja su podrazumijevala predočavanje dvije, odnosno tri fotografije istovremeno. Rezultati ovih istraživanja pokazuju da su hibridni modeli i sekvencijalni model prepoznavanja jednako uspješni u pogledu prevencije pogrešnog prepoznavanja (osumnjičeni nije predodčen na fotografijama), pri čemu simultani model pokazuje nešto slabije rezultate. Međutim, kada je riječ o broju tačnih prepoznavanja, simultani model se pokazao superiornijim o odnosu na ostala tri modela.

DISKUSIJA

Iz prethodnog izlaganja evidentno je da naučna promišljanja o pitanju superiornosti simultanog ili sekvencijalnog prepoznavanja karakteriziraju disperzivnost, nekonzistentnost i kontradiktornost. Stoga, na datoj razini naučnog razvoja nije moguće dati izričit odgovor koji bi mogao riješiti dilemu: simultano ili sekvencijalno prepoznavanje? Umjesto konačnog odgovora, naučna promišljanja bi prikladnije bilo usmjeriti na različite aspekte jednog i drugog modela provođenja radnje prepoznavanja, te iste uzeti u obzir kako u okviru teorijskih rasprava, tako i u okviru empirijskih naučnoistraživačkih studija.

Na početku razmatranja pomenutog „kritičnog“ pitanja koje se vezuje za postupak provođenja radnje prepoznavanja osoba, potrebno je još jednom napomenuti da se ova radnja se ova radnja u kriminalističkoj praksi primjenjuje već dugi niz godina, te da se simultani model prepoznavanja dugo vremena smatrao najoptimalnijim načinom njenog provođenja. Međutim, tokom osamdesetih i devedesetih godina prošlog vijeka, objavljen je značajan broj naučnoistraživačkih studija u kojima je iznijeta teza o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja (npr. Lindsay i Wels, 1985; Lindsay et al., 1991; Wells, 1993; Dunning i Stern, 1994; Wells i Seelau,

6 Mogućnost primjene hibridnih modela prepoznavanja prvi spominju Lindsay i Wells (1985) u svom naučnom djelu pod naslovom „Improving eyewitness identifications from lineups: Simultaneous versus sequential lineup presentation“.

1995; Wells et al., 1998; Lindsay, 1999...). U tom smislu, Simonović (2004, s. 264) naglašava da su „kriminalisti i forenzički psiholozi Amerike, Engleske, Nemačke, na osnovu istraživanja sprovedenih u poslednjoj dekadi 20. veka, potpuno saglasni da je ovaj vid predočavanja radi prepoznavanja najkvalitetniji i da u znatnoj mjeri umanjuje procenat sudskih zabluda“. Argumenti koje se iznose u prilog iznesenoj tezi, oslanjaju se na tvrdnju da *apsolutna procjena istovjetnosti* svojstvena sekvencijalnom prepoznavanju značajno smanjuje mogućnost pogrešnog prepoznavanja, nego što je to slučaj sa *relativnom procjenom istovjetnosti* koja je svojstvena simultanom modelu prepoznavanja (Memon, Vrij i Bull, 2003). Drugim riječima, kod sekvencijalnog prepoznavanja pažnja svjedoka je usmjerena na jednu osobu, dok je kod simultanog modela pažnja svjedoka istovremeno usmjerena na veći broj osoba čime se svjedok opterećuje ostalim uporednim materijalom (Simonović, 2004). Isto tako, Howitt (2002) zastupa tezu o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja i kao argument za pomenutu tvrdnju navodi činjenicu da ovaj model stvara takvo okruženje u kojem se svjedok oslanja isključivo na vlastitu memoriju, pri čemu istu ne prilagođava karakteristikama predočenih osoba. Ovakav način odlučivanja svjedoka podrazumijeva proces apsolutne procjene istovjetnosti koji je lišen persuzivnih okolnosti⁷ zbog kojih svjedok u konačnici i vrši pogrešno prepoznavanje.

Ipak, evidentno je da prethodno iznesene tvrdnje sadrže niz nejasnoća i nedorečenosti, stoga je moguće postaviti niz pitanja na koja je potrebno odgovoriti kako bi se otklonile naučne nedoumice. U tom smislu, primarna nejasnoća koju je potrebno razriješiti referira na tezu koju zastupaju Lindsay i Wells (1985), a prema kojoj tačna prepoznavanja osoba pozitivno koreliraju sa primjenom strategije apsolutne procjene istovjetnosti svojstvene sekvencijalnom modelu prepoznavanja. S ciljem sveobuhvatnijeg sagledavanja pomenutog pitanja, u obzir je potrebno uzeti i rezultate drugih istraživanja (Ebbesen i Flowe, 2002; Flowe i Ebbesen, 2007; Flowe i Bessemer, 2011) koja su relativizirala tezu koju su postavili Lindsay i Wells (1985), te istu okarakterizirale kao netačnu. Osim toga, u kontekstu kritiziranja navedene teze, prihvatljivim se čini i zaključak do kojeg su na osnovu provedenog istraživanja došli Pozzulo, Crescini i Lemieux (2008), prema kojem svjedoci tokom simultanog prepoznavanja ne moraju nužno pribjegavati relativnoj procjeni istovjetnosti. S tim u vezi, pomenuti autori su zaključili i to da će svjedoci koji nisu sigurni u svoj izbor, prije smatrati da učinitelj krivičnog djela nije među predočenim licima, nego što će izvršiti pogrešno prepoznavanje. Na temelju prethodno navedenog, moguće je postaviti sljedeća istraživačka pitanja za buduća razmatranja: *da li svjedoci u toku sekvencijalnog/simultanog prepoznavanja osoba isključivo pribjegavaju apsolutnoj/relativnoj procjeni istovjetnosti?* Odnosno, *da li bi način provođenja radnje prepoznavanja osoba koji omogućava i podstiče kombiniranje apsolutne i relativne procjene istovjetnosti kvalitativno unaprijedio ovu procesnu radnju?*

Nadalje, kao sporna se javlja tvrdnja Simonovića (2004) da je kod sekvencijalnog prepoznavanja pažnja svjedoka usmjerena na jednu osobu, dok je kod simultanog modela pažnja svjedoka istovremeno usmjerena na veći broj osoba čime se svjedok opterećuje ostalim uporednim materijalom. Navedenoj tvrdnji je moguće suprotstaviti navode iz prakse Vrhovnog suda Sjedinjenih Američkih Država, konkretnije predmeta *Simmons protiv Sjedinjenih Država* (1968), gdje se navodi da predočavanje fotografija može imati negativan utjecaj na tačnost prepoznavanja kod

⁷ Primjerice, Lindsay i Wells (1985) navode da simultani model prepoznavanja kod svjedoka stvara pritisak da oblatorno moraju odabrati jednu od osoba predočenih u liniji za prepoznavanje.

svjedoka očevica jer u takvim situacijama svjedok radije pribjegava zadržavanju slike prikazane na fotografiji nego osobe koju je zapravo vidio (Pezdek i Gitlin, 2005, cit. u Deljković, 2016). Iz navedenog se može izvesti zaključak da se isti efekat može postići i primjenom sekvencijalnog prepoznavanja, posebno onog u kojem se svjedoku očevicu predočavaju fotografije. Drugim riječima, moguće je postaviti tezu da se „opterećivanje svjedoka ostalim uporednim materijalom“ može javiti i u slučajevima sekvencijalnog prepoznavanja. Na temelju navedenog, kao jedno od pitanja koja se direktno vezuju za gore navedena istraživanja, a koje je potrebno razmotriti u budućim naučnim istraživanjima glasi: *da li je kod oba modela prepoznavanja osoba (simultanog i sekvencijalnog) prisutno opterećivanje svjedoka ostalim uporednim materijalom?* Kao i pitanje: *da li taktika provođenja radnje prepoznavanja osoba u praksi uopće može biti lišena opterećivanja svjedoka dodatnim uporednim materijalom?*

U kontekstu razmatranja teze o superornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja, potrebno se kritički osvrnuti na tvrdnju da je sekvencijalni model prepoznavanja „najkvalitetniji i da u znatnoj mjeri umanjuje procenat sudskih zabluda“ (Simonović, 2004). Ukoliko se navedena tvrdnja posmatra u kontekstu imperativa da teorijske postavke trebaju biti potvrđene u praksi, evidentno je da ista treba biti uzeta sa rezervom. S obzirom da kriminalistička teorija iznosi divergentna mišljenja o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja, moguće je prihvatiti zaključke do kojih su došli Amendola i Wixted (2015a, 2015b) koji naglašavaju da su teze o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja uglavnom proizašle iz rezultata laboratorijskih istraživanja. Prema pomenutim autorima, laboratorijska istraživanja ne podrazumijevaju realne okolnosti svojstvene radnji prepoznavanja, te je stoga nemoguće izričito tvrditi da je sekvencijalni model prepoznavanja superiorniji u odnosu na simultani model. Za razliku od laboratorijskih nalaza, Amendola i Wixted (2015a, 2015b) predstavljaju rezultate terenskih istraživanja na kojima temelje tvrdnju da, u realnim okolnostima, simultani i sekvencijalni model prepoznavanja nude slične rezultate, pri čemu ističu da sekvencijalni model implicira čak i nešto veću stopu pogrešnih prepoznavanja.

U svjetlu datog naučnog diskursa, čini se interesantnim razmotriti i tezu koju iznosi Howitt (2002), a prema kojoj su u okviru simultanog modela prepoznavanja prisutne persuzivne okolnosti zbog kojih svjedok osjeća pritisak da među predloženim osobama mora jednu identifikovati kao učinitelja krivičnog djela. Ovaj segment provođenja radnje prepoznavanja osoba je u kriminalističkoj literaturi razmotren sa različitih gledišta. U pogledu navedenog, Malpass i Devine (1984) drže da se kod svjedoka, nakon što budu pozvani u policijsku stanicu da izvrše prepoznavanje osoba, vrlo često javlja uvjerenje da je policija lišila slobode stvarnog učinitelja krivičnog djela te da će im isti biti i predložen. Isti autori tvrde, da se navedeno uvjerenje održava u svijesti svjedoka i nakon što od strane policijskih službenika budu obaviješteni „da se stvarni učinitelj krivičnog djela možda ne nalazi među osobama koje će biti predložene“ (cit. u Memon et al, 2003). Iz prethodno navedenog je moguće zaključiti da se ovakvo uvjerenje kod svjedoka može javiti bez obzira da li se radi o simultanom ili sekvencijalnom modelu prepoznavanja. Nadalje, Hope i Gabbert (2002, cit. u Memon et al, 2003) proveli su u četiri laboratorijske studije koje su obuhvatale uzorak od 636 učesnika, utvrdili da je samo 17% istih osjećalo pritisak prilikom prepoznavanja osoba (simultani model), dok ih je 78% izjavilo da bi istu odluku napravili i u realnim okolnostima. U cilju što slikovitijeg predstavljanja kontradiktornog karaktera navedenog pitanja, neizbježno je pozvati se i na tvrdnju prema kojoj se persuzivne okolnosti mogu javiti i u okviru sekvencijalnog modela prepoznavanja osoba. S tim u vezi, Breaudry, Lindsay i Dupuis

(2006) ističu da svjedoci ne smiju biti upoznati sa brojem fotografija koje će im biti predočene u okviru sekvencijalnog modela, jer će u tom slučaju svaka naredna fotografija povećavati pritisak koji se javlja kod svjedoka u smislu obaveze identifikacije učinitelja krivičnog djela.

U okviru ove diskusije, potrebno je u obzir uzeti faktore sadržajnog karaktera, prvenstveno sastav simultane, odnosno sekvencijalne linije za prepoznavanje. Imajući u vidu da bi se prilikom provođenja radnje prepoznavanja u praksi trebalo pridržavati taktičkog pravila prema kojem se u liniji za prepoznavanje predočavaju građani te da isti moraju imati ista vanjska obilježja kao opisani učinitelj krivičnog djela (rasa, spol, težina, visina, oblik tijela, boja tena, boja i dužina kose, brkovi, brada, zalisci) (Deljkić, 2016), opravdanim se čini razmotriti pitanje uvrštavanja policijskih službenika među predočene osobe? S obzirom na prethodno navedeno taktičko pravilo provođenja radnje prepoznavanja, uvrštavanje policijskih službenika među predočene osobe može imati negativan utjecaj na rezultate radnje prepoznavanja bez obzira da li se radi o simultanom ili sekvencijalnom modelu. Shodno tome, opravdanim se čini stav Simonovića (2004) da policijske službenike „ne treba nipošto uvrštavati među predočene osobe jer je njihovo držanje na poseban način sigurno i autoritativno“. Također, smisljena je tvrdnja istog autora prema kojoj policijski službenici znaju ko je okrivljeni (osumnjičeni) pa svojim držanjem mogu imati sugestivan utjecaj na svjedoke koji vrše prepoznavanje. Prema tome, opravdanim se čini razmotriti mogućnost da se u zakon o krivičnom postupku inkorporiraju posebne odredbe koje izričito zabranjuju predočavanje policijskih službenika u liniji za prepoznavanje.

U konačnici, smislenim se čini spomenuti i istraživanja koja su ponudila alternativna rješenja dileme: simultano ili sekvencijalno prepoznavanje. Tako, Valentine, Darling i Memon (2007) zastupaju tezu predočavanja osoba putem video snimka, pri čemu naglašavaju prednosti VIPER metode koja je u značajnoj mjeri zastupljena u kriminalističkoj praksi Velike Britanije. S druge strane, Dillon i saradnici (2009) rješenje nude u formi hibridnih modela koji podrazumijevaju kombinaciju karakteristika simultanog i sekvencijalnog modela prepoznavanja.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U radu su predstavljeni rezultati i zaključci brojnih naučnoistraživačkih studija koje ukazuju na očiglednu neusaglašenost stavova u pogledu izbora modela provođenja radnje prepoznavanja, ali i na sveukupnu kompleksnost materije koja se izučava u navedenom kontekstu. S tim u vezi, moguće je zaključiti da uprkos izuzetnoj zainteresiranosti naučnika za istraživanje ove problematike, naučnoistraživačke studije još uvijek nisu ponudile jedinstven, argumentiran i prihvatljiv odgovor na pitanje: simultano ili sekvencijalno prepoznavanje? U kontekstu naučnog razmatranja ove dileme, izdvajaju se tri skupine mišljenja. Prva skupina se odnosi na autore koji zastupaju tezu o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja koja se temelji na objašnjenjima svojstvenim teorijskom konceptu relativnog rasuđivanja. Primarni argument navedenih autora se odnosi na činjenicu da prilikom simultanog prepoznavanja svjedoci primjenjuju proces relativnog rasuđivanja koji u značajnoj mjeri povećavaju mogućnost pogrešnog prepoznavanja. Isti autori, pak, smatraju da u okviru sekvencijalnog modela prepoznavanja svjedoci primjenjuju proces apsolutnog rasuđivanja zbog čega se smanjuje broj pogrešnih prepoznavanja. Druga skupina autora, smatra da ne postoje čvrsti i empirijski utvrđeni dokazi koji govore u prilog superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja. U tom smislu, uvriježeno je mišljenje da model prepoznavanja nema suštinski značaj za rezultate ove radnje. Na temelju toga, autori zastupaju stanovište da je s ciljem kvalitativnog unaprjeđenja radnje prepoznavanja

nja, potrebno istražiti druga pitanja koja se vezuju za proceduru provođenja ove radnje. Također, u okviru pomenute skupine postoje i određeni autori koji zastupaju tezu o superiornosti simultanog modela prepoznavanja. Treća, ujedno i najmalobrojnija, skupina autora u svojim radovima predlaže aleternativne metode provođenja radnje prepoznavanja i na taj način pažnju naučne javnosti usmjerava ka izdvojenim pitanjima. Prema ovoj skupini autora, budućnost radnje prepoznavanja se ogleda u inkorporiranju najnovijih tehnoloških dostignuća u proceduru provođenja iste, odnosno u osmišljavanju alternativnih modela koji će se prema svojoj strukturi i sadržaju razlikovati od simultanog i sekvencijalnog modela.

Uzimajući u obzir različita mišljenja koja su iznijeta u okviru diskusije ovog rada, moguće je izvesti zaključak da u kriminalističkoj teoriji i praksi još uvijek ne postoji jedinstven stav po u pogledu navedenog. Isto tako, moguće je izvesti zaključak da, bez obzira na ono što govore rezultati širokog opusa laboratorijskih istraživanja, teza o superiornosti sekvencijalnog modela prepoznavanja u kriminalističkoj praksi još uvijek nije empirijski potvrđena. Shodno tome, dilemu koja je predstavljena u ovom radu potrebno je posmatrati kao izazov za buduća naučna istraživanja iz domena kriminalističke nauke te istražne psihologije. Također, preporuka za buduća naučna istraživanja bi podrazumijevala da se prilikom izučavanja navedene problematike u obzir uzme i utjecaj sadržajnih i strukturalnih faktora koji zajedno sa načinom predočavanja osoba čine esenciju radnje prepoznavanja osoba u kriminalistici.

POPIS LITERATURE

- Amendola, K. L. i Wixted, J. T. (2015a). Comparing the Diagnostic Accuracy of Suspect Identifications made by Actual Eyewitnesses from Simultaneous and Sequential Lineups in a Randomized Field Trial. *Journal of Experimental Criminology*, 11(2), 263-284.
- Amendola, K. L. i Wixted, J. T. (2015b). No possibility of a Selection Bias but Direct Evidence of a Simultaneous Superiority Effect: A Reply to Wells et al. *Journal of Experimental Criminology*, 11(2), 291-294.
- Beaudry, J., Lindsay, R. i Dupuis, P. (2006). Procedural Recommendations to Increase the Reliability of Eyewitness Identifications. U: Kebbell, M. R. i Davies, G. M. (ur.). *Practical Psychology for Forensic Investigations and Prosecutions* (25-45). Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Bohannon, J. (2014). *How reliable is eyewitness testimony? Scientists weigh in*. Dostupno na: <http://www.sciencemag.org/news/2014/10/how-reliable-eyewitness-testimony-scientists-weigh>, preuzeto 01.06.2016.
- Cardozo, B. N. (2009). *Reevaluating Lineups: Why Witnesses Make Mistakes and How to Reduce the Chance of a Misidentification: An Innocence Project Report*. New York, NY: Innocence Project, Inc.
- Carlson, C. A. (2011). Influence of a Perpetrator's Distinctive Facial Feature on Eyewitness Identification from Simultaneous versus Sequential Lineups. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 7(2), 77-92.
- Carlson, C. A., Gronlund, S. D. i Clark, S. E. (2008). Lineup composition, suspect position,

and the sequential lineup advantage. *Journal of Experimental Psychology Applied*, 14, 118-128.

- Committee on Scientific Approaches to Understanding and Maximizing the Validity and Reliability of Eyewitness Identification in Law Enforcement and the Courts; Committee on Science, Technology, and Law; Policy and Global Affairs; Committee on Law and Justice; Division of Behavioral and Social Sciences and Education; National Research Council (2014). *Identifying the Culprit: Assessing Eyewitness Identification*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Cutler, L. B. i Bull Kovera, M. (2010). *Evaluating Eyewitness Identification*. New York, NY: Oxford University Press, Inc.
- Deljković, I. (2016). *Kriminalistička taktika*. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije.
- Dillon, J. M., Mcallister, H. A. i Vernon, L. L. (2009). The Hybrid Lineup Combining Sequential and Simultaneous Features: A First Test. *Applied Psychology in Criminal Justice*, 5(1), 90-108.
- Dunning, D. i Stern, L. B. (1994). Distinguishing Accurate from Inaccurate Eyewitness Identifications Via Inquiries About Decision Processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 818-835.
- Ebbesen, E. B., i Flowe, H. D. (2002). *Simultaneous v. sequential lineups: What do we really know?* Dostupno na: <https://www2.le.ac.uk/departments/npb/people/hf49/manuscripts/SimSeq%20Submit.pdf>, preuzeto 19.05.2016.
- Finley, J. R., Roediger, H. L., Hughes, A. D., Wahlheim, C. N. i Jacoby, J. L. (2015). Simultaneous Versus Sequential Presentation in Testing Recognition Memory for Faces. *The American Journal of Psychology*, 128(2), 173-195.
- Flowe, H. D. i Ebbesen, E. B. (2007). The effect of lineup member similarity on recognition accuracy in simultaneous and sequential lineups. *Law and Human Behavior*, 31(1), 33-52.
- Flowe, H. i Bessemer, A. (2011) The effects of target discriminability and criterion placement on accuracy rates in sequential and simultaneous target present lineups. *Psychology, Crime & Law*, 17(7), 587-610.
- Gronlund, S. D., Andersen, S. M. i Perry, C. (2013). Identification methods. U: Cutler, B. (ur.). *Reform of eyewitness identification procedures* (150-187). Washington, DC: APA.
- Gronlund, S. D. i Carlson, C. A. (2013). System-based Research on Eyewitness Identification. U: Perfect, T. J. i Lindsay, S. D. (ur.). *The SAGE Handbook of Applied Memory* (595-613). London: SAGE Publications Ltd.
- Gronlund, S. D., Goodsell, C. A. i Andersen, S. M. (2012). Lineup Procedures in Eyewitness Identification. U: Nadel, L. i Sinnott-Armstrong, W. (ur.). *Law and Neuroscience* (59-83). Oxford: Oxford University Press.
- Gronlund, S. D., Mickes, L., Wixted, J. T. i Clark, S. E. (2015). Conducting an Eyewitness Lineup: How the Research Got It Wrong. *Psychology of Learning and Motivation*, 63, 1-43.
- Gronlund, S. D., Wixted, J. T. i Mickes, L. (2014). Evaluating Eyewitness Identification Procedures Using Receiver Operating Characteristic Analysis. *Current Directions in*

Psychological Science, 23(1), 3–10-

- Hess, K. M. i Hess Orthmann, C. (2010). *Criminal Investigation*, 9th Edition. Clifton Park, NY: Delmar.
- Horry, R., Memon, A., Wright, D. B. i Milne, R. (2012). Predictors of Eyewitness Identification Decisions from Video Lineups in England: A Field Study. *Law and Human Behavior*, 36, 257-265.
- Horvath, M. A. H. (2009). Eyewitness Evidence. U: Tong, S., Bryant, R. P. i Horvath, M. A. H. (ur.). *Understanding Criminal Investigation* (93-114). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Howitt, D. (2002). *Forensic and Criminal Psychology*. Essex: Pearson Education Limited.
- Kapardis, A. (2010). *Psychology And Law: A Critical Introduction*, 3rd edition. New York, NY: Cambridge University Press.
- Klobuchar, A., Steblay, N. i Caligiuri, H. L. (2006). Symposium: Reforming eyewitness identification: Convicting the guilty, protecting the innocent: Improving eyewitness's identifications: Hennepin County's blind sequential lineup pilot project. *Cardozo Public Law, Policy & Ethics Journal*, 4, 381–413.
- Krivokapić, V. (2008). *Kriminalistička taktika*. Beograd: Nade design/ Narodno delo.
- Lindsay, R. C. L. i Wells, G. L. (1985). Improving Eyewitness Identifications From Lineups. Simultaneous Versus Sequential Lineup Presentation. *Journal of Applied Psychology*, 70(3), 556-564.
- Lindsay, R. C. L., Lea, J. A., Nosworthy, G. J. i Fulford, J. A. (1991). Biased lineups: Sequential presentation reduces the problem. *Journal of Applied Psychology*, 76(6), 796-802.
- Loftus, E. F. (2013). *How Reliable is Your Memory?* Dostupno na: https://www.ted.com/talks/elizabeth_loftus_the_fiction_of_memory, preuzeto 02.06.2016.
- Malpass, R. S., Tredoux, C. G. i McQuiston-Surrett, D. (2009). Public policy and sequential lineups. *Legal and Criminological Psychology*, 14, 1-12.
- McAllister, H. A., Michel, L. L. M., Tarcza, E. V., Fitzmorris, J. M. i Nguyen, K. H. T. (2008). Presentation procedures in lineups and mug books: A direct comparison. *Applied Cognitive Psychology*, 22(2), 193-206.
- McQuiston-Surrett, D., Malpass, R. i Tredoux, C. G. (2006). Sequential vs. Simultaneous lineups: A Review of Methods, Data, and Theory. *Psychology, Public Policy, and Law*, 12(2), 137-169.
- Mecklenburg, S. H. (2006). *Report to the Legislature of the State of Illinois: The Illinois Pilot Program on Sequential Double-Blind Identification Procedures*. Dostupno na: <http://eyewitness.utep.edu/Documents/IllinoisPilotStudyOnEyewitnessID.pdf>, preuzeto 03.06.2016.
- Meissner, C. A., Tredoux, C. G., Parker, J. F. i MacLin, O. H. (2005). Eyewitness decisions in simultaneous and sequential lineups: A dual-process signal detection theory analysis. *Memory & Cognition*, 33(5), 783-792.
- Memon, A., Vrij, A. i Bull, R. (2003). *Psychology and Law: Truthfulness, Accuracy and Credibility*, second edition. Chichester: Wiley & Sons Ltd.
- Osterburg, J. W. i Ward, R. H. (2014). *Criminal Investigation: A Method for Reconstructing*

the Past, 7th Edition. Waltham: Anderson Publishing.

- Palmiotto, M. J. (2013). *Criminal Investigation*, 4th Edition. Boca Raton, FL: CRC Press.
- Police Executive Research Forum (2013). *A National Survey of Eyewitness Identification Procedures in Law Enforcement Agencies*. Washington, DC: Police Executive Research Forum.
- Pozzulo, J. D., Crescini, C. i Lemieux, J. M. T. (2008). Are accurate witnesses more likely to make absolute judgments? *International Journal of Law and Psychiatry*, 31 (2008), 495–501.
- Simonović, M. (2004). *Kriminalistika*. Kragujevac: Pravni fakultet u Kragujevcu i Institut za pravne i društvene nauke.
- Steblay, N. K. (2007). *Double-Blind Sequential Police Lineup Procedures: Toward an Integrated Laboratory & Field Practice Perspective*, final report. Washington, DC: U. S. Department of Justice.
- Steblay, N. K., Dysart, J. E. i Wells, G. L. (2011). Seventy-Two Tests of the Sequential Lineup Superiority Effect: A Meta-Analysis and Policy Discussion. *Psychology, Public Policy, and Law*, 17(1), 99-139.
- Steblay, N. K., Dysart, J. E., Fulero, S. i Lindsay, R. C. L. (2001). Eyewitness Accuracy Rates in Sequential and Simultaneous Lineup Presentations: A Meta-Analytic Comparison. *Law and Human Behavior*, 25(5), 459-473.
- Swanson, C. R., Chamelin, N. C., Territo, L. i Taylor, R. W. (2012). *Criminal Investigation*, 11th Edition. New York, NY: McGraw-Hill.
- Tredoux, C. G., Meissner, C. A., Malpass, R. S. i Zimmerman, L. A. (2004). Eyewitness Identification. U: Spielberger, C. (ur.). *Encyclopedia of Applied Psychology* (875-887). San Diego, CA: Academic Press.
- U. S. Department of Justice (1999). *Eyewitness Evidence: A Guide for Law Enforcement*. Washington, DC: U. S. Department of Justice – Office of Justice Programs.
- Valentine, T. (2006). Forensic Facial Identification. U: Heaton-Armstrong, Shepherd, E., Gudjonsson, G. i Wolchover, D. (ur.). *Witness Testimony: Psychological, Investigative and Evidential Perspectives* (281-307). New York: Oxford University Press.
- Valentine, T., Darling, S. i Memon, A. (2007). Do strict rules and moving images increase the reliability of sequential identification procedures? *Applied Cognitive Psychology*, 21, 933–949.
- Vodinelić, V. (1996). *Kriminalistika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine, br. 04 0 K 003843 14 Kžk od 17. februara 2015. godine.
- Wells, G. L. (1993). What Do We Know About Eyewitness Identification? *American Psychologist*, 48, 553-571.
- Wells, G. L. i Seelau, E. P. (1995). Eyewitness identification: Psychological research and legal policy on lineups. *Psychology, Public Policy and Law*, 1, 765–791.
- Wells, G. L. i Turtle, J. W. (1987). Eyewitness testimony: Current knowledge and emergent controversies. *Canadian Journal of Behavioral Sciences*, 19, 363-388.

- Wells, G. L., Small, M., Penrod, S. D., Malpass, R. S., Fulero, S. M. i Brimacombe, C. A. E. (1998). Eyewitness identification procedures: Recommendations for lineups and photospreads. *Law and Human Behavior*, 22(6), 603–647
- Wells, G. L., Steblay, N. K. i Dysart, J. E. (2015). Double-Blind Photo Lineups Using Actual Eyewitnesses: An Experimental Test of a Sequential Versus Simultaneous Lineup Procedure. *Law and Human Behavior*, 39(1), 1-14.
- Wells, G.L., Steblay, N. K. i Dysart, J. E. (2011). *A Test of the Simultaneous vs. Sequential Lineup Methods An Initial Report of the AJS National Eyewitness Identification Field Studies*. Des Moines, IA: American Judicature Society.
- Wixted, J. T., Mickes, L., Dunn, J. C., Clark, S. E. & Wells, W. (2016). Estimating the reliability of eyewitness identifications from police lineups. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 113, 304-309.
- Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09, 72/13 (2013).
- Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine*, 10/03, 48/04, 06/05a, 06/05b, 12/07, 14/07, 21/07, 27/14 (2014).
- Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine*, 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 09/09, 12/10, 08/13, 59/14 (2014).
- Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, *Službeni glasnik Republike Srpske*, 50/03, 111/04, 115/04, 29/07, 68/07, 119/08, 55/09, 80/09, 88/09, 92/09, 100/09, 53/12 (2012).

SIMULTANEOUS OR SEQUENTIAL EYEWITNESS LINEUP? IS THERE THE RIGHT ANSWER?

Review paper

Abstract

Reason(s) for writing and research problem(s): The paper was inspired by author's intention to unify the wide range of scientific findings related to title issues, and to present it in the form of theoretical analysis.

Aims of the paper (scientific and/or social): Extensive scientific literature review inclines to the studious consideration of characteristics and peculiarities of simultaneous and sequential eyewitness identification lineups, with the main aim to identify advantages, weaknesses and ambiguities in the context of the criminal investigation theory and practice.

Methodology/Design: Document analysis of the scientific and professional literature related to simultaneous and sequential eyewitness identification lineup issues, has been carried out for the purposes of this paper.

Research/paper limitations: Paper limitations are reflected in the lack of empirical research that would enrich the scope of scientific research related to simultaneous and sequential eyewitness identification lineups.

Results/Findings: The research findings related to simultaneous and sequential eyewitness identification lineup issues, shows that sequential eyewitness identification lineup reduces false identifications. On the other hand, scientific studies have shown that simultaneous eyewitness identification lineup increase the hit rate, if the perpetrator is present in the lineup.

General conclusion: Within the scientific community, there are divided and incompatible attitudes regarding the superiority of simultaneous or sequential eyewitness identification lineup, as well as a number of other issues that need attention in the future.

Research/paper validity: Paper validity lies in the fact that in the regional academic framework there is a lack of scientific papers which on a comprehensive and studious manner discuss simultaneous and sequential eyewitness identification lineup issues.

Keywords: simultaneous lineup, sequential lineup, eyewitness identification performance, eyewitnesses, criminal investigation science

Podaci o autoru

Adnan Fazlić, magistar kriminalistike, uposlen na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu u zvanju asistent pri Katedri za kriminalistiku. Autor nekoliko stručnih i naučnih radova u domaćim i stranim publikacijama. Trenutno student III ciklusa studija Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: afazlic@fkn.unsa.ba.

**“KRIMINAL BIJELOG OVRATNIKA: PERSPEKTIVA
MOGUĆNOSTI”, AUTORI MICHAEL L. BENSON I SALLY S.
SIMPSON**

Prikaz knjige

**“WHITE-COLLAR CRIME: AN OPPORTUNITY PERSPECTIVE”,
BY MICHAEL L. BENSON I SALLY S. SIMPSON**

Book Review

Mirsad HAMIDIĆ

Knjiga je prvi put objavljena 2009 godine od strane Routledge 270 Madison Ave, New York, NY 10016 i Routledge 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN. Elektronsko izdanje knjige opsega 240 strana objavljeno je u Taylor & Francis, e-biblioteka, 2009 godine (ISBN 0-203-88043-9 Master e-book ISBN).

Autori knjige kroz uvodni dio i deset poglavlja ukazuju na raširenost pohlepe i prevara u Americi. Na osnovu provedenog empirijskog istraživanja predlažu kvalitetniju borbu i stavljanje pod kontrolu kriminala bijelog okovratnika, koji je po njihovom mišljenju postao ozbiljna prijetnja pojedincu, vlasti i društvu u cjelini.

U prvom poglavlju autori kroz tekst o *obimu problema* ističu pojavu površnosti istraživanja u smislu da se od strane pojedinih istražitelja ne istražuju fizičke štete, da se za istraživanje kriminala bijelog okovratnika koriste samo baze počinjenih krivičnih djela i da se istraživanja završavaju sa konstatacijom postojanja vrlo malih nedjela običnih ljudi i oduzetim skromnim finansijskim sredstvima. Navode da se moćne korporacije i korporativni rukovodioci uglavnom ne istražuju i da u rijetkim istragama koriste svoj visok društveni položaj i izbjegavaju sankcionisanje za počinjeno djelo kriminala bijelog okovratnika.

Tekst drugog poglavlja odnosi se na *analizu demografskih, socijalnih i psihičkih karakteristika počinioaca zločina bijelog okovratnika*. Istraživači su se kroz dvije velike empirijske studije složili u stavovima da su osuđenici za kriminal bijelog okovratnika starije osobe, češće muškarci, češće bijeli, češće u braku, finansijski situirani, da potiču iz različitih društvenih i demografskih pozadina, da su zaposleni, da imaju vlastite domove u momentu izvršenja djela i da čine kriminalna djela u zajedničkim mrežnim grupama. Ukazali su i na bitne propuste u istraživanju kriminala bijelog okovratnika u Americi u XX stoljeću u smislu propuštenih mogućnosti identifikacije svih onih koji nisu procesuirani i svih onih koji su oslobođeni.

U trećem poglavlju sa tekstom o *tradicionalnim teorijama i objašnjenjima izvršenja kriminala bijelog okovratnika*, autori ukazuju na činjenice da su kriminolozi kroz istraživačke procese

integrisanjem standardnih kriminoloških teorija uveli integrirane teorije „slučajnost odgovarajućih motivacija i mogućnosti“ i „diferencijalna sramota“, po osnovu kojih su istraživali prilike, opravdavanje ilegalnog ponašanja, težnju za bogatstvom i motive odvratanja od kriminala bijelog okovratnika. Konstatuju, da integrirane teorije pored razlika imaju zajednički element, a to je fokusiranje na motivaciju počinioca zločina i neke aspekte ličnih i psiholoških karakteristika.

Tekst četvrtog poglavlja odnosi se na *razumijevanje kriminalnih mogućnosti i tehnika izvršenja kriminala bijelog okovratnika*. Autori navode da su kriminolozi potrošili ogromnu količinu vremena i energije u istraživanjima kriminalaca postavljajući pitanja: Ko je kriminalac? Zašto to radi? Kada počnu? Kada su se zaustavili? Koliko zločina su počinili? Kakav zločin oni počinje? Ko su njihove obitelji? Gdje oni žive? Ko su im prijatelji? Ističu da su krivične mogućnosti za kriminal bijelog okovratnika u smislu prilika obimne i raznolike i da je motiv za realizaciju istih u osnovi sticanje profita. Tehnike za kriminal bijelog okovratnika su specifične tehnike: obmane, zloupotrebe povjerenja, prikrivanja i zavjere. Važne karakteristike kriminala bijelog okovratnika su: specijalizirani pristup, legitimitet i prostorna odvojenost od žrtve. Iskrivljivanjem stvarnosti sa prevarom, uz korištenje trika, sa kojim se sakriva zločin, nelegitimno postaje legitimno.

Autori u petom poglavlju navode rezultate *istraživanja o zločinu koji nameće finansijsku ili materijalnu štetu na žrtvu* i ističu da postoji mnogo različitih oblika kriminala bijelog okovratnika i pogleda na tu specifičnu vrstu zločina, koji je ciljno usmjeren na: finansijsku moć, održavanje finansijske moći ili konkurentne pozicije kompanije ili poslodavca, opstanak na poslu i strah od gubitka postojeće imovine. Istraživali su način počinjenja zločina bijelog okovratnika kroz reprezentativni uzorak prevara u: zdravstvenoj zaštiti, bankarstvu i korporacijama. Misle da je jedna od glavnih strategija za suzbijanje različitih vrsta i oblika zločina „blokada“ počiniteljevog pristupa do cilja, koja najčešće nije izvodljiva u odnosu na kriminal bijelog okovratnika, zbog njegovih specifičnosti. Autori ističu da je lepeza žrtvi kriminala bijelog okovratnika veoma široka i da obuhvata pojedince, privatne organizacije, vladine organizacije, nevladine organizacije, udruženja i druge asocijacije. Kontrola kriminala bijelog okovratnika je izuzetno komplikovana. Uspješnija borba protiv kriminala bijelog okovratnika moguća je uz primjenu praktičnih naučnih tehnika prepoznavanja obrazaca aktivnosti kriminalaca, koji su usmjereni na skrivanje i zaštitu informacija o počinjenom zločinu.

U šestom poglavlju sa tekstom o *zločinu u životnoj sredini i na radnom mjestu*, autori ističu da motivacija za djela bijelog okovratnika u životnoj sredini i na radnom mjestu predstavlja mogućnost za sticanje lične finansijske prednosti u odnosu na druge kroz realizaciju tehnološkog razvoja i uštede na troškovima. Poput imovinskih zločina ekološki zločin i zločin sigurnosti na radnom mjestu imaju svoje strukturalne prilike koje se zasnivaju na karakteristikama koje su identifikovane kao važne za kriminal bijelog okovratnika. Karakteristike uključuju specijalizirani pristup prostornog odvajanja i pojave legitimiteta. Pri realizaciji zločina u životnoj sredini i na radnom mjestu koristi se obmana, prikrivanje, zloupotreba povjerenja, kontrola prostora, strukturalne prilike i izbjegavanje sudskog procesa u cilju sticanja profita po osnovu smanjenja troškova proizvodnje ili usluga.

Autori kroz tekst *subjektivne i simboličke dimenzije i vještine izvršenja* u sedmom poglavlju navode da kriminal bijelog okovratnika proizilazi iz poslovnih aktivnosti. Ističu bitnu činjenicu da postoje razlike između ignoriranja i neutraliziranja rizika, kao i razlike između zajedničkog neznanja i strukture tajnosti. Usklađena neznanja nastaju u situacijama kada organizacijske vođe namjerno pokušavaju izbjeći učenje o određenim vrstama informacija u nadi da će na taj

način postići smanjenje ili eliminaciju pravne odgovornosti. Strukturne tajnosti karakteristične su za slučajeve u kojima određene vrste informacija ne cirkuliraju kroz organizaciju. Uglavnom korporativni rukovodioci u optužbama za nezakonitost brane se izjavama da je sve to samo velika greška ili da se radi o jednom velikom nesporazumu. Neutralizacije o poricanju počinjenja zločina bijelog okovratnika, koje se najčešće koriste su: poricanje odgovornosti, negiranje žrtve, negiranje kazne i pozivanje na veću lojalnost. Zbog složene prirode velikih korporacija, kako oni na vrhu i oni na dnu mogu poreći individualnu odgovornost za nedostojno ponašanje uz opravdanje da je bitno da u tom ponašanju nema namjere za počinjenje štete drugom i da su radnje preduzete u interesu zaposlenih i klijenata, kao i za ostvarivanje profita. Najčešće korišteni faktori za normalizaciju devijantnosti su: nejasna ili dvosmislena informacija, strukturne tajnosti, politički i drugi pritisci. Analiza nekih od slučajeva pokazuje da ponekad nije jasno, da li organizacijske vođe imaju adekvatan nivo svijesti?

Tekst osmog poglavlja odnosi se na *analizu podataka o izvršenju kriminala bijelog okovratnika po spolu, rasi i društvenoj klasi*. Autori konstatuju da mogućnosti za kriminal bijelog okovratnika nisu ravnomjerno raspoređene po industrijama i osobama. Neke od osoba imaju bolji pristup i mogućnosti za počinjenje kriminala bijelog okovratnika od drugih. Pristup i mogućnosti za počinjenje kriminala bijelog okovratnika su ovisni od: radnog mjesta, socijalnih klasa, roda, i rase. Rasa, klase i radno mjesto su usko povezane društvene karakteristike. Većina kriminalnih djela bijelog okovratnika počinjena je u okviru zanimanja po osnovu pogodnosti na radnom mjestu uključujući i profesionalne pozicije unutar podzemlja. Pojedinci, ovisno o njihovom spolu, klasi i rasi, mogu imati više ili manje mogućnosti za počinjenje kriminala bijelog okovratnika. Analiziran je primjer prepreka sa kojima se suočavaju žene na upravljačkim pozicijama i biznisu i konstatovano da su na tim pozicijama žene zastupljene do 5% do 1995. godine, a do 8% do 2005. godine, odnosno muškarci sa 95% i 92%. Do 1995. godine: Afroamerikanci, Latinosi, i Azijati, bili su rijetke osobe koje su obavljale poslove viših menadžera. Na tim pozicijama bili su bijelci sa 97%. Većina primjera i studija slučaja ukazuje na činjenice da su uglavnom bijelci počinioci kriminala bijelog okovratnika. Podaci iz presuda Saveznog suda iz sredine 1970-ih godina, po mišljenju autora, ukazuju na vjerovatnoću da većina Amerikanaca osuđenih za kriminal bijelog okovratnika pripada srednjoj klasi američkog društva. Ističu da su najsloženije zločine bijelog okovratnika počinili: vlasnici, finansijski direktori, menadžeri i supervizori. Prema podacima iz „Studije Yale“, u 1970 godini žene su manje od 1% kršile zakone u korporacijama. Podaci prikupljeni od strane Kathleen Brickey su slični sa malim postotkom ženskih osoba optuženih u masi računovodstvenih prevara koje su se pojavile od 2000. godine. Istraživanjem je utvrđeno kada muškarci i žene počine istu vrstu „zločina“ bijelog okovratnika da to rade iz različitih razloga (Daly, 1989; Zietz, 1981). Ostalo je otvoreno pitanje da li su Afroamerikanci na visokim vodećim pozicijama u velikim organizacijama uključeni u „zločin“ bijelog okovratnika po istoj stopi kao bijeli ili po stopi koja je niža.

Autori u devetom poglavlju kroz analitički pristup sa percepcijom *iznalaženja najboljih pravnih tehnika za kontrolu*, navode da su mogućnosti za zločin bijelog okovratnika objektivno i subjektivno ovisne od načina oblikovanja pravnog sistema. Po njihovom stavu, općenito govoreći postoje dvije vrste kontrole koje se mogu koristiti za spriječavanje zločina bijelog okovratnika, a to su: pravni i vanpravni oblici. Pravni lijekovi za kontrolu uličnog kriminala su gotovo isključivo krivični zakoni, a za kontrolu kriminala bijelog okovratnika pored navedenog mogu biti i regulatorni sistem i civilni sistem. Obradili su sva tri pravna lijeka kroz sistem rada u različitim

načinima sa različitim filozofskim pristupima analizirajući pravne standarde, rad policije i metode kažnjavanja. Fokus je dat na analizu različitih pravnih sistema i načina na koji se kontrolišu i sankcionišu potencijalni počinioci (pojedinci u odnosu na organizacije). Obrađeni su i neki neuspjesi i pravna ograničenja, a posebno opasnosti od prevelike kriminalizacije (nepotrebno širenje opsega krivičnog zakona), što neki zovu kreativna usklađenost (McBarnet, 2005) ili kultura otpora (Bardach i Kagan, 1982). Sistem krivičnog pravosuđa posmatraju kroz prevenciju i kontrolu kriminala, kao dva od primarnih ciljeva i funkcija krivičnog pravosuđa. Ističu i značaj efikasnog rada po obrazloženom sistemu pravde, koji je fer i ne podliježe zlostavljanju (Bentham, 1948). Navode se i neki od praktičnih problema kroz teoriju i praksu uključujući i pokušaje izbjegavanja sankcija posebno od strane velikih korporacija. Sistem regulatorne pravde razvijen je u SAD za praćenje i kontrolu ponašanja ekonomskih institucija. U regulatornom sistemu, kontrola ima tendenciju da bude blaža u kažnjavanju naprimjer: novčane kazne, upozorenja i sl. (Clinard i Yeager, 2006: XIII). "Studije u okviru modela pravde opisuju procese istrage, presuda i kazni, fokusirajući se na pitanja procesa, diskrecije i efikasnosti" (Frank i Lombness, 1988, s. 5) i ukazuju na razlike između krivičnog pravosuđa i regulatornog pravosuđa (inspektora u odnosu na policiju, upravnih sudova u odnosu na krivične sudove sa naglaskom na neusklađenosti u odnosu na kazne (Garner, 2007; Scott, 1989). Autori napominju, da snažne korporacije koriste političke pristalice, da nameću svoje zakonodavne programe, posebno u situacijama kada postoji nedostatak sporazuma između biznisa, regulatornih agencija, korporacija i opće javnosti o normativnim standardima i moralnim ponašanjima. Ovakav stav obrazlažu sa više praktičnih primjera i kritičkim osvrtom na zakone i propise, koji ne mogu na adekvatan način kontrolisati pojedine oblike kriminala bijelog okovratnika, kao što su naprimjer internet prevare. Alternativna pravna sredstva za kontrolu kriminala bijelog okovratnika su vanpravne strategije, koje se fokusiraju na smanjenje krivičnih prilika. Postoje mnoge kreativne strategije za sprečavanje kriminala bijelog okovratnika u rasponu od jednostavnih (lozinke na računalu) do sofisticiranih (praćenje ekonomskih podataka, prikupljanje neobičnih aktivnosti). Autori ukazuju na značaj uticaja vanpravne društvene kontrole, koja se može ispoljavati na više različitih oblika, od kojih je osnovni oblik socijalizacija od strane roditelja, vršnjaka, škole, crkve i biznisa, na način da im se ukazuje na pogrešne norme i vrijednosti. Ističu značaj uticaja društvene kontrole unutar organizacija. Navode, da se većina zločina bijelog okovratnika javlja u organizacijama. Mišljenja su, da vanpravni faktori posebno u kombinaciji sa procesima pravde mogu smanjiti rizik pojave kriminala bijelog okovratnika kroz njihov utjecaj na mogućnosti.

U desetom poglavlju autori kroz sintetički pristup *sumiranja argumenata, posebnih karakteristika i tehnika o izvršenju i kontroli* umjesto debatnog, odlučili su se za inkluzivni pristup, koji priznaje prestupnika na svim nivoima klasne strukture i djela različitih nivoa nezakonitosti, zbog vrlo širokog spektra mogućnosti da se uključe u istraživanje nezakonitosti u procedurama i postupku počinjenja kriminala bijelog okovratnika u odnosu na zanimanja, organizacije i klasne strukture američkog društva. Kao glavni razlog za ovaj pristup navode mogućnosti fokusiranja na ona pitanja koja su po njima najvažnija a to su: mogućnosti da se koriste obmane, zloupotrebe povjerenja, skrivanja i zavjere kao tehnike. Po njihovom mišljenju, kriminal bijelog okovratnika (skrivena prirode i složenosti), na neki način je obmana od strane počinitelja, koja varira u smislu od dugotrajne, potencijalne, mete, i oblika. Ukazuju na dugi istorijski pedigre kriminala bijelog okovratnika i na pojavu izgleda da je on manje važan, manje opasan od tradicionalnih oblika kriminala. Navode da su prijetnje od kriminala bijelog okovratnika veliki problem za budućnost. Prvo, zbog promjena u prirodi posla, drugo, zbog ogromnog rasta državnih darežljivo-

sti, kao da je stanje blagostanja, što je jedan od uvjeta koji njeguje kriminal bijelog okovratnika i treće, zbog globalizacije. Benson i Madensen, koristeći osnovne principe teorije situacijske prevencije kriminala (Clarke, 1983), predlažu modificiranu šemu principa (ostvarenje jednog ili više principa gdje je to moguće) od sljedećih: (1) povećanje napora potrebnih da se počini djelo, (2) povećanje rizika od detekcije, (3) smanjenje nagrade povezane s djelom, (4) smanjenje provokacije za djelo i (5) uklanjanje opravdanja za djelo (Benson i Madensen, 2007). Navodi se i stav da američko društvo pati od konflikta standarda u odnosu na kontrolu poslovanja (Sutherland, 1983). Ističu da je težnja za bogatstvom i individualnim uspjehom rezultat kulture u američkom društvu, što je stalni izvor motivacija za kriminal bijelog okovratnika (Messner i Rosenfeld, 1997; Weisburd et al, 1991.; Wheeler, 1992). Izvlače neka od svojih zapažanja u odnosu na budućnost kriminala bijelog okovratnika i njegove kontrole ukazujući na činjenice da se zasniva na obmani, posebnim karakteristikama za obmanu, specijaliziranom pristupu žrtvi ili meti zločina, specijalnom pristupnom legitimitetu i prostornom odvajanju od žrtve ili mete. Ove karakteristike čine kontrolu kriminala bijelog okovratnika različitom u nekoliko načina od kontrole „uličnog kriminala“. Glavna razlika između ove dvije vrste kriminala je u činjenici da se kod kriminala bijelog okovratnika ne vidi djelo. Tehnološka i ekonomske promjene uvijek stvaraju nove mogućnosti za kriminal bijelog okovratnika iz čega proizilazi potreba da se strategije i mehanizmi kontrole moraju mijenjati kako bi se održala „tekuća trka“ u „borbi“ protiv kriminala bijelog okovratnika.

Kritički osvrt

Posmatrano sa stanovišta kriminologije, kriminalistike, krivičnog prava, ekonomije i sigurnosti, knjiga: „White – Collar Crime An Opportunity perspective“, je izvanredan skup podataka, činjenica, informacija i drugih saznanja, u kojoj autori na izrazito stručan način obrađuju kriminal bijelog okovratnika po širini i dubini u američkom društvu, ukazujući na složenost problema u svjetskim razmjerama. Pri pisanju knjige koriste tim stručnih saradnika, masu teorijsko empirijskih naučnih saznanja, podataka i informacija, koje timski analiziraju i teorijsko empirijski povezano prezentiraju, kroz svih deset poglavlja, ukazujući na trenutne i buduće probleme u svjetskim razmjerama, koje stavljaju u vezu sa tehnološkim razvojem, globalizacijom i drugim faktorima, koji povećavaju postojeće i stvaraju nove prilike i mogućnosti realizacije kriminala bijelog okovratnika i zahtijevaju iznalaženje adekvatnih strategija i mehanizama društvene kontrole u budućnosti za uspješnu borbu protiv kriminala bijelog okovratnika.

Zaključak

Kriminal bijelog okovratnika, složene prirode sa masom svojih pojava oblika u svim sferama svakog društva kulminirao je u svjetskim razmjerama i postao vodeća prijetnja svjetske ekonomije i sigurnosti. Tehnološki razvoj, globalizacija i drugi faktori su perspektiva za bujanje kriminala bijelog okovratnika. Knjiga: „White – Collar Crime An Opportunity perspective“ autora: Michael L. Benson, Sally S. Simpson je izvanredna polazna osnova, za sve one, koji u svojim državama žele da doprinesu uspostavljanju adekvatne društvene kontrole, da se na svom radnom mjestu i okruženju uključe i daju svoj doprinos za stavljanje pod kontrolu kriminala bijelog okovratnika. Koliko će biti svjetske i nacionalne volje i ko će htjeti i uspjeti strategije i mehanizme društvene kontrole mijenjati i prilagođavati na adekvatna sredstva zaštite radi adekvatnog suprostavljanja kriminalu bijelog okovratnika u budućnosti pokazat će vrijeme?

Podaci o autoru

Mirsad Hamidić, magistar je kriminalističkih nauka. Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Magistrirao je na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Trenutno je redovan studen doktorskog studija na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: mhamidic-ds@fkn.unsa.ba

“UNAPRIJEĐENO KRIMINALISTIČKO ISTRAŽIVANJE I OBAVJEŠTAJNE OPERACIJE”, AUTOR ROBERT GIROD

Prikaz knjige

“ADVANCED CRIMINAL INVESTIGATIONS AND INTELLIGENCE OPERATIONS”, BY ROBERT GIROD

Book Review

Ivan DŽEPINA

U izdanju *CRC Press Taylor & Francis Group* iz *New York* objavljena je knjiga pod nazivom „**Advanced Criminal Investigations and Intelligence Operations**“ (ISBN: 978-1-4822-3074-1) autora dr. Roberta Giroda. Robert Girod je između ostaloga nositelj titule doktora nauka iz kriminologije i javne administracije sa *Union Instituta* i *Univerziteta*, kao i nositelj doktorata iz pravnih nauka sa *Thomas M. Cooley Law School*. Dr. Robert Girod je predsjednik i glavni izvršni direktor *Robert J. Girod Consulting, LLC* firme koja se bavi istražnim uslugama, pravnom i parničnom potporom, i konsultacijskim menadžmentom. Većina njegovih konsultantskih detektiva/istražitelja su aktivni ili umirovljeni policijski službenici i pripadnici obavještajne zajednice *Sjedinjenih Američkih Država (SAD)*, univerzitetski profesori, profesionalci sa iskustvom.

Knjiga ima 527 stranica i obuhvata 15 poglavlja i 5 dodataka/appendiksa kroz koja su predstavljene gotovo sve obavještajne discipline i način njihovog funkcioniranja. Poglavlje broj 1 *Black bag* operativno planiranje (1–15) podrazumijeva i obrađuje prikrivene i tajne „upade“ u svrhu obavještajnog prikupljanja informacija, koje se provode van ili unutar *SAD-a*. Nadalje, poglavlja broj 2 i 3 (17–62) razmatraju najstariju obavještajnu disciplinu *HUMINT*. Poglavlje broj 4, 5, i 6, (63–110) opisuje procedure i metode „upada“ u objekte kao i obranu od „upada“ u iste. Također, u poglavlju broj 7 obrađena je tematika psiholoških operacija (*PSYOPS*) (111–125) i njihova upotreba u potpori vojnim i diplomatskim operacijama, te upotreba društvenih mreža u *PSYOPS* operacijama. Poglavlje broj 8 obrađuje *ELINT* i *SIGINT* obavještajne discipline (127–150). U poglavlju broj 9 obrađena je obavještajna disciplina *EMINT* (153–171). Naredno poglavlje je posvećeno elaboriranju *IMINT* obavještajne discipline (173–184) tj. informacije prikupljene korištenjem slika dobivenih raznim prikupljačkim alatima. Kroz poglavlje br. 11. (185–198) autor opisuje način prikupljanja informacija iz otvorenih izvora (*OSINT*). Kao logičan nastavak slijedi poglavlje broj 12 koje govori o obavještajnim analitičkim metodama (procesiranje, analiza, i diseminacija) obavještajnog produkta (199–214). U poglavlju broj 13 autor daje pregled internacionalnog vojnog prava kao i prikaz nadzora putem prisluškivanja, te civilnih prava i sloboda (215–234). Isto tako, u poglavljima 13, 14 i 15 (235–259) raspravlja se

o legalnim aspektima o kojima moraju voditi računa kako policijski službenici tako i pripadnici obavještajnih službi. Finalno, kroz apendixe A,B,C,D, i E (263–526) autor ukazuje na konstantne promjene u zakonskim regulativama, te donosi pregled promjena zakonskih regulativa kroz određene oblasti obavještajnog rada koje se odnose na Sjedinjene Američke Države.

Ova knjiga potencira značaj obavještajnog rada kroz povijest pa sve do danas kada je terorizam svjetski sigurnosni problem broj jedan. Dakle, knjiga preventivno ima obavještajni ali i istražni karakter, pri čemu su u okviru iste predstavljene najznačajnije obavještajne discipline, te način njihovog planiranja i metode izvođenja.

Kroz prvo poglavlje akcent je stavljen na važnost operativnog planiranja ciljne zone *black bag* operacija. *Black bag* operacije autor definira kao prikrivene ili tajne „upade“ u obavještajno interesantne objekte s ciljem prikupljanja obavještajnih podataka. Kada su u pitanju „upadi“ u objekte radi postavljanja prislušnih uređaja neophodno je utvrđivanje načina ulaska i izlaska iz istih, jasan sistem zapovijedanja, komunikacija i kontrole komunikacija, gdje autor između ostalog predstavlja i nekonvencionalne metode komunikacije koje je razvila vojska, te načine i mogućnosti izbjegavanja presijecanja komunikacija na terenu prilikom izvođenja operacija. Kako se navodi, prilikom izvođenju tajnih operacija esencijalna je dobra legenda (e. *cover story*), te se u knjizi navodi niz scenarija na temelju kojih legenda može biti izgrađena, odnosno, niz različitih uloga koje prikriiveni agenti mogu koristiti kao legendu u izvođenju tajnih operacija.

Kroz poglavlje dva i tri autor obrađuje *Human Intelligence* - *HUMINT* obavještajnu disciplinu gdje ju definira kao prikupljanje informacija kroz interpersonalni kontakt, te *HUMINT* nadziranje i tajne operacije. U knjizi je data i *North Atlantic Treaty Organisation (NATO)* definicija *HUMINT*-a „kategorija obavještajnog rada izvedena iz informacija prikupljenih i obezbjeđenih od ljudskih izvora“. Kako autor navodi *HUMINT* podrazumijeva široku paletu operacija špijunaže, uključujući upotrebu profesionalnih špijuna ili agenata koji prikupljaju informacije, kurire koji održavaju sigurnu komunikaciju, agenti koji imaju pristup i koji organiziraju kontakte između potencijalnih špijuna, i službenike koji rade na regrutaciji tajnih agenata. U smislu komparacije i razlikovanja *HUMINT* i kontraobavještajnog rada - *CI* (e. *Counter Intelligence*), autor navodi da se isti susreću u trenutku kada jedna strana pokušava da regrutuje agenta druge strane, dok se druga strana nalazi u potrazi za detekcijom pokušaja takve regrutacije. U središtu *HUMINT* obavještajne discipline nalazi se čovjek kao nositelj informacije, stoga cilj *HUMINT* operacija i aktivnosti uključuje i selektiranje ljudi koji mogu postati izvori od značaja za *HUMINT*. Stoga, autor na sveobuhvatan i sistematiziran način elaborira postupak dolaženja do informacija od obavještajnog značaja, prvenstveno putem primjene metode ispitivanja i intervjuiranja osoba koje imaju pristup informacijama, uključujući i predstavljanje niza predradnji koje dovode do selekcije osoba kao i potencijalnih izvora. Kako bi se kroz ljudski izvor došlo do informacije od obavještajnog značaja primjenjuju se prije svega metode ispitivanja i intervjuiranja osoba koje imaju pristup informacijama ali i niz predradnji koje dovode do same selekcije osoba kao potencijalnih izvora. U tom smislu, autor pojašnjava da se ispitivanje razlikuje od intervjuiranja po tome što ispitivanje obično uključuje subjekta koji nije voljan dati informaciju, može biti i neprijateljski nastrojen, ili može biti zatvorenik. Kada je u pitanju *HUMINT* obavještajna disciplina autor s pravom potencira i inzistira na važnosti jezičke sposobnosti *HUMINT* operativaca kao jednu od najvažnijih vještina koje jedan *HUMINT* operativac može posjedovati u zemlji izvođenja operacija. Kako bi ukazao na važnost poznavanja stranih jezika autor u knjizi donosi cijelo podpoglavlje pod nazivom *Jezičke sposobnosti*. Isto tako, kroz *APPENDIX E* predstavljena je lista

oficijelnih jezika po državama i regijama u kojima se isti govore. Kada su u pitanju HUMINT nadgledanje i tajne operacije Girod naglašava da one pretpostavljaju umjetnost prerušavanja koja u svojoj psihologiji podrazumijeva činjenje nekoga nevidljivim u određenom okruženju ili situaciji. Isto tako, autor opisuje način zaštite i eksploatacije prilikom krađe identiteta koja, kako navodi, započinje sa krađom rodnog lista kao svojom prvom fazom. U cilju spoznaje načina na koji prevenirati, detektirati i istražiti provale neophodno je spoznati način na koji špijuni, provalnici, lopovi itd., neovlašteno i tajno ulaze u objekte, otvaraju kase/sefove. U knjizi je predstavljen teorijsko-shematski opis mehanizama funkcioniranja različitih katanaca, brava, kao i osnovne opreme za njihovu eksploataciju, te sistemi zaključavanja na automobilima. Pored načina na koje je moguće otvoriti klasične katance i brave u knjizi su također navedene dvije uobičajene metode za otvaranje sefova a to su upotreba sile i manipulacija. Prilikom manipulativnog otključavanja sefa, za razliku od upotrebe sile, radi se o tajnom otključavanju sefa prilikom kojom se ostavlja malo ili gotovo nimalo tragova, te zahtijeva vještinu i poznavanje načina na koji sef brava funkcionira.

U okviru sedmog poglavlja obrađena je tematika psiholoških operacija (PSYOPS) koje su, kako autor konstatira, karakteristične za vojne operacije čiji je cilj da se navede ili osnaži ponašanje koje odgovara vojnim ciljevima. Dr. Girod također ističe da su psihološke operacije ključan dio diplomatskih, informacijskih i ekonomskih aktivnosti dostupnih vladinim, određenim vojnim, obavještajnim i diplomatskim agencijama. One se izvode kako za vrijeme mirnodopskih, tako i u vrijeme konfliktnih situacija. Autor naglašava da psihološke operacije mogu imati strateški, operativni, i taktički značaj. Strateške psihološke operacije podrazumijevaju informativne aktivnosti provedene od strane vladinih agencija van vojnog djelovanja. Operativne psihološke operacije se provode u službi potpore vojnim operacijama, dok se taktičke provode u potpori taktičke misije protiv suprotne strane. Kako bi psihološke operacije uspjele, one moraju biti bazirane ne realnosti i sve poruke moraju biti sadržajne i ne kontradiktorne. U sklopu poglavlja o PSYOPS operacijama autor opisuje i tzv. prljave trikove čiji cilj treba biti kreiranje i prouzrokovanje što je moguće više ometanja i nemira usmjerenog prema meti takvih trikova bez mogućnosti da bude otkriven kao izvor. U smislu prljavih trikova spominju se neukusne šale, komunalne usluge i male životne neugodnosti, upotreba tiskovina i telefona, trikovi sa automobilom, itd., s ciljem da se targetirana osoba uznemiri, omalovaži, posrami, te da joj se naruši svakodnevni mir kako na poslu tako i unutar obitelji. U razmatranju ovog poglavlja autor navodi da ono što je PSYOPS za jedne za druge je kriminalno uznemiravanje. Psihološki aspekti ovih trikova mogu biti razarajući osobito ako se u njezinu provedbu uključe socijalni mediji i društvene mreže.

Kada je u pitanju elektronski (ELINT) i signalni (SIGINT) obavještajni rad, autor u okviru nekoliko podpoglavlja unutar osmog poglavlja opisuje uređaje i dekodere koji se upotrebljavaju za elektronsko presijecanje obavještajno interesantnih podataka. U ovom poglavlju, autor se osvrće na tzv. bubice, prislušne uređaje i uređaje za praćenje internet i telefonske komunikacije koje u elektronskom nadgledanju podrazumijevaju dvije slične, ali ne i istovjetne tehnike. Nadalje, Girod navodi da upotreba bubica (e. *Bugging*) uključuje skrivene mikrofone za hvatanje zvuka, dok prislušivanje (e. *Wiretapping*) pretstavlja presijecanje telefonske komunikacije, ali također može uključivati prislušivanje ostale žičane komunikacije, uključujući kablovski Internet i televiziju, kao i ostale žičane podatke i linije komunikacije. Kroz ovo poglavlje autor, između ostalog, pojašnjava korake, metode i softvere za tzv. njuškavanje (e. *Sniffing*) kao proces hvatanja svih podataka upućenih preko lokalne mreže i traganje za informacijama koje mogu biti od koristi.

Robert Girod u okviru poglavlja pod nazivom *Emanations Intelligence* (EMINT) razmatra istragu i studiju o kompromitirajućim emisijama, također poznatu i kao TEMPEST (e. *Transient Electromagnetic Pulse Emanations*). Kako autor zapaža, kompromitirajuće emisije predstavljaju nenajerne signale koji su vezani za ili sadrže obavještajnu informaciju, koji kada se presretnu i analiziraju, mogu razotkriti informaciju upućenu, primljenu, ili procesuiranu bilo kojom opremom za obradu podataka. Kako autor navodi neke od stvari/uređaja koji mogu biti ranjive na hakiranje su vozila tj. njihov sistem zaključavanja, dječiji monitori, otvarači garažnih vrata, medicinski implantati, pa i ljudski mozak kojeg, zbog neizmjerne količine podataka koju može zadržati, znanstvenici pokušavaju da „dešifriraju“ već duži vremenski period.

U poglavlju broj 10, autor obrađuje Fotografski obavještajni rad (IMINT), odnosno, prikupljanje obavještajnih podataka proizašlih iz eksploatacije fotografskih podataka dobivenih upotrebom jednostavnih film kamera kao i digitalnih kamera, IR (e. *night vision*) i termalne slike, satelitske slike i karte, itd. Fotografsko snimanje ili gledanje kroz ključaonicu (e. *keyhole*), kako se često naziva, doživjelo je ogroman napredak u tehnološkom smislu od perioda kubanske raketne krize kada su prilikom snimanja korišteni tzv. filmski kanisteri koji su morali biti pažljivo razvijani, analizirani, interpretirani i distribuirani. Autor u ovom dijelu knjige daje kratki osvrt na povijest IMINT-a, te opisuje sadržaj i načine fotografskog obavještajnog rada, odnosno, sredstva na temelju kojih se mogu prikupljati fotografski podaci kao što su uređaji za noćno osmatranje, satelitsko snimanje, senzori pokreta, itd., te detaljan opis načina njihovog funkcioniranja prilikom prikupljanja podataka. Shodno tome, Girod konstatira da se značaj fotografskog obavještajnog rada ogleda i u stvarnom vremenu primjene koja omogućava pravovremene taktičke obavještajne podatke vojnim postrojbama, nadzor značajnih političkih događaja, praćenje kretanja terorista, kao i ekonomski obavještajni rad. Isto tako, autor ističe da se značaj IMINT-a ogleda u tome što može podržati provedbu zakona i operacije nadziranja, kao i različite civilne funkcije koje se ne odnose na sigurnost.

Robert Girod u okviru jedanaestog poglavlja pravi osvrt na internet baze podataka, te govori o prikupljanju podataka putem otvorenih izvora (OSINT) gdje uz definiciju ističe i glavnu slabost ove obavještajne discipline, a to je vjerodostojnost izvora. U ovom poglavlju autor navodi niz internet stranica/sajtova i baza podataka koje mogu poslužiti u svrhu prikupljanja informacija iz otvorenih izvora, ali koje se uglavnom odnose i vezane su za Sjedinjene Američke Države i američku populaciju, osobito kada je riječ o počiniteljima krivičnih djela. Između ostalog, autor navodi veliki broj *web* stranica za provjeru intelektualnog vlasništva i plagijarizma, *web* stranica za uvid u broj socijalnog osiguranja (e. *Social Security Number*) koji predstavlja najuobičajeniji identifikator koji se također koristi kao serijski broj u vojsci, te *web* stranice za provjeru vozačkih dozvola i broja registracijske oznake na vozilu, provjeru kriminalne povijesti i sudskih evidencija, kreditne evidencije, provjera društvenih mreža, informacije o internet adresama, itd. Pored prethodno navedenog, Girod također daje osvrt na način zaštite od *spyware* softvera koji, ako su instalirani na računar, omogućavaju slanje informacije drugoj osobi bez znanja ili odobrenja vlasnika računara na koji je takav softver instaliran.

Poglavlje broj dvanaest odnosi se prije svega na obavještajni ciklus koji koriste kako obavještajne, vojnoobavještajne, ali i ostale agencije za provedbu zakona da opišu cilj obavještajnih aktivnosti, gdje se naznačava da je svaki od pet koraka obavještajnog ciklusa kontinuiran i neprekidan proces. Girod unutar ovog poglavlja navodi i formate obavještajnih situacijskih operativnih izvješća, obavještajnih sažetaka, kao i shematske primjere nekih od analitičkih

alata kao što su dijagram veze i matrica vremenske povezanosti. Kod distribucije obavještajnih produkata autor naglašava važnost restrikcije pristupa obavještajnim produktima na princip „need to know/potrebno je znati“. Kada je u pitanju analiza bez koje nema obavještajnog produkta, autor u knjizi predstavlja dvije vrste analitičkih metoda koje su najkorištenije unutar obavještajne zajednice, a to su analitičke istražne metode (AIM) i vizualne istražne analize (VIA). Obje ove vrste metoda proizašle su iz upotrebe sredstava i tehnika posuđenih iz nauke i upravljanja inženjerskim projektima.

U okviru trinaestog poglavlja, autor daje pregled internacionalnog vojnog prava kao i prikaz nadzora putem prisluškivanja, te razmatra problematiku poštivanja ljudskih prava i sloboda. U pogledu reguliranja legalnosti statusa oružanih snaga u zemlji izvođenja vojnih operacija, autor naglašava da je legalni status oružanih snaga određen kroz tzv. SOFA dogovor (e. *Status of Forces Agreement*) koji predstavlja dogovor između zemlje domaćina i internacionalnih oružanih snaga u datoj državi. SOFA, zajedno sa drugim vojnim dogovorima, sastavni je dio ukupnih sigurnosnih sporazuma. U ovom poglavlju autor je isključivo fokusiran na sporazume koje potpisuju oružane snage SAD-a sa zemljom domaćinom, izlaže moderni zakon o ratovanju koji predstavlja deklaraciju o ratu, prihvatanje predaje, te tretman i postupanje sa ratnim vojnim zarobljenicima. Girod također definira neprijateljsku populaciju tako što u istu ubraja zaštićeni personal (neprijateljski ratni zarobljenici, medicinsko osoblje, itd.), te nezaštićene osobe u koje spadaju špijuni i pripadnici gerile. Drugi dio poglavlja odnosi se na analizu američke sudske prakse na povrede četvrtog amandmana koji, kako se navodi, predstavlja pravo ljudi da budu sigurni od nerazumnog i proizvoljnog pretresa i konfiskacije. Upotreba suvremene tehnologije i njezin utjecaj na globalnu sigurnost bit će izražen u vidu budućih terorističke aktivnosti koje će, kako navodi autor, uključivati fizičke i virtualne aspekte, od regrutacije do primjene. Na kraju ovog poglavlja autor prezentira neke od slučajeva iz američke sudske prakse u pokušajima proevjere i zloupotrebe kompjuterskih podataka.

Četrnaesto i petnaesto poglavlje odnose se na kompjutersku forenziku, odnosno na pretragu, dokaze i obavjesti unutar kojih je dr. Girod isključivo usmjeren na analizu slučajeva iz sudske prakse SAD-au kojima je, u potrazi za dokazima, izvršena pretraga računara i/ili drugih digitalnih uređaja kako na graničnim prijelazima, i zračnim lukama, tako i u slučajevima brakorazvodnih parnica, itd. Shodno tome, elaborirana je tematika kompjuterske forenzike odnosno vještačenja i to kroz prikaz pojedinih slučajeva u kojima su donesene odluke sudova na zahtjeve tužitelja za pretres/pretragu računara, laptopa i drugih uređaja, uključujući i donošenje zabrana korištenja istih, zbog opasnosti od uništenja dokaza. Autor analizira i opisuje postupke sudova, te naglašava da do uništenja dokaza može doći uslijed namjernog ili bezobzirnog ophođenja sa dokaznim materijalom koji se nalaze na računarima. Navedeni slučajevi se javljaju prilikom namjernog brisanja i destrukcije dokaza, te pokušaja podmetanja ili falsifikacije dokaza.

Iz svega prethodno navedenog, može se zaključiti da primarna intencija autora ove knjige podrazumijeva ukazivanje na važnost i primjenu obavještajnih disciplina, kao i njihovu osjetljivost kada je u pitanju pridržavanje podzakonskih regulativa i očuvanje temeljnih ljudskih prava i sloboda. Uzimajući u obzir autorovo iskustvo u poznavanju i primjeni elaboriranih tematskih cjelina kao i specifičnost, sveobuhvatnost i metodičnost u njihovom predstavljanju, s pravom se može reći da ovaj rukopis ima značajan naučni doprinos u razumijevanju kriminalističkog istraživanja i obavještajnog rada. Poseban doprinos dr. Girod daje kroz nesebično iznošenje i objavljivanje korisnih internetskih adresa putem kojih se može doći do proširenih saznanja o

različitim tipovima OSINT informacija, te se na taj način stvara interakcije između same knjige i čitatelja, što doprinosi lakšem razumijevanju obrađene tematike.

Na kraju je potrebno naglasiti da predmetni rukopis „*Advanced Criminal Investigations and Intelligence Operations*“ obiluje, za čitatelja pristupačnim, teorijskim elaboracijama predmetnih tema te primjerima iz sudske prakse SAD-a u kojima su sudovi rješavali sporove u kojima je postojala sumnja u zakonitost postupanja službi za sprovedbu zakona. Glavni nedostatak ove knjige jeste njena odnosnost koja je usmjerena samo na područje SAD-a, osobito prilikom opisa slučajeva iz sudske prakse. Međutim, to ne umanjuje njenu vrijednost i doprinos kako struci tako i nauci, budući da autor ostavlja mogućnost za komparaciju i analizu sudske prakse drugih država. Ovo djelo svoju primjenu može pronaći u nastavnom procesu na fakultetima sa društvenim predznakom koji u svojoj osnovi imaju kriminalistički, pravni, i sigurnosni aspekt. Isto tako, ovaj rukopis može biti od koristi i značaja u procesu izobrazbe pripadnika različitih službi za provedbu zakona (policijskih agencija), oružanih snaga, sudijama i tužiteljima, kao i svima koji se na bilo koji način susreću sa tematikom ove knjige. Temeljem navedenog, ova knjiga predstavlja iznimno korisno i zanimljivo štivo za širok opseg čitatelja, a posebno čitatelja čija sfera interesovanja referira na područje kriminalistike i obavještajnog rada

Podaci o autoru

Ivan Džepina, magistar kriminalističkih nauka, zaposlen u Oružanim snagama Bosne i Hercegovine. Trenutno student III ciklusa studija na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu.

E-mail: idzepina-ds@fkn.unsa.ba.

“SEKSTING I MLADI“, AUTORI THOMAS CROFT, MURRAY LEE, ALYCE MCGOVERN I SANJA MILIVOJEVIĆ

Prikaz knjige

“SEXTING AND YOUNG PEOPLE” BY THOMAS CROFT, MURRAY LEE, ALYCE MCGOVERN AND SANJA MILIVOJEVIĆ

Book Review

Sandra KOBJAJICA

Thomas Croft, Murray Lee, Alyce McGovern i Sanja Milovojević autori su knjige pod nazivom „*Sexting and Young People*“, koja sa sociološkog, pravnog i kriminološkog aspekta istražuju problematiku maloljetničkog sekstinga kao savremenog društveno neprihvatljivog fenomena. Kao rezultat interdisciplinarnog i multimetodološkog istraživanja, knjiga sumira mišljenja i stavove mladih ljudi o motivaciji za sudjelovanju u sekstingu, praksi i iskustvima sekstinga, analizira javni i medijski diskurs i postojeća pozitivnopravna rješenja, te u konačnici razvija preporuke odgovarajućih i djelotvornih akcija u kontekstu budućih političkih i pravnih reformi u Australiji.

Knjiga je tematski podijeljena u četiri dijela. Prvi dio nosi naziv „Razumijevanje sekstinga kod mladih ljudi“ (*Understanding Sexting by Young People*) i sastoji se od dva poglavlja. U okviru prvog, uvodnog poglavlja (*An Introduction to Sexting and Young People*) autori iznose osnovne stavove u pogledu razumijevanja sekstinga. Naglašavajući kompleksnost definisanja ovog konstrukta, uveliko uvriježenog u akademskom i javnom diskursu, autori poimaju seksting kao digitalno snimanje seksualno sugestivnih ili eksplicitnih fotografija i njihovu distribuciju putem mobilnih telefona ili interneta i to upotrebom društvenih mreža, kao što su *Facebook*, *Instagram* ili *YouTube*, među maloljetnim osobama. Kao značajan kulturni fenomen čijem su razvoju uveliko doprinijeli globalizacijski tehničko-tehnološki procesi, seksting danas obuhvata raznolikost aktivnosti, motivacije i ponašanja koja se uobičajeno vezivala za tehnološki posredovanu seksualnu komunikaciju. Autori iznose jedinstven stav da, u izvjesnoj mjeri, takav spektar aktivnosti otvara prostor mnoštvu nejasnoća u kontekstu potrebe za uspostavljanjem pravnog odgovora na takva ponašanja. Drugo poglavlje pod nazivom „Konceptualizacija sekstinga“ (*Conceptualising Sexting*) nudi pregled ključnih konceptualnih postavki osnovom kojih autori objašnjavaju i teoretiziraju prirodu i kontekst sekstinga kao individualnog i sociološko-pravnog problema. Iako bi se seksting kao produkt socijalnih i kulturnih promjena postmodernističkog društva mogao dovesti u vezu sa teorijom moralne panike, autori ga ne smatraju njenim klasičnim konstruktom, jer se akteri sekstinga kao takvi ne uklapaju u Cohenov model „*folk devilsa*“,

navodne prijetnje društvu. Autori dalje seksting razmatraju kroz osnovne postavke kritičkih teorija postmodernizma i savremenih rodnih teorija.

U drugom dijelu knjige pod nazivom „Mladi i seksting diskursi“ (*Young People and Sexting Discourses*), kroz pet različitih potpoglavlja autori analiziraju shvatanja i reakcije na seksting sa stanovišta medijskog, pravnog, praktičnog i obrazovnog diskursa, uključujući kritički pregled rezultata postojećih naučnih istraživanja sekstinga među mladim ljudima. Analizom sadržaja medijskih objava različitih modaliteta sekstinga, u vremenskom periodu 2002–2013. godine na prostoru Australije i Novog Zelanda, autori prikazuju evoluciju sekstinga u medijskom, a samim tim i javnom diskursu uporedo sa evolucijom informacijsko-komunikacijskih tehnologija. Autori konstatuju da su mediji skloniji tendenciji iskazivanja negativnih aspekata ponašanja maloljetnika, posebno na internetu, iz razloga što takva (seksualno) konotativna djelovanja nose veliki potencijal medijske skandaloznosti, bude znatiželju i voajerizam kod konzumenata. No međutim, kontekstualizirajući maloljetnički seksting sa elektroničkim međuvršnjačkim nasiljem i pornografiziranjem australskog društva, autori izvode zaključke kako su mediji odigrali značajnu ulogu u kreiranju i vođenju javnih debati po pitanju sekstinga a samim tim i doprinijeli razumijevanju i zaštiti djece. Naredna dva poglavlja (*Sexting as a Child Pornography* i *Factors Determining Whether Young People Are Prosecuted*) elaboriraju materijalne i procesnopravne aspekte sekstinga u zemljama tzv. *Common Law* pravne tradicije. Kroz sveobuhvatnu analizu maloljetničkih seksting slučajeva te pregledom međunarodne i nacionalne legislative Australije, SAD-a, Velike Britanije i Kanade autori uvode čitaoce u problematiku inkriminalizacije sekstinga u okviru zakona o zaštiti djece od dječije pornografije. U tom smislu, posebnu pažnju posvećuju zakonskim pretpostavkama, poput starosne granice krivične odgovornosti maloljetnika, konsenzualnom sekstingu, sugestibilnim snimcima napravljenim u privatne svrhe, ustavnoj zaštiti djece, pravu na slobodu govora i privatnosti ali i diskrecionom odlučivanju policije i tužilaštva, koje mogu biti determinirajuće u (ne)procesuiranju slučajeva sekstinga kao dječije pornografije. Naredno poglavlje pod nazivom „Seksting obrazovanje“ (*Sexting Education*) razmatra značaj i doprinose edukativnih sadržaja o sekstingu i to kroz pregled ključnih međunarodnih i australskih internet i audio-vizuelnih kampanja namijenjenih podizanju svijesti kod ciljnih skupina o problemu sekstinga i opasnostima koje nosi sa sobom. Autori prednost daju edukaciji učenika, roditelja i nastavnika u školama i to putem posebno kreiranih kurikuluma usmjerenih ka sigurnom korištenju informacijsko-komunikacijskih tehnologija. U zaključnom dijelu ovog poglavlja, autori daju kritički pregled najnovijih naučnih istraživanja, analizirajući prednosti i nedostatke različitih metodoloških postavki za prikupljanje empirijskih podataka o sekstingu. Posebnu pažnju posvećujući istraživanju prediktora sekstinga, autori zaključuju kako postoji evidentna disproporcionalnost između motivacije i percepcije sekstinga kod mladih ljudi. Ovaj segment nastoje da prodube prikupljajući kvalitativne i kvantitativne podatke u vlastitoj studiji i elaborirajući rezultate u trećem dijelu knjige pod nazivom „Mišljenja mladih ljudi o sekstingu“ (*Sexting: Young People's Voices*).

U poglavlju pod nazivom „Rezultati online istraživanja“ (*Online Survey Data*) prikazani su kvantitativni podaci o percepciji i upražnjavanju sekstinga kod mladih ljudi u Australiji. U tromjesečnom istraživanju provedenom tokom 2013. godine na uzorku od 2243 ispitanika, starosne dobi od 13 do 18 godina, uključujući i nekolicinu punoljetnih ispitanika, prikupljeni su podaci o prevalenciji slanja i primanja seksualno eksplicitnih fotografija i video snimaka, a koji su analizirani u odnosu na osnovne demografske karakteristike ispitanika (dob, spol i seksualno

opredjeljenje), motive za sudjelovanje u sekstingu te razumijevanje pravnih posljedica takvih ponašanja. Neki od značajnih rezultata ovog istraživanja, iako ne reprezentativnog ali veličinom i distribucijom odgovora dostatnog zaključivanja, su da je upražnjavanje sekstinga u Australiji rasprostranjenije nego li to druga australijska i međunarodna istraživanja indiciraju. Većina ispitanika ističe pozitivnu motivaciju za učešće u sekstingu, poput zadovoljstava ili želje, a nešto manji procenat navodi pritisak ili prisilu, motive koji se najčešće pominju u drugim provedenim istraživanjima. Ističu kako je takva praksa prisutna među osobama sa čvrstim međusobnim povjerenjem, zbog čega je seksting neophodno shvatiti kao sve više „normalnu“ pojavu među mladim ljudima u romantičnim vezama. Većina ispitanika svjesna je pravnih posljedica takvog ponašanja, i najčešće se u seksting upušta slobodnom voljom i bez eksploatorskog poriva, povodom čega autori izvode zaključak kako postojeća inkriminalizacija sekstinga nije najadekvatniji način suprotstavljanja ovoj pojavi. Kroz naredna dva poglavlja „Percepcija i upražnjavanje sekstinga“, te „Percepcija pravnih rješenja po pitanju sekstinga“ (*Perceptions and Practices of Sexting i Perceptions of Legal Responses to Sexting*) prezentovani su rezultati kvalitativnog istraživanja sekstinga realizovanog sa osam fokus grupa koje su sačinjavali ispitanici starosne dobi od 18 do 20 godina. Polustrukturisanim intervjuima autori su došli do zaključaka kako je u razmatranju problematike maloljetničkog sekstinga neophodno znatno dublje razumijevanje konteksta *online* interakcija zahvaljujući kojima mladi ljudi danas konceptualiziraju svoj identitet. Pobude za seksting su raznolike, a ispitanici saznanja o sekstingu crpe iz edukativnih kampanja, školskih kurikulumata i medija, naglašavajući kako danas mladi ljudi traže alternativne načine za upražnjavanje sekstinga, jer tradicionalne metode, poput mobitela i *Facebooka*, sve više postaju neadekvatne. Pružajući priliku glasu mladih da postanu dijelom pravne i kriminološke debate po pitanju australijskih krivičnopравnih intervencija, te najboljih rješenja problema sekstinga, istaknute su težnje ka uspostavljanju ravnoteže između kažnjavanja i okolnosti konkretnog slučaja, kao i odmjeravanja kazni proporcionalnih šteti nanesejoj žrtvi ovakvih krivičnih djela. Generalno, ispitanici se zalažu za primjenu nezavodskih mjera kažnjavanja te manje retributivan krivičnopравni sistem. U posljednjem poglavlju pod nazivom „Davanje smisla sekstingu“ (*Making Sense of Sexting*) ovog dijela knjige, autori vrše rekapitulaciju rezultata provedenog istraživanja o sekstingu, te između ostalog, ističu kako pravne i psiho-sociološke riziko faktore sekstinga treba shvatiti u dvojakom smislu: pozitivno jer imaju moć sprečavanja sekstinga i negativno jer mogu poticati maloljetnike da se upuste u seksting, zbog čega im treba posvetiti dodatnu pažnju u budućim naučnim istraživanjima.

U posljednjom, četvrtom dijelu knjige pod nazivom „Budućnost i novi pravci“ (*Futures and New Directions*) kroz dva poglavlja (*Developing Responses to Sexting i Conclusion*) autori podvrgavaju kritici postojeće socio-pravne narative koji simplificiraju fenomen sekstinga, te predlažu alternativne modele odgovora s ciljem unaprijeđenja politika i zakonodavne prakse u Australiji. Polazeći od premise da procesuiranje sekstinga kao dječije pornografije više šteti maloljetniku nego li sama seksting praksa, autori se zalažu za preispitivanje postojećih formi inkriminalizacija sekstinga, pri čemu prednost daju normama krivičnih i građanskih zakona. Ističući kako pozitivnopравna promjena bez društvene ne rješava problem, autori naglašavaju značaj primjene vanpravnih mjera, poput administrativnih mehanizama od strane telefonskih/internet provajdera i cjelovitih seksualno edukativnih strategija i programa, a sve s ciljem razvijanja znanja i kapaciteta kritičkog razmišljanja o seksualno rizičnim ponašanjima i njihovim posljedicama pri korištenju savremenih tehnologija od strane mladih ljudi, uključujući i razumijevanje sekstinga kao njihovog pojavnog oblika.

Rukopis „*Sexting and Young People*“ pruža odgovore na šira sociološko-pravna pitanja maloljetničkog sekstinga u Australiji. Bazirajući svoje stavove na vrlo snažnim teorijskim i empirijskim argumenatima autori kritički pristupaju analizi adekvatnosti postojećih odgovora na problem kroz prizmu zakonodavne vlasti, obrazovnih institucija i medija kao kreatora javnog diskursa s jedne strane, te percepcije i prakse njegovih direktnih učesnika s druge strane. Takvim sveobuhvatnim pristupom problemu ostvareni su ciljevi ovog rukopisa koji su doprinijeli sagledavanju stanja i različitih perspektiva sekstinga među mladim ljudima.

Nedostatak naučnih spoznaja o ovom fenomenu i njegova nedovoljna istraženost u praktičnom smislu doprinose izuzetnoj aktuelnosti teme dok istovremeno bude zrnice naučno-istraživačke radoznalosti. Unutrašnja kompozicija rukopisa, koju čine četiri koherentne tematske cjeline i trinaest potpoglavlja, doprinosi jasnoći misli kod čitaoca i kompatibilna je datom naslovu. U prilog tome, moguće je konstatovati kako je rukopisna građa prezentovana na pregledan i razumljiv način, izraženim naučnim stilom pisanja. Utemeljenost iznesenih zaključaka proizlazi iz aktualnih i relevantnih literaturnih izvora, ali i kvalitativnih i kvantitativnih rezultata provedenog istraživanja koje čini sukus rukopisa. Originalni naučni doprinos djela ogleda se u upotpunjavanju fundusa naučnog saznanja o pojavi sekstinga među maloljetnicima, prvenstveno sa aspekta etiologije, fenomenologije i društvene reakcije, a potom i sa aspekta metoda. Doprinos unapređenju australijske, ali i šire politike suprotstavljanja sekstingu bazirane na činjenicama, ogleda se u argumentovanom zagovaranju pravnih, obrazovnih i socijalnih reformi koje bi u budućnosti zaštitile mlade ljude i demistificirale polje adolescentske seksualnosti. Suštinski posmatrano, ovaj rukopis može da posluži kao relevantan osnov budućih naučnih istraživanja i komparativnih analiza fenomena sekstinga, a kao takav od koristi će biti ciljnoj populaciji studenata, naučnicima i praktičarima iz oblasti prava, kriminologije, žurnalistike, sociologije, rodnih i kulturalnih studija.

Podaci o autoru

Sandra Kobajica, magistrica kriminologije, zaposlena na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu kao asistentica pri Katedri za kriminologiju. Na istom Fakultetu pohađa i III ciklus studija – smjer kriminologija. Obnaša funkciju direktorice Udruženja kriminalista, kriminologa i menadžera sigurnosti.

E-mail: skobajica@fkn.unsa.ba